

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂĞATI BİLİM DALI

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNDE EDEBÎ SANATLAR

Hazırlayan
Mehmet Ruhi KILIÇ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Yaşar ACAT

Yüksek Lisans Tezi

ŞIRNAK, 2019

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂĞATI BİLİM DALI

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNDE EDEBÎ SANATLAR

Hazırlayan

Mehmet Ruhi KILIÇ

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Yaşar ACAT

Yüksek Lisans Tezi

ŞIRNAK, 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

**Tezi Hazırlayan
Mehmet Ruhi KILIÇ**

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Âl-i İmrân Sûresinde Edebî Sanatlar” adlı yüksek lisans tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Mehmet Ruhi KILIÇ

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Yaşar ACAT

Temel İslam Bilimleri ABD Başkanı
Dr. Öğretim Üyesi M. Sait UZUNDAĞ
İmza

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğretim Üyesi Yaşar ACAT danışmanlığında Mehmet Ruhi KILIÇ tarafından hazırlanan “**Âl-i İmrân Sûresinde Edebî Sanatlar**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

25/04/2019

JÜRİ

Danışman : Dr. Öğretim Üyesi Yaşar ACAT

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Emrullah ÜLGEN

Üye :Dr. Öğretim Üyesi Şehmus ÜLKER

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve
..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet GÜL

ÖNSÖZ

Mana üzerinde çalışmalar yapılmasının gerekçesi, sözü güzelleştirme yolları olan edebî eserlerde manayı ve fikri daha iyi anlatmak, açıklamak, zevkle okunmasını sağlamak ve ifâdeyi temin etmek içindir.

Her dilde kelimelerin gerçek ve mecâz olmak üzere iki anlamı mevcuttur. Bunlar gerçek ve mecâzdır. Kelimelerin her zaman hakiki manalarında kullanılması özellikle edebî eserler için büyük bir kusur sayılır. Ayrıca gerçek manalar, çoğu zaman duygu ve düşünceleri, talepleri, hayalleri dile getirme konusunda eksik kalır. Tarih, edebî sanatla yazılan eserlerin insan üzerinde daha fazla etki bıraktığına şahittir. Bundan dolayı edebî sanatlar dünyâ edebiyâtının her döneminde kullanılmıştır. Arap ve Türk edebiyâtında, özellikle Türk dîvân edebiyâtçıları bu kullanımlara çok yer vermiş, düşündükleri sanatı yapabilmek için özel gayret sarfetmişlerdir. Genellikle son devir Türk edebiyâtında da istisnâlar hâriç söz sanatlarından vazgeçilmemiştir. Bir edebî eseri zevkine vararak okumak ve yazarının anlatmak istediğini tam kavrayabilmek için diğer bilgilerin yanısıra edebî sanatları da bilmek gerekir.

Bu sûreyi ele almamızın sebebi Kur'an-ı Kerimin yedi tıval (uzun) sûresinden biri olan Âl-i İmrân Sûresi'ndeki edebî sanatları anlamak, anlatmak, sûrede bulunan edebî sanatların farkına varmak ve bu sürenin i'caz yönünün daha iyi kavranmasını sağlamak içindir.

Bu tezi hazırlamada emeği geçen danışmanım olan çok değerli Dr. Öğretim Üyesi Yaşar ACAT'a, aynı şekilde bana yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğretim Üyesi Emrullah ÜLGEN'e ve bu ilim yolculuğunda maddi ve manevi açısından her zaman bana destek olan sevgili eşim Suzan hanıma da teşekkürlerimi sunarım.

Bu tezimin bütün ilim câmiasına faydalı olmasını yüce Allah'tan niyaz ediyorum.

Mehmet Ruhi KILIÇ

ŞIRNAK, 2019

ÖZET

“*Âl-i İmrân Sûresinde Edebî Sanatlar*” isimli bu çalışmamız, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Edebî sanatlar ilmine ait konuların çoğunu ihtiva eden bu çalışmada tanımlar ve örnek ayetlerle açıklamaları yapılmıştır.

Birinci bölümde, Âl-i İmrân Sûresinde mecâza dayalı sanatlar anlatılmış ve onlardan geniş bir şekilde bahsedilip örnekler yoluyla açık hale getirilmiştir.

İkinci bölümde, Âl-i İmrân Sûresinde anlama dayalı sanatlar hakkında bilgi verilmiş, yeri geldiğinde anlama dayalı sanatlar tek tek tanıtılıp, onlara örnekler getirilerek açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise Âl-i İmrân Sûresinde söze dayalı sanatlar hakkında bilgi verilmiştir. Âli İmrân sûresinde söze dayalı sanatlar anlatılmış ve anlatılan bu sanatlara adı geçen sûreden örnekler verilerek nihayete erdirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âl-i İmrân, Edebî sanatlar, Belâgat, Fesâhat, Me‘ânî, Beyân, Bedî‘, Ulûmu’l-Belâğa.

ABSTRACT

The present study entitled “The Literary Arts and the Types of Literary Art in the Surah Al Imran” consists of the introduction and three parts. My thesis on the topic which has an important place since it embraces many topics within the discipline of literary art starts with the preface and continues by giving information about the content and showing examples regarding it.

In the first part, the metaphorical figure of speech is described. They are explained thoroughly by giving examples and the metaphorical figures of speech in that part are told.

In the second part, the semantic figure of speech is explained and the semantic figures of speech are presented one by one in some cases by giving related examples.

In the third part, the figures of speech based on word are described. Then, the figures of speech based on word in the Surah (each part of Quran) Al Imran (the Family of Imran) are explained, and this part is concluded by giving examples for that figure of speech from the surah.

Keywords: Eloquence, Fluency, Semantics, Statement, Elegant, Rhetoric.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. KONUNUN AMACI	1
2. ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNİN ÖZELLİKLERİ	2
3. SÛRENİN İSMİ	3
4. NÜZÛL SEBEBİ	4
5. SÛRENİN FAZİLETİ	6
1. USLUBUN KISIMLARI (الأسلوب أقسام)	6
1.1. İlmî Uslup (أسلوب العلمي)	6
1.2. Edebî Uslup (أسلوب الأدبي)	7
1.3. Hitâbî Uslup (أسلوب الخطابي)	7
2. BELÂĞAT İLMİ (علم البلاغة)	8
2.1. İlmü'l-Beyân (علم البيان)	12
2.2. İlmü'l-Me'ânî (علم المعاني)	14
2.3. İlmü'l-Bedî' (علم البديع)	15
BİRİNCİ BÖLÜM	17
ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNDE MECÂZA DAYALI SÖZ SANATLAR	17
1.3. TEŞBİH (التشبيه)	17
1.4. İSTİ'ÂRE (الإستعارة)	27
1.5. MECÂZ (المجاز)	46
1.6. KİNÂYE (الكناية)	58
1.7. MÛBÂLAĞA (المبالغة)	62
İKİNCİ BÖLÜM	65
ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNDE ANLAMA DAYALI SANATLAR	65

2.1. TIBÂK (الطباق).....	66
2.2. TEKRİR (التكرير).....	80
2.3. İSTİFHÂM (الإستفهام).....	84
2.4. VASL (الوصل).....	88
2.5. FASL (الفصل).....	88
2.6. MÜSÂVÂT (المساواة).....	89
2.7. TEMENNÎ (التمني).....	89
2.8. İLTİFÂT SANATI	90
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	93
ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNDE SÖZE DAYALI SANATLAR	93
3.1. İCÂZ (الإيجاز).....	94
3.2. İTNÂB (الإطناب).....	98
3.3. CİNÂS VE İŞTİKÂK (الجناس والاشتقاق).....	103
3.4. KASR/HASR (الحصر/القصر).....	109
3.5. CİNS İSİM (الاسم الجنس).....	114
3.6. TENKÎR (التنكير).....	115
3.7. İSİM CÜMLESİ (الجملة الاسمية).....	120
3.8. NİDÂ (النداء).....	122
3.9. USLÛBÎ-TEHAKKUM (الأسلوب التحكم).....	123
3.10. REDDUL-ACEZ (الرد العجز).....	124
3.11. MU'TERİZA CÜMLESİ (الجملة المعترضة).....	125
3.12. TECEDDÛD (التجدد).....	125
3.13. TEKÎT (التأكيد).....	126
3.14. TEŞVÎK VE TAHRÎK (التشويق والتحرك).....	128
3.15. EMİR (الأمر).....	131
3.16. HAZF (الحذف).....	132
3.17. TASAVVUR (التصور).....	135
3.18. ESBÂB (الأسباب).....	136
3.19. BELÎĞ (البلغ).....	136
SONUÇ.....	137

KAYNAKÇA	139
ÖZGEÇMİŞ.....	144

KISALTMALAR

- a.g.m.** : Adı Geçen Makale
a.g.e. : Adı Geçen Eser.
AÜ. : Atatürk Üniversitesi
b. :Bin.
Bk. :Bakınız
c.c. :Celle Celâluhu.
DİA. : Diyanet İslâm Ansiklopedisi
H.z. : Hazreti
İFAV. : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Ö. :Ölüm
Örn. :Örnek.
s. :Sayfa.
s.a.s. :Sallallahu Aleyhi ve Sellem.
Trc. :Tercüme eden
Thk. :Tahkik eden
T.D.V. : Türkiye Diyanet Vakfı
U.Ü.İ.F.D. : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Vb. :Ve benzeri
V.dğr. :Ve diğerleri
y.e.y. :Yayınevi yok
y.y. :Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. KONUNUN AMACI

Eşi ve benzeri gelmemiş ve gelmeyecek olan Kur'ân-ı Kerimin yedi uzun sûresinden olan, Peygamber efendimizin nice hadisi şerifiyle övdüğü, okuyanlara sevap yazılan, Âl-i İmrân sûresinde yer alan edebî sanatlar hakkında bilgi vermek, bu sûrede yer alan edebî sanatlardan insanları haberdar etmek, kutsal kitâbımız Kur'ân-ı Kerim'de yer alan eşsiz edebî sanatların farkına varmaktır. Furkan kitabımızın ayetlerine anlam verirken, ayetlerde yer alan edebî sanatları da göz önünde bulundurarak, bu şuurla hareket etmemiz gerektiğini hissettirmektir. Çünkü kelimelerin her zaman öz anlamlarında kullanılması bilhassa edebî eserler için eksiklik sayılır. Ayrıca gerçek anlamlar, her zaman duygu ve düşünceleri, hayâlleri anlatmaya yetmez.

Edebî sanatlar yüzyıllardan beri edebiyat eserlerinde kullanılmış, kimi zaman bunlar anlatımın bir aracı değil, amacı durumuna gelmiştir. Arap edebiyatını araştırdığımızda edebî sanatların çok kullanıldığına şahit oluyoruz, cahiliye dönemindekilerin edebî sanatla yazılan şiirlerle yarıştıklarını araştırmalar neticesinde öğreniyoruz; ümmetin problemlerine çare olan ve yaşam pusulası mesabesinde olan, münezzel ve semâvi kitâbımız Kur'ân-ı Kerim indiği dönemde, Arap edebiyatı, edebî alanındaki seviyesini göstermek için Kur'an-ı Kerim'in sûrelerine benzer sûre yapmaya çalıştığını görüyoruz; edebî sanatların sadece Arap edebiyatında kullanılmadığını, başka ulusların edebiyatında da kullanıldığına şahit oluyoruz. Özellikle Divân şiirinde bu sanatların çok yoğun ve karmaşık bir şekilde kullanıldığını görüyoruz.

Bugün de konuşmalarımızda, sohbetlerimizde, şiir, gazete ve dergi yazılarında, sanatsal eserlerde duygu ve düşüncelerin, haberlerin, istek ve özlemlerin daha iyi, açık ve somut biçimde; kimi zaman daha süslü, göz alıcı ve gösterişli olması için edebî sanatların bir kısmına başvuruyoruz.

2. ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNİN ÖZELLİKLERİ

Âl-i İmrân sûresi Medine'de Enfâl sûresinden sonra nazil olan uzun sûrelerden olup 200 âyetten oluşmaktadır. Bu mübârek sûre, iki önemli dinî esası ihtiva etmektedir. Bunlardan birincisi, inanç ve bununla ilgili olarak Allah'ın birliğine dair getirilen deliller; İkincisi, dinî, hukukî hükümler, özellikle gaza ve Allah yolunda cihadla ilgili hükümlerdir.

Âyet-i kerimeler, Allah'ın birliğini, peygamberliği ve Kur'ân'ın doğruluğunun isbatı, Ehl-i kitâb'ın İslâm, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) ile ilgili konuların etrafında meydana getirdikleri şüpheleri redetmek için gelmiştir.¹

Bakara sûresi, daha çok Ehl-i kitâb'ın birincisi olan Yahudiler grubundan söz etmektedir. Onların hakikatini ortaya çıkarmakta ve niyetlerini, art düşüncelerini ve fitratlarında olanı ve hilekârlıkları açıklar. Âl-i İmrân sûresi ise daha çok Ehl-i kitâb'ın ikinci taifesi olan Hıristiyanlardan söz eder. Sûrenin başından 83. Âyetine kadar Necrân'dan gelen bir heyet hakkında nazil olmuştur. Bunlar Hz. İsa (a.s.)'nin durumu hakkında Rasulullah (s.a.v.) ile münakaşa yapmışlardır, bazen onun ilâh olduğunu iddia etmişler, bazen Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini yalanlamış, bazen Hz. İsa'nın Allahın oğlu olduğunu ileri sürmüşlerdir ve bazen de Kur'an'ı Kerimi inkâr etmişlerdir. Bu mübârek sûrenin yaklaşık olarak yarısı onlardan bahseder. Bu âyetlerde, Hıristiyanların ortaya attıkları şüpheler sağlam ve kesin delillerle reddedilmiştir.² Özellikle Hz. Meryem ve Hz. İsa (a.s.) ile ilgili mevzularda, Hıristiyanların sapık iddialarını reddetmiş ve konuya açıklık getirmiştir. Bu tavizsiz red çerçevesinde Yahudilerin tutumları ile ilgili bazı işaretler, onları kınamalar ve Ehl-i kitab'ın hile ve desiselerinden müslümanları sakındırmalar da yer almaktadır.

Hac farızası, cihad, faizli muamele ve zekatı vermeyenlerle ilgili bazı dinî, hukukî hükümlerden bahsedilmiştir. Bu âyetlerde Bedir ve Uhud gazaları ve bu gazalardan Müslümanların alacağı dersler geniş bir şekilde anlatılır: Müslümanlar

¹ Balâma, Muhammed Huseyn, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerim*, Dâru'l İfâdeti'l Arabiyye, Birinci Baskı, Kâhire 1423/2002, s. 56.

² İbnu Kesir, *Tefsirul Kur'ânil Azîm*, Tahkik: Hikmet b. Beşir b. Yasin, Mektebetü ibn Cevzi, Birinci Baskı, Cüz 2, Beyrut 1431, s. 309.

Bedir savaşında zafer kazandı, Uhud'da ise Peygamber (s.a.v.)'in emrini yerine getirmedikleri için yenildiler. Bu yenilgiden sonra Müslümanlar kâfir ve münafıklardan birçok moral bozucu ve onur kırıcı sözler işittiler. Bunun üzerine Yüce Allah bu dersteki hikmeti onlara açıkladı. Bu hikmet şudur: Yüce Allah mü'mini kâfirden ayırmak için, mü'minlerin saflarını münafıklardan temizlemek istedi. Bu bereketli âyetler, aynı zamanda, nifaktan, münafıklardan ve onların, mü'minlerin azimlerini kırma gayretlerinden bahseder. Bu âyetler gökleri, yerleri ve bunlarda bulunan sağlam ve eşsiz düzeni, hikmet sahibi yaratıcının varlığını gösteren harikulade şeyleri ve sırları tefekkür etme ve düşünmeyi anlatarak sona erer. Bu âyetler cihadı ve aşığıdaki kısa ve şümüllü emirleri gerçekleştirmek uğrunda cihad edenleri zikrederek son bulur. Zira hayır bu emirlerle gerçekleşir, büyük zaferler bunlarla elde edilir, kurtuluş ve başarı bunlarla tamamlanır. Bu emirleri ihtiva eden son âyet şudur “Ey iman edenler! Sabredin; sebat gösterin; hazırlıklı ve uyanık bulunun, Allah'tan korkun ki, başarıya ulaşabilesiniz.”³

3. SÛRENİN İSMİ

Âl-i imrân Süresi ismini sûrenin 33. Âyetinde Âl-i imrân ailesinden bahsedildiği için süreye Âl-i imrân ismi verilmiştir. Sürede geçen آل kelimesi nesli, zürriyeti demektir. Bu sûrede erdemli bir Aile olan İmrân ailesinin kıssası da anlatılmıştır. İmrân, Hz. İsa (a.s.)'in dedesi, annesi olan Meryem'in ve Hz. Musanın babasıdır. آل عمران olarak isimlendirilmiştir.⁴ Sûrenin 33. Âyetinde Âl-i İmrân ailesinden şöyle bahsedilmektedir: إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ “Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrâhim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı.”⁵ Bu kıssada Hz. Meryem ve oğlu İsa (a.s.)'in doğumu gibi ilâhi kudrete delalet eden mevzular

³ Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, Sabunî Neşriyat, Birinci Baskı, Kâhire 1417/1997, s. 399.

⁴ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 57.

⁵ Şeyhayu, Behcet Abdulvâhid, *Belâğatu'l Kur'âni'l Kerim fil-İ'câz*, Cilt 2, Birinci Baskı, Dâru Dendis, Umman 1422, s. 5.

zikredilmiş. Süreye istiğfâr, mücâdele, muîn, kenz, emân, çiçek ve hoşluk gibi başka isimler de verilmiştir.⁶

4. NÜZÛL SEBEBİ

Sûrenin nüzül sebebi, seksen ayete yakını Necrân Hıristiyanlarından bir heyet hakkında inmiştir.⁷ Heyet altmış kişi olup bunlardan ondört tanesi ileri gelenlerindendi. Bunların içinden üç tanesi de en büyükleri idi. Bunların birincisi, emirleri Abdülmesih, ikincisi müşirleri el-Eyhem, üçüncüsü de bilginleri yani piskoposları Ebu Harise b. Alkame idi. Bu üç kişi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek O'nunla heyeti temsilen konuştular. Bunlar bazen İsâ (a.s.) Allah'ın kendisidir. Çünkü O, ölüleri diriltiyordu; bazen "O, Allah'ın oğludur, çünkü babasız dünyaya gelmiştir. Bazen de teslis inancını ileri sürdüler.⁸ Allah (c.c.) süreye kendisi dışında başka ilah olmadığını belirterek süreye giriş yapmış ardından Necrân hıristiyanlarının peygamberimizle münakaşeleri anlatılmıştır neticede de cizye vermeye razı olup Medine-i Münevvereden ayrılmışlardır.⁹ Eğer Allah tek olsaydı, yaptım, söyledim, derdi, dediler. Bundan sonra Resülullah (s.a.v.) ile aralarında şu müzakere geçti. Resülullah (s.a.v.) "Siz Rabbimizin diri olduğunu, ölmeyeceğini, İsa'nın öleceğini bilmiyor musunuz?" dedi. "Evet" dediler. Resülullah (s.a.v.) "Her çocuğun mutlaka babasına benzeyeceğini bilmiyor musunuz?" diye sordu. "Evet, biliyoruz" dediler. Resülullah (s.a.v.) "Rabbimizin herşeyi idare ettiğini, koruduğunu, muhafaza ettiğini ve herşeye rızık verdiğini, İsâ'yı anne karnında istediği gibi yarattığını bilmiyor musunuz? İsâ (a.s.) bunları yapabilir mi?" dedi. "Hayır" dediler. "Göklerde ve yerde hiçbir şeyin Allah'a gizli kalmadığını bilmiyor musunuz? İsâ, Allah'ın bildirdiğinden başkasını bilir mi?" dedi. "Hayır" dediler.¹⁰ Resülullah (s.a.v.) "Rabbimiz yemez,

⁶ el-Endülüsi, Ebu Hayyân, *Tefsirul Bahril Muhît*, cüz 9/2, İlmî Kitaplar Yayın Evi, Üçüncü Baskı, Lübnan 2010, s.389.

⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an-Ta'vili Âyi'l-Kur'ân*, Thk. 'İsâm Fâris ve Beşşâr 'Avâd Ma'ruf, Cilt 2, Birinci Baskı, Risale yayınları, Beyrut 1415/1994, s. 208.

⁸ el-Endülüsi, Ebu Hayyân, *Tefsirul Bahril Muhît*, cüz 9/2, (Thk. Âdil Ahmed Abdul-Mevcud ve Ali Muhammed Muavvad), 'İlmî Kitaplar Evi, Beyrut 2010, s.389.

⁹ Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an-Ta'vili Âyil-Kur'ân*, Cilt 2, Risâle Yayınları, Birinci Baskı, Beyrut 1415/1994, s.208.

¹⁰ Beğavî, Muhammed b. Ferra, *Meâlimut-Tenzil fi-Tefsiril Kur'ân*, Cilt 2, Dâru Tayyibe, Birinci Baskı, Riyad 1409/1989, s. 5.

içmez, kaza-i hacette bulunmaz, İsâ ise yer, içer ve kaza-i hacette bulunurdu, her bayanın hamile olduğu gibi İsâ'nın annesi de ona gebe oldu, her bayanın doğum yaptığı gibi onun annesi de onu doğurdu, yedirdi, ve içirdi bunu bilmiyor musunuz?" dedi. Onlar, "evet", dediler. Hz. Peygamber (a.s.) "Öyle ise, İsâ sizin iddia ettiğiniz gibi nasıl olur?" dedi. Bunun üzerine Allah (c.c.) Âl-i İmrân süresinin ilk sekseninci ayetine kadar nazil etti.¹¹ Bunun karşısında gerçeği anladılar, inkâr etmekten başka bir yol bulamadılar.¹² Bunun üzerine Yüce Allah, sûrenin ilk seksen küsür âyetini indirdi.¹³

¹¹ Vâhidî, Muhammed b. Ali, *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân*, Birinci Baskı, Dâru Meymân, Riyad 1426/2005, s.218.

¹² Merâğî, Ahmed Mustafâ, *Tefsirul Merâğî*, Cüz 3, Mustafa yayıncılık, Birinci.Baskı, Mısır 1365/1946, s. 89-90.

¹³ Sabûnî, *Safvetü't-Tefasir*, Cilt I, s. 343.

5. SÛRENİN FAZİLETİ

Sûrenin faziletiyle ilgili Nuvas b. Sem'ândan şöyle bir rivayet nakledilmektedir: Resûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini işittim: “Kıyâmet gününde Kur'ân ve onunla amel eden kimseler getirilirken Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri onların önünde gelir.”¹⁴ Şa'bî dedi ki: Abdullah dedi ki: Gecenin son bölümünde kılacağı namazda Âl-i İmrân Sûresi'ni okumak yoksul bir kimse için ne büyük bir hazinedir. İbni Abbas'tan gelen rivayette: Peygamber efendimiz (a.s.) dedi ki: Kim Âl-i İmrânın zikredildiği sûreyi cuma günü okursa Allah ve melekleri güneş batıncaya kadar okuyan kişiye salavât getirirler. Ka'bın oğlu Ubey'ten gelen rivayette: Kim Âl-i İmrân süresini okursa, okuyan kimseye her bir âyete karşılık olarak cehennem köprüsü üzerinde emniyet verilir. dedi; Yahya b. Naîm'in babasından yaptığı rivayette, peygamber efendimizden şöyle buyurduğunu işittim: Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini öğreniniz çünkü onlar kıyamet gününde iki melek şeklinde olup okuyanı cennete girdirinceye kadar şefaatta bulunacaklardır.¹⁵ Sûrenin fazileti hakkında, Hz. Ömer'in ve İbni Abbas'ın da rivayetleri mevcuttur.¹⁶

1. USLUBUN KISIMLARI (الأسلوب أقسام)

1.1. İlmî Uslup (أسلوب العلمي)

Hayali şiirden uzak, mantığa uygun, en açık, kendisiyle ilmî kitaplar yazılan üsluptur, sağlam mantığa ihtiyaç duyulan üsluptur, olumsuz olmayan, gizlilikten ve şüpheden uzak, aydınlatıcı fikre sahip olan üsluptur. İstilâhî anlamda doğruya ulaşmak için zıt ve müşterek lafızları kullanmayan üsluptur, belâğatın bazı üsluplarından olan kinâye, tevriye, mecâz gibi üslupları taşımamasının sebebi ise esas anlama varmaktır. Akla hitap ediyor, düşünceye sesleniyor, ilmi gerçekleri açıklıyor, öyle gerçekler ki, kapalılık ve gizlilik taşımaz, bu üslubun en bariz özelliği açıklıktır, mecâzdan ve güzelleştirilmeden

¹⁴ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 57.

¹⁵ Sa'labî, Muhammed b.İbrâhim, *el-Keşfu ve Beyân fi-Tefsiri'l Kur'ân*, Cüz 2, Birinci, Baskı, Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1425, s. 3.

¹⁶ es-Suyûtî, Abdurrahman b. Kemal Celâleddin, *ed-Dürrül Mensür fit-Tefsiri'l-Me'sür*, Cüz 2, Dâru'l Fikir, Beyrut 1433-1432, s.140.

arındırılması güzel olur.¹⁷ Çünkü bu üslup; akla hitap eder, İçerisinde gizlilik ve kapalılık bulunan ilmî gerçekleri açıklığa kavuşturur. Üslupta, kuvvet ve güzelliğin izi görünmelidir. Kuvveti, beyânının yaygın ve delillerinin sağlam olmasındadır. Güzelliği ise; ibâresinin kolay olmasında, kelimelerin seçiminde sağlam bir zevke sahip olmada ve sözün, manayı zihinlere en kısa yoldan iyice yerleştirmesindedir.¹⁸

Bu üslupta; manası açık ve anlaşılır, birden fazla manası bulunmayan kelimeleri seçmek gerekir. Ayrıca bu kelimelerin; manayı gösteren ince ve şeffaf bir elbise olması, şüphe, yönlendirme ve yoruma mahal kalmaması için kolay ve açık bir şekilde yazılmaları gerekir.

İlmî üslupta, mecâz ve bedî' ile ilgili süsleme sanatlarından uzak durmak güzel olur. Ancak bu tarzın da birtakım temel kuralları vardır. Ve sözler gelişigüzel söylenmemelidir. Manayı zihne yerleştirmek için yapılan teşbiha uygundur. Ders kitaplarının yazılma tarzı bu üsluba örnektir.¹⁹

1.2. Edebî Üslup (أسلوب الأدبي)

En açık ve en belirgin özelliği güzelliştir. Güzelliğinin kaynağında harika hayaller taşımıştır, ince suretlendirmeler var, manevî olana sanki hissi olanın kisvesini giydirmek, gözle görüleni, hissi olanı mânevî süretinde izhar etmektir. Edebiyatçıların şiir ve nesirde kullandıkları üsluptur. Güzelliğin kaynağı; üstün hayal, ince tasvir ve nesnelere arasındaki benzeme yönlerine dokunmasıdır. Bunlara ilave olarak; manevi şeyleri maddi şeyler, maddî şeyleri de manevi şeyler şeklinde zikretmesidir.²⁰

1.3. Hitâbî Üslup (أسلوب الخطابي)

Bu üslupta manaların ve lafızların kuvveti, gücü ortaya çıkar, hüccetin ve delilin gücü, güzellekle, açıklıkla, çok müterâdiflerle ve tekrarlarla mümtaz olan üsluptur,

¹⁷ Kasım, Muhammed Ahmed ve Muhyiddin Dîb, *Ulumu'l Belâğa "Bedi'-Beyân-Me'ânî,"* Cilt I, el-Muessesetu'l Hadîse lil-Kitâb, Trablus/Lubnan 2003, s.39.

¹⁸ Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatul-Vâdiha*, Risale Yayınları, Suriye 1433, s.16

¹⁹ Cârîmî ve Emîn, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s.16-17; Nusrettin Bolelli, *Belâğat*, İFAV yay., İstanbul 2001, s.29-30; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Cilt I, s. 61-64.

²⁰ Bolelli, *Belâğat*, s. 30.

Kudâmi bu sanatın amacı hakkında “ikna ve etkilemektir” der. Hatibe düşen manaların gücü, lafızların çekiciliği, hüccet ve delillerle muhatapları etkiler. Etkileyen üretken aklın gücü ortaya çıkar, dinleyicinin duygusuna hitap eder, kararlarını hareketlendirmek için vardır. Kalplerin kararında büyük bir etkisi vardır, bu uslubun etkisinin artmasında konuşmacının da duyanın kalbinde etkisi vardır.²¹

Edebi sanatlarda fasahât da önemlidir. Fasahât kelime anlamı olarak zahir olmak ve beyan olmak anlamına gelir, fesih kelâm ise manayı açıklayan, lafzı kolay, dökümü güzel, sarfî ve nahvî kurallara uygun, manasında açık, anlaşılır, tatlı ve akıcı olmasıdır.

Bir dildeki kelimelerin iki manası vardır. Bunlara hakîkî ve mecâzî manalar denir. Kelimelerin her zaman öz manalarında kullanılması bilhassa edebî eserler için kusur sayılır. Ayrıca hakîkî manalar, her zaman duygu ve düşünceleri, hayâlleri anlatmaya yetmez. Bu yüzden edebî sanatlar bütün dünyâ edebiyâtlarının her döneminde kullanılmıştır.²²

Muhatabın durumuna, şahsiyetine, kişisel özelliklerine göre bir uslub geliştirebilmek de büyük öneme sahiptir. Muhatap; halk, özel şahıs; câhil, bilgin; aptal, zeki; normal bir insan, kral; memur, âmir; bedevî, medenî; akıllı, tutarsız veya diğer insan guruplarından birisi olabilir, böyle durumlarda uslub ve hitap değişir. Uslupta, muhatapın rûhî, fikrî ve sosyal yapısının göz önünde bulundurulması gerekir. İman, küfür, bolluk, rızık, sevinç, hüzn gibi durumların hepsi kendine has uslub gerektiren şeylerdir.²³

2. BELÂĞAT İLMİ (علم البلاغة)

İnsanoğlu meramını ve düşüncesini yerine ve zamanına göre doğru bir şekilde aktarmak için hep bir çaba içerisinde girmiş ve bu da dil içerisinde belâğatın doğmasına zemin hazırlamıştır. Cahiliye döneminde şiir ve hitâbet örneklerinde görülen yüksek belâğat seviyesi, edebî bir mucize olan Kur’ân-ı Kerîm’in nüzulü ile birlikte zirve

²¹ Kasım, Muhammed Ahmed ve Muhyiddîn Dîb, *Ulumu’l Belâğa “Bedi’-Beyân-Me’ânî,”* s. 41.

²² Habenneke, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye Ususuhâ ve ‘Ulûmuhâ ve Funûnuhâ,* Cilt I, s. 61-64; el- Cârîm ve Emîn, *el-Belâğatul-Vâdiha,* s. 19-20; Bolelli, *Belâgat,* s. 30.

²³ Bolelli, *Belâgat,* s. 31; Habenneke, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye Ususuhâ ve ‘Ulûmuhâ ve Funûnuhâ,* Cilt I, s. 61-65.

noktasına ulaşmıştır. Araplar; cahiliye döneminin sonlarında, fesahat ve belâğat yönünden nesir ve nazımda en yüksek dereceye ulaşmışlardır. İslamiyet'in doğuşuna kadar bu durum, böyle devam etmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Kur'ân-ı Kerîm inmeye başlayınca ve Peygamber onlara dînî inançlarını, örflerini, kabile geleneklerini bırakmalarını söylediğinde kimisi onu büyücü, kimisi kâhin, kimisi de mecnun kabul etmiş, Kur'ân hakkında çok fazla ileri geri söz söylemişlerdir. Bunun üzerine Allah da Kur'ân'ın bir benzerini,²⁴ en azından on sûrenin benzerini,²⁵ hiç olmazsa bir sûrenin benzerini,²⁶ getirmeleri noktasında onlara meydan okumuştur.²⁷ Tarih tespit etmiş bulunuyor ki, bu meydan okuma o gün cevapsız kaldığı gibi bugün de cevapsız kalmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'ın üslup üstünlüğü devrinin edebî dehasını ezmiş ve cevap veremez hale getirmiştir.²⁸

Belâğat sözlükte “sözün fasih ve açık seçik olması anlamında” mastardır. بلغ köküne bağlı olarak türetilen kelimelerin konuyla ilgili olanları bülüğ, iblağ, tebliğ, beliğ ve belâğat kelimeleridir. Bu kelimelerin birleştikleri anlama bakacak olursak erişmek, sonuca varmak, sonuçlandırmak, zihinde oluşan birikimi sistemli bir şekilde aktarabilmek demektir.²⁹

Terim olarak ise belâğat kelimesi “meleke” ve “ilim” anlamlarında kullanılır. Meleke olarak belâğat; sözün fasih olmakla birlikte yer ve zamana uygun olmasıdır. Bu manada sözün karşıdaki kişiye uygun şartlarda ve amacına uygun bir şekilde hizmet vermesidir. Bu sözün yazılı ya da sözlü olması fark etmez. Belâğat insanda doğuştan olan bir melekedir. Kur'an-ı Kerim'de: “O insanı yarattı ve ona beyanı öğretti.”³⁰ buyurulmaktadır.

Dolayısıyla belâğat, meleke olarak insanların düşüncesinde yazar, şâir ve hâtiplerin dilinde vardır. Bir meleke olarak düşündüğümüzde Belâğat Cahiliye devri Araplarının

²⁴ Bkz. İsrâ Süresi, 17/88.

²⁵ Bkz. Hûd Süresi, 11/13-14.

²⁶ Bkz. Bakara Süresi, 2/23-24.

²⁷ Vehb Rûmiyye, *Binyetu'l-Kasidetü'l-Arabiyye*, Dâru Sa'did-Dîn, Dimaşk 1997, s. 193.

²⁸ el-Cezâirî, Mâlik b. Nebî, *Kur'ân-ı Kerîm Mucizesi*, Terc. Ergun Göze, T.D.V. Yay., Ankara 1991, s. 131.

²⁹ Hacımüftüoğlu, Nasrullah, *İ'caz ve Belâğat Deyimleri*, Ekev Yay., Erzurum 2001, s. 10.

³⁰ Bkz. Rahman Süresi, 55/3-4.

uzmanlaştıkları bir alandır. Kur'ân-ı Kerim ve Hadis ilminde bunun birçok örneği vardır.³¹ Yani yerinde ve zamanında en uygun ve doğru ifadeyle konuşma sanatıdır. Konuşan kişinin maksadını durumun gerektirdiği şekilde kolay ve anlaşılır bir tarzda söz söylemesidir. Hz. Ali'ye (r.a) göre belâgat, "karışık noktaları ve bilinmeyen gizlilikleri en basit ifadelerle açıklamaktır". Sekkâkî'ye (ö. 626/1229) göre Belâgat, konuşan kişinin, manaları ifade etme hususunda ifadelerin hakkını vereceği; teşbîh, mecâz ve kinâye çeşitlerini de maharetle kullanacağı bir melekedir.³²

Kazvîni (ö.739/1338) ise Belâgat: Kelâm ve mütakellimin vasfı olarak görür ve şöyle der : "Kelâmın Belâgatı fasih olmasıyla beraber muktezayı hale uygun olmasıdır. Bütün ilimler ortaya çıkmadan önce; kendinden önceki ilimlerden ve eserlerden yararlanmış, onların gölgesinde ve ışığında gelişmiştir. Her ilim belli bir süre başka ilimlerden istifade etmiş ve sonunda gelişerek müstakil bir yapıya kavuşmuştur. Hiçbir ilim için birdenbire müstakil bir yapıya kavuştuğu söylenemez. Çünkü ilim denen hadise belli bir gelişme ve olgunluk sürecine ihtiyaç duyar.

Hızlı bir şekilde gelişim gösteren dünyanın bugünkü bilim, kültür ve düşünce seviyesine ulaşmasında geçmiş medeniyetlerin etki ve katkısı büyüktür. Medeniyetleri yükselten ve onları ayakta tutan en önemli unsurlar manevi değerlerdir. Medeniyetler manevi değerlerinin gelişmesiyle yükselir, bu değerlerin kıymetlerini yitirmesiyle de düşüşe geçer ve yok olurlar. Dil de medeniyetleri ayakta tutan önemli bir unsurdur. Güçlü bir medeniyet zengin bir dil, zengin bir dil köklü bir uygarlık demektir.

Dil, Allâh'ın (c.c) insanlara bahşettiği, İnsanların kendi aralarında anlaşmayı sağlayan en büyük araçtır. Kur'ân-ı Kerîm, ilahi mesajın anlaşılabilmesi için her topluma kendi dilini konuşan peygamberlerin gönderildiğini buyurmaktadır.³³ Hz. Musa (a.s), nübüvvet görevini üstlendiğinde sözünün iyi anlaşılabilmesi endişesiyle dilindeki tutukluktan dert yanıp dilindeki bağı çözmesi için Cenab-ı Rahman'a "Ey rabbim! Benim göğsüme genişlik ver, bana işimi kolaylaştır ve dilimden ukdeyi çöz ki sözümü iyi

³¹ Balaban, Morali, Belâgat, *DİA*, II, s.380.

³² Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebi Bekr Muhammed b. 'Alî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, tah., Naim Zerzûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, s. 415.

³³ Bkz. İbrahim Süresi, 14/4.

anlasımlar”³⁴ şeklinde dua etmiştir. Ayrıca kardeşi Harun’u daha iyi bir dile sahip olduğu için övmüş ve onu kendisine yardımcı olarak talep etmiştir. Allah (c.c) Rahman Sûresinde insana verilen yaratılma ihsanından sonra “beyan (konuşma)” nimetine vurgu yapar.³⁵ Kur’ân’da ayrıca Davud (a.s)’a hikmet ve fesahatin verilmiş olduğundan övgüyle bahsedilmesi,³⁶ dil unsurunun ehemmiyetini ortaya koyar.

Arap dili İslâm medeniyetinin dilidir. Kur’ân ve Hadis-i şeriflerin yanı sıra tüm İslâm bilimlerinin dili Arapça’dır. Dolayısıyla bu alanda araştırma yapan hiç kimse Arapça’dan müstağni kalmaz. Milyonlarca insanın konuşma dili, yaklaşık bir buçuk milyar insanın da ibadet dili olan Arapça dünyanın en önemli dillerinden biridir. Arapça günümüzde yaklaşık 26 ülkede tek resmi dil veya resmi dillerden biridir.

Belâğat ilmi de sarf, nahiv gibi dille ilgili diğer ilim dallarında olduğu gibi kendinden önceki çalışmalardan istifade etmiştir.

Belâğata dair malzemeler; Câhiliye şiirinin içerisinde, edebiyat tenkidine dair çalışmalarda, şiir meclislerinde dağınık halde yer almıştır. Bizim Cahiliye dönemine ait bilgilerimiz büyük ölçüde daha sonraki dönemlerde yazıya geçirilmiştir. O döneme ait bilgiler kendi döneminde yazılmamış, sonraki dönemlerdeki müelliflerin o döneme ait birikimleri ışığında gelişmiştir. Muvâzene şeklinde gelişmiş, şairlerin birbirleri ile kıyaslanmalarını içeren edebiyat türleri de bize Cahiliye devrindeki belâğat anlayışı konusunda oldukça aydınlatıcı fikirler vermektedir. Bu tarz ile şairler ve yazarlar birbirleri ile karşılaştırılır, şiirlerinin iyi ve kötü yönleri zikredilirdi. Yerilen noktaların hangi gerekçe ile olduğu anlaşılırdı. Ebu’l-Kâsım el-Hasan b. Bişr el-‘Âmidî (ö.371/981)’nin *el-Muvâzene Beyne Ebî Temmâm ve’l-Buhturî* adlı eseri bu türdeki çalışmalara örnektir.

Belâğatın yararlandığı bir diğer alan ise Kur’ân ilimleri diyebileceğimiz, Kur’ân ile ilişkili diğer disiplinler olmuştur. Kur’ân’ın nüzulü ile birlikte onu daha iyi anlamaya dönük çabalar hız kazanmış dolayısıyla da bu çaba belâğat ilminin gelişmesine vesile olmuştur. Belâğat ilmi; *Me’âni’l-Kur’ân*, *Îcâzu’l-Kur’ân*, *Mecâzu’l-Kur’ân* gibi birçok yan disiplinden yararlanmıştır. Yine Tefsir ve Kelâm ilmi de belâğatın yararlandığı ilimler içerisinde görülebilir.

³⁴ Bkz. Taha Sûresi, 20/25-28.

³⁵ Bkz. Rahman Sûresi, 55/3-4.

³⁶ Bkz. Sâd Sûresi, 38/20.

Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden itibaren o dinin deyim, kelime ve kavramlarını da öğrenmeyi bir inanç gereği haline getirdikleri görülür. Nitekim Arapça'dan direkt istifade ettikleri gibi, kendilerinden önce Müslüman olan diğer milletlerin tecrübelerinden de istifade etmişlerdir. Bunu sağlayan en önemli faktörlerin başında İslam milletlerine ait ortak kültür kuruluşları olan medreseler gelir. Kuruldukları günden itibaren kültürel ve ilmi alışverişin devamını sağlayan bu kurumların, Anadolu ilim hayatında da büyük bir yeri vardır. Her konuda olduğu gibi, ilmi sahada da Anadolu bir sentez haline gelmişti. Nitekim Anadolu'daki ilmi hayat iki koldan besleniyordu. Bunlardan biri Maverâünnehir-İran-İrak'tan gelen doğu kolu, diğeri ise Endülüs-Kuzey Afrika Mısır-Şam'dan gelen güney koluydu. Bu iki yoldan Anadolu'ya pek çok âlim geldiği gibi, İran-İrak-Maverâünnehir'e, Şam-Mısır'a Anadolu'dan tahsilini tamamlamak için pek çok sayıda talebe gitmişti. Bu talebelerin çoğu tahsillerini tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönmüşler, bazıları ise gittikleri ülkelerde kalmışlardı.³⁷

Belâğat sahasında da bu alışverişin izlerini görüyoruz. Coğrafi bölgelere göre belâğat âlimlerini değerlendiren İbn Haldun (ö.809/1406), genelde manaya ağırlık veren Horasan ve Maverâünnehir mıntıkasında yaşayanlara "Meşârika", manadan ziyade lafızların süsüne ağırlık veren Endülüs ve Kuzey Afrika mıntıkası belâğatçılarına da "Meğârîbe" adlarını vermiştir. Başlangıçta "Edipler" ve "Kelâmcılar" ayrımı ile başlayan bu ekolleşme, İbn Haldun'un ortaya koyduğu "Bedîiciler" ekolü ile üçe çıkmış oldu. Bu durumda, mantık ve felsefenin ağırlıklı olduğu kelâm üslubuna "Meşârika," edebiyatın ağırlıklı olduğu üsluba "Arap ve Büleğa," bedîi sanatların ağırlıklı olduğu üsluba da "Meğârîbe" ekolleri denmiştir.³⁸

İlim olarak Belâğat; düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kâidelerini inceleyen meânî, beyân ve bedî' olarak üç kısma ayrılır; üçe ayrılan bu ilimlerin her birisi de kendi içerisinde birkaç edebi sanata ayrılır. Bu ilimlerin her birisinin bölümleri şu şekildedir:

2.1. İlmü'l-Beyân (علم البيان)

Arap belâğatı anlatıldığı zaman zihinlerde bilinen üç kısma bağlı olduğu bunlar da:

³⁷ Şeşen, Ramazan, İlk Devir Osmanlı Âlimleri ve Yazdıkları Eserler, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, İstanbul 2002, s. 261.

³⁸ Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Belâğat Ekolleri ve Anadolu Belâğat Çalışmaları", *AÜ. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, Erzurum 1988, s. 116.

Beyân ilmi, meânî ilmi ve bedî' ilmidir. Arap belâğatı bu duruma gelinceye kadar uzun bir tarih geçirmiştir, Arap Âlimlerinin eski kitaplarında, kelamın oluşum döneminde iç içe ve beraber olan Arap belâğatına “el-Beyan” ismi verilmiştir. Cahiliye döneminden beri varolan mülâhazalar İslâm geldikten sonra; Araplar, bölgelere, şehirlere yerleşince, fethedilen bölgeler olup, akli gelişimde ilerleme olunca, şiddetli, çeşitli dini, itikadi ve siyasi firkalar arasında çeşitli mücadelelerden ve sebeplerden dolayı bu mülâhazalarda da değişim oldu. Bütün bu sebeplerden dolayı beyâni değerlendirmeler de değişti, bu vesileyle bazı cahiliye ve İslam şâirlerinin tercümelerinde bu değişikliklerle karşılaşırız. Abbasiler dönemine gelindiğinde belâğî mülâhazalarda gelişimin yanında tedvin ve tescil döneminin de başladığını, beyâni mülâhazalarının bir ilim boyutuna kavuştuğunu ve Cahız'ın “*el-Beyân Vet'-Tebyin*” eserine isim olduğuna değinilmiştir. Bu duruma gelinceye kadar değişik etmenlerin fonksiyonu olmuştur, şiir, nesir ve Abbasilerin medeniyeti gibi bu etmenlerden birkaçı olarak sayılmaktadır.³⁹ Beyân; sözlükte ortaya koymak, açık seçik olmak, açıklamak, anlaşılır hale getirmek gibi manalara gelir. Terim olarak ise, bir manayı farklı söz ve usullerle anlatmayı öğreten, belirli usul ve kuralları olan ilimdir. Teşbih, istiâre, mecâz ve kinâyeye (vb.) ele alır.⁴⁰ Beyân öyle bir ilimdir ki, tek olan mana, irad olunan mana, değişik yollarla açıklığa kavuşturulmasında farklı yollar meydana getirilir. İlmü'l-beyanın kısımları:

- a. Teşbih
- b. Hakikat ve mecâz
- c. Kinâyedir.

Hakikat ve Mecâz dört kısma ayrılır:

- a. Luğavî mecâz
- b. İstiâre
- c. Mecâzu'l-mürsel
- d. Mecâzu'l- aklî

2. Meânî ilmi dört kısma ayrılır:

³⁹ 'Atîk, Abdulazîz, *Arap Belâğatında İlmü'l-Beyân*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1405/1985, s.7-8.

⁴⁰ Bolelli, *Belâgat*, s. 35.

a. İnşâ ve Haber b. Kasr c. Fasl ve Vasl d. İcâz, itnâb ve müsâvât

İnşâ ve Haber üç kısma ayrılır:

1. Haberin kısımları
2. Talebî İnşâ (الإِنشَاء الطَّلَبِي)
3. Talebî olmayan İnşâ (الإِنشَاء غَيْر طَّلَبِي)

Kasr: Hakikî kasr ve izafî kasr diye ikiye ayrılır

Teşbih de üçe ayrılır: a. Teşbihut-temsîl b. Teşbihuz-zimmi c. Teşbihul-maklub

2.2. İlmu'l-Me'ânî (علم المعاني)

Me'ânî, mana kelimesinin çoğuludur. Bir belâğat terimi olarak; sözün, gerektirdiği hâle uygun ifade edilmesine denir.⁴¹ Diğer bir ifadeyle me'ânî ilmi, âyeti oluşturan kelimelerin dizilişi, kelimelerin genişliği, tatlılığı, sağlamlığı, sâdeliğini ve Kur'ân'ın i'caz yönünü amaçlayan bir ilimdir. Me'ânî ilmi haber ve inşâ gibi cümle yapılarından bahseder. Cümleyi oluşturan birimlerin takdim-tehîr, hazif, izmâr vs. durumları hakkında bilgi verir.⁴² Meânî ilmi bilinen üç belâğat ilminden biridir; Arap belâğatı ilminin oluşum ve gelişim seyrine baktığımızda işin başında Arap belâğatının meâni, beyân ve bedi' ilimlere şâmil olan, ayırım yapmadan ve sınır tanımadan onları araştıran tek ilimdi. Arap Âlimlerinin mutekaddimin kitapları buna şahittir. Belâğat ilmi meseleleri, konuları birbirine yakın ve içiçe idi. H.5.Asırda "H.471" Abdulkahir Cürcanî, meâni ve beyân ilimlerinin usullerini açıklığa kavuşturandır, meâni ilmi teorisini " *Delâil'ul-İ'câz*" adlı kitabına alıncaya ve 'ilmu'l-beyan nazariyesini " *Esrâru'l-Belâğâ*" adlı kitabına alıncaya kadar durum bu şekildeydi. Ondan önce de ibnu Mu'tez bedi' ilminin esâsı teorisini yapmıştı. Sekkâkî meâni ilmini şöyle tanımlar: Kelâmın ifadesinde ve uygulamasında hata olmasın diye tabi olunması gereken özel kuralları olan ilimdir.⁴³

⁴¹ Demir, Musa, *Safvetu't-Tefâsir'de Belâğat Uygulamaları*, Y. Lisans tezi, Şırnak Üniversitesi, 2017. s. 25.

⁴² Demir, Musa, *Safvetu't-Tefâsir'de Belâğat Uygulamaları*, s.32.

⁴³ 'Atîk, Abdulazîz, *Arap Belâğatında Meâni İlmi*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1430/2009, s. 25

2.3. İlmü'l-Bedî (علم البديع)

Arap belâğatı üç ilimden oluşmaktadır onlar da: Meâni, beyân ve bedî'dir. Belâğat ilmi; zikredilen üç ilmin uygulandığı, nazmı kelâmın te'lifinin güzel sıfatlarla uygulandığı alandır. Belîğ kelâmın usluplarını anlayabilmek için ancak eğitim, araştırma ve düşünmeyle olur. Bundan dolayı belâğat ilminin öğrenimine ihtiyaç duyulur. Belâğat, edîp ve araştırmacının kültürünü tamamlayan bir parçadır. Ozaman belâğat eğitimi ve öğretimi sadece bu alanda uzmanlaşanlar için değil bilakis mütehassıs, araştırmacı ve edip için aynı derecede gerekli olan bir ilimdir.

Hatîbu'l-Kazvînî Muhammed b. Abdurrahman "*et-Telhîs*" adındaki kitabında bedî' ilmini şöyle tanımlar: "Mutabakata ve delaletin açıklığına riayet edildikten sonra kelâmın güzelleşme yönlerinin kendisiyle bilinen ilimdir."⁴⁴

O, öyle bir ilimdir ki, kelâmı güzelleştirme yolu kendisinde bilinen, mutabakaya riayet ettikten sonra manaya delaletinin açık olmasıdır. İkiye ayrılır:

1. Lafzî Muhsanâtlar
2. Manevî Muhsanâtlar; lafzi ve manevi muhsanatlar da kendi aralarında bölümlere ayrılırlar.

Lafzi Muhsanatlar:

- a. Cinâs
- b. İktibâs
- c. Seci' olmak üzere üç kısma ayrılır.

Manevi muhsanâtlar:

- a. Tevriye
- b. Tıbâk
- c. Mukâbele
- d. Hüsnüt-ta'lil
- e. Uslubul-hakim
- f. Zemme benzeyenle medhî te'kid olmak üzere altı kısma ayrılır.

⁴⁴Atîk, Abdulazîz, *Arap Belâğatında Bedî' İlmî*, s. 5,7.

Bu ikinci grupeleandırmaya göre mecâzlar bölümünde teşbih, istiâre, mecâz-ı mürsel, kinâye, ta'riz, teşhis ve intak, tecâhül-i ârif, hüsn-i ta'lil, mübâlağa ve tezat yer alır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNDE MECÂZA DAYALI SÖZ SANATLAR

Edebî eserlerde mana ve fikri daha iyi anlatmak, açıklamak, zevkle okunmasını sağlamak ve ifâdeyi temin etmek için mana üzerinde tahliller yapıp, sözü güzelleştirme yollarına başvurulur. Edebî kelâmın belîğ olarak inşâ edilmesini sağlayan bilimdir. Anlamalı cümle ve onun unsurlarının tahlilini konu edinir. Zikir-hazf, takdim-tehir, tarif-tenkir, tekid gibi konuları ve kullanım alanlarını inceler. Meânî ilminde lafzın manadan ne az ne de fazla kullanılması durumu önem arz etmekte olup kelimeler yerli yerinde kullanılmalıdır.⁴⁵

Muktezây-ı halin değişmesi ile üslup da değişir. Haber cümlesi, inşâ cümlesi, emir, nehiy, istifhâm, temenni, nidâ, kasr, îcâz, itnâb, müsâvât da meânî ilminin altında işlenen konulardandır.⁴⁶

Edebî sanatların en çok kullanılanları şunlardır:

1.3. TEŞBİH (التشبيه)

Teşbih; sözlükte temsil demektir, “ شبه ” fiilindeki “ب” harfinin şeddenmesiyle sözü geçen fiilden müştak olan bir mastardır, “Bunu buna benzettim” denilir. Belâğatçılara göre birçok ıstilahî tanımı vardır, her ne kadar tanımında lafzan ihtilafa düşmüşlerse de anlamında hemfikir olmuşlardır,⁴⁷ bir şeyi, başka bir şeye benzetmektir. Bir şeyi beyan etmek veya birden çok şeyleri beyan etmek, başka şeye ortak olduğunu beyan etmektir, bir sıfatta veya birden fazla sıfatta ortak olmaktır, "bir şeyi başka bir şeye benzetmek" manasına gelirken; Sekkâki'ye (ö.626/1229) göre, "İki ayrı kelimenin bir manada müşterek olduğunu göstermektir." Teşbihin gayesi ise, kapalı bir durumu açıklığa kavuşturmak süretiyle muhatabı aydınlatmak, uzak olan bir manayı yakın olan manaya çekmek veya kastedilen manayı kısaltarak açıklamaktır. Teşbihin

⁴⁵ el-Meydanî, Abdurrahmân Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1996, Cilt I, s. 138-139.

⁴⁶ Me'ânî ilminin incelediği konuların bir kısmı hakkında yeri geldikçe bilgi verilecektir.

⁴⁷ Atîk, Abdulazîz, *Arap Belâğatında İlmu'l-Beyân*, s. 61.

yakın, ğarip, makbul ve merdud gibi halleri mevcuttur.⁴⁸ Teşbih; aklî, hissî, melfuf, mafruk, tesviye, cem', temsil, mufassal, mücmel; terkip ve ifrada göre teşbih gibi kısımlara ayrılır.⁴⁹ Ebu Hilal'a göre teşbih, üç vecih üzere gelir: Onlardan birincisi iki şeyin renk açısından birbirine mutabık olarak benzemesidir. Örnek olarak gecenin geceye benzemesi, suyun suya benzemesi, kuşun kuşa benzemesi ve hür'ün hüre benzemesi; ikincisi iki müttefik şeyin tanımlarının delille müttefik olmasıdır. Cevherin cevhere teşbihi, siyahın siyaha benzemesi gibi...Üçüncüsü ise iki ayrı şeyin anlam olarak cem' ettiklerinin teşbihidir, beyânın sihre, şiddetin ölüme teşbihigibi⁵⁰

Belâğatte teşbih, "lâfızların bir şeyin üstün bir vasıfta diğer bir şeyle ortaklığına delâlet etmesidir". "Ahmet aslan gibi kuvvetlidir" cümlesi, Ahmet'in kuvvette aslanla olan ortaklığını ifade eder. Burada Ahmet, müşebbeh (benzeyen); aslan da müşebbehün bih (kendisine benzetilen)'dir. "Kuvvetli olma" ise vech-i şebah, yani benzetme yönüdür. Teşbihte bulunan diğer bir öge de teşbih edatıdır. "Gibi, sanki, güya, kadar, misâl." gibi pek çok teşbih edatı vardır.⁵¹ Eğer teşbih edatı ve benzetme yönüyle birlikte müşebbeh, Teşbih ve müşebbehün bih'ten biri de kaldırılırsa teşbih, teşbih olma özelliğini korumakla birlikte "istiâre" adını alır.

Teşbih edatıyla o da kef harfiyle veya benzeriyle malfuz veya malhuz yani zikir ve hazf olabilir. Terim anlamı ise iki şeyin bir veya daha fazla sıfatta ortak olmasıdır. Bir diğer ifade ile benzeyen, benzetilen, benzetme edatı ve benzetme yönü belirtilerek yapılan benzetmedir. Peygamberimiz, şu hadisinde de mahşer meydanını tasvir ederken teşbihten faydalanmış ve şöyle demiştir: "Kıyamet günü insanlar, beyaz, bembeyaz ve kepekten arınmış undan yapılan çörek gibi ve kendisinde hiçbir kimse için alamet bulunmayan bir saha üzerinde toplanırlar."⁵² Görüldüğü gibi, mahşer yeri beyaz ve kepekten yapılan bir çöreğe benzetilmiştir. Böylece gaybî olan mahşer meydanı, gözle

⁴⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 349.

⁴⁹ Haşimî, Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğati fi'l Meânî-Beyân-Bedî'*, Mektebetu'l Asrî, Tekit: Yusuf Samîlî, Beyrut 1999, s.220-234.

⁵⁰ Rümânî, 'Hattâbî ve 'Abdulkâhir Cürçânî, *Selâsu Risâil fi-'Î'câzi'l Kur'ân*, Thk. Muhammed 'Halfu'llâh Ahmed-Muhammed Zağlul Selâm, Üçüncü Baskı, Dâru'l Maârif, Mısır 1976, s. 171.

⁵¹ Suyûtî, *el-İtkân*, Cilt 2, s. 55; Bolelli, *Belâğat*, s. 36-37; Saraç Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, Bilimevi, İstanbul 2000., s. 119-120.

⁵² Müslim, *Sıfatul-Kiyâme*, s. 28.

görülebilir bir şekle bürünmüştür.

Bir teşbihte en az iki, en çok dört unsur bulunur. Bunlardan benzeyen ile kendisine benzetilen esas unsurlar (öğeler) olup, benzetme edatı ile benzetme yönü yardımcı unsurlardır. Öğe sayılarına göre teşbihler, unsurların hepsi ile yapılan tam teşbih, esas unsurlarla yapılan belîğ teşbih, benzetme yönü söylenmeden yapılan mücmel teşbih, benzetme edatı söylenmeden yapılan müekked teşbih denilen kısımlara ayrılır. Aralarında benzerlik bulunan iki şeyden zayıf olanı kuvvetli olana benzetmeye denir.⁵³

Benzetmede Şu Dört Öğe Yer Alır:

a. Benzetilen: Birbirine benzetilen şeylerden nitelik bakımından daha güçsüz olan.

b. Benzeyen: Birbirine benzetilen şeylerden nitelik bakımından daha üstün, daha güçlü olan, kendisine benzetilen.

c. Benzetme Yönü: Birbirine benzetilen şeyler arasındaki ortak ilgi ve benzeyiş. Bu ilgi nitelik bakımından dört türdür.

Aklî: Akıl ve mantık ölçüleriyle anlaşılabilen benzetme.

Hissî: Beş duyu ile anlaşılabilen benzerlik.

Hayalî: Ancak hayal gücüyle kavranabilen benzerlik.

Vehmî: Gerçekte olmayan benzerlik.

ç. Benzetme Edatı: Kelimeler ve kavramlar arasında ilgi kuran edat ya da edat görevinde olan kelimelerden oluşur. Benzetmelerde şu edatlar kullanılır: gibi, kimi, sanki, meğer ki, gûyâ, tıpkı, misl, nitekim, misâl, sıfat, tek, benzer...

Benzetme öğelerinden birinin ya da birkaçının kullanılıp kullanılmamasına göre dört türlü benzetme vardır.

a. Ayrıntılı benzetme: Dört ögesi de bulunan benzetmedir.

b. Kısaltılmış benzetme: Benzetme yönü söylenmemiş benzetmedir.

c. Pekiştirilmiş benzetme: Benzetme edatı bulunmayan benzetmedir.

ç. Açık benzetme: Hem benzetme yönü hem de benzetme edatının kullanılmadığı benzetmedir.⁵⁴

⁵³ Yaşar Acat ve Tayseer Az-Ziyadat, *Yabancılar için Arap Dili Belağatı*, Kitâbi Yayınları, İstanbul 2013, s.21.

⁵⁴ Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 123.

1.3.1 Teşbîh Türleri (أنواع التشبيه)

1.3.1.1. Mürsel Teşbîh (تشبيه مرسل): İçerisinde teşbih edatının bulunduğu teşbihtir.⁵⁵

Örnek: انت كالأسد في الشجاعة (Sen yüreklilik bakımından bir aslan gibisin)

Bu örnekte edat kullanılmıştır.

1.3.1.2. Mükked Teşbîh (مؤكد تشبيه): Teşbih edatının hafzedildiği teşbih türüdür.⁵⁶

Örnek: انت أسد في الشجاعة

(Sen yüreklilik bakımından bir aslansın). Burada teşbih edatı hafzedilmiştir.

1.3.1.3. Mücmel Teşbîh (تشبيه مجمل): Benzetme yönünün bulunmadığı teşbihtir.⁵⁷

Örnek: انت كالأسد Sen aslan gibisin

Bu örnekte benzetme yönü hafzedilmesine rağmen, bunu anlamdan çıkarabilmek mümkündür.

1.3.1.4. Mükked Mufassal (مؤكد مفصل): Kendisinde edatın hafzedildiği ve teşbih yönünün zikredildiği te'kide mufassal mükked denir.⁵⁸

1.3.1.5. Mufassal Teşbîh (تشبيه مفصل): Benzetme yönünün bulunduğu teşbihtir.⁵⁹

Örnek: انت كالأسد في الشجاعة (Sen yüreklilik bakımından bir aslan gibisin).

Bu örnekte benzetme yönünün bulunması itibariyle "mufassal", edatın bulunmaması yönüyle de mürseldir

1.3.1.6. Mücmel Mürsel (موسل مجمل): Kendisinde edatın zikredildiği ve benzetme

⁵⁵ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğat (Bedi', Beyân ve Meâni)*, I. Baskı, Tarablus /Lübnan, s.158.

⁵⁶ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğat (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s.158.

⁵⁷ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğat (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s.159.

⁵⁸ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğat (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s.160.

⁵⁹ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğat (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s.161.

yönünün hazfedildiği sanata denir.⁶⁰

1.3.1.8. Teşbihî Belîğ (تشبيهه بليغ): Hem edatın hem de benzetme yönünün bulunmadığı teşbihe denir. Örnek: انت أسد Sen bir aslansın

Örnek 1: “Onlar (insanlar) Allah’ın katında derece derecedirler. Allah, onların yaptıklarını görmektedir.”⁶¹ Belîğ teşbih vardır. Burada onların Allah tarafından derecelerine göre sınıflandırılmalarından maksat aralarındaki sevap ve günah işlemelerine göre verilen derecedir, derecelerin çeşitliliğini belirtmek için belîğ teşbih sanatı kullanılmıştır.⁶²

Örnek 2: كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ إِلَى الْجَنَّةِ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ “Her canlı ölümü tadacaktır. Ve ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatma metâından başka bir şey değildir.”⁶³ Dünya hayatı, aldatıcı meta’dan başka bir şey değildir ayetinde belîğ teşbih sanatı kullanılmıştır. Dünyayı aldatıcı meta’ya benzetmiştir, satıcı malını güzel göstererek alıcıyı kandırıp ona malını sattığı gibi dünya da insana güzel görünüp insanı aldatır.⁶⁴

Örnek 3: “Rabbimiz tarafından bağışlanmayı ve genişliği göklerle yer arası kadar olan Cenneti kazanmak için yarışın. Orası, müttakiler (kendini yanlışlardan koruyanlar) için hazırlanmıştır.”⁶⁵ Bir şeyi müsebbibinin ismiyle isimlendirme babından gelmiştir yani mağfiretin mücipleri ismiyle isimlendirilmesi olarak gelmiştir; ayetin

⁶⁰ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğat (Bedi’, Beyân ve Meâni)*, s.160.

⁶¹ Âl-i imrân 3/163.

⁶² Derviş, *I’râbul-Kur’ânîl Kerim ve Beyânı*, Cilt X/II, Darul-İrşad, Suriye 1980, s.94.

⁶³ Âl-i imrân 3/185.

⁶⁴ Derviş, *I’râbul-Kur’ânîl Kerim ve Beyânı*, Cilt X/II, Darul-İrşad, Suriye 1980, s.123.

⁶⁵ Âl-i İmrân 3/133.

kendisinde Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: *وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ* yani genişliği gökler ile yer arası kadar olan Cenneti kazanmak için yarışın. Burada hem teşbîh edatı hem de teşbîh yönü bulunmadığından teşbîh-i belîğ adı verilmiştir.⁶⁶

10.9. Teşbîhu't-Temsîl (تشبيه التمثيل)

Temsili teşbîh, sıfat olup gerçek olmazsa, birkaç değişik unsurdan oluşursa teşbihut temsil olur.⁶⁷ Teşbihin benzetme yönü birkaç değişik şeyden alınmış bir biçim oluşturuyorsa “temsil” diye adlandırılır.⁶⁸ İmri'u'l-Kays (ö.540)'ın şu beytinde geçen teşbîh buna bir örnektir.⁶⁹ *“Denizin dalgası* *وليل كموج البحر ارخي سدوله على بانواع الهموم ليبتلي* gibi nice gece vardır ki, beni denemek için, örtülerini türlü türlü üzüntüyle üzerime indirmiştir.” Burada gece, denizin dalgasına benzetilmiştir, ancak teşbîh bununla bitmemiştir, çünkü şâir geceyi, türlü türlü üzüntülerle kendisini sınamak için örtülerini üzerine örtmekle nitelemiştir. İşte bu noktada gece açıkça belirtilmeyen başka şeylere de benzetilmiş ve basit bir benzetme olmaktan çıkarak karmaşık bir görünüm almıştır. Dolayısıyla teşbihin iki ögesinden birinin başka şeylerle nitelenerek teşbihin karmaşık bir hal alması, onun “temsil” olarak adlandırılmasına neden teşkil etmektedir.

Örnek 1: *إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ*

“Bilinmelidir ki inkâr edenlerin ne malları ne de evlâtları Allah huzurunda kendilerine bir fayda sağlayacaktır. İşte onlar cehennemin yakıtıdır.⁷⁰ Teşbihu't-Temsil sanatı vardır. *كَدَّابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ* (Onların yolu) Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin tuttuğu yola benzer. Onlar bizim âyetlerimizi yalanladılar, Allah da kendilerini günahları

⁶⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt 1, s. 212; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 66; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 67.

⁶⁷ Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s. 346.

⁶⁸ Cârîmî ve Emin, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s. 25-35.

⁶⁹ Zevzenî, *Şerhu'l-Mualla*, Kahire, tsz., s. 26.

⁷⁰ Âl-i İmrân 3/10.

yüzünden yakalayiverdi. Allah'ın cezası çok şiddetlidir.”⁷¹ 10.ve11. Âyetlerde Teşbihi temsil sanatı vardır. Müşriklerin peygamberimize karşı sergilediklerinde ve inkardaki tezahürlerinde teşbih sanatı vardır. Onlar, peygamberimizin getirdiği âyetleri yalanlama halleriyle, Firavun ailesinin Hz. Musaya karşı sergilediklerinde ve Hz. Musânın Allah'tan getirmiş olduğu ayetleri yalanlamalarındaki benzerlikte teşbih sanatı vardır, benzerlik unsurları: Küfre dalmak, peygambere düşmanlıkları, Allah'ın ayetlerini yalanlamaları ve bunların hiçbirinin hiçbir şeye dayanmamasına rağmenidir.⁷²

Örnek 2: مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا

“Onların, bu dünya hayatında yapmakta oldukları harcamaların durumu, kendilerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu bir rüzgârın durumu gibidir. Onlara Allah zulmetmedi fakat onlar kendilerine zulmediyorlar.”⁷³ Âyette onların infaklarının tamamıyla zayi olması, yok olmasının benzerliği yardımlarının menfaatini görmeyen, inkâr edenlerin tarlasına dokunan ateşin benzeri gibidir,⁷⁴ tarlada onların faydalanacağı bir şeyin kalmaması yönüyle olan bakış açısında teşbihi temsili sanatı vardır.⁷⁵

10.10. Teşbihiz-Zımnî (تشبيه الضمني)

Teşbihüz-zimnî öyle bir teşbihtir ki, müşebbeh ve müşebbeh bih zikredilmez bilinen teşbih şekillerinde yapılmaz, bilakis onlara terkipte işaret olunur. Bu çeşit teşbih getiriliyor ki ifade bildirsın, müşebbehe isnad olunan hükmün mümkün olduğunu ifade etsin.⁷⁶

Teşbihin gayeleri çoktur o gayelerden gelen:

a. Müşebbehin mümkün olan bir şey olduğunu beyan etmek: Bu ona garip

⁷¹ Âl-i İmrân 3/11.

⁷² Hafî, Mahmud, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt 2, Darür-Reşid, Beyrüt 1995, s.119.

⁷³ Âl-i İmrân, 3/117.

⁷⁴ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 66.

⁷⁵ Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurâni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt 2, s. 286.

⁷⁶ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğat (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s. 173.

bir Şey isnad edildiğinde acaipliği zail olmaz ancak ona benzeyen bir Şeyin zikredilmesiyle ŐaŐırtıcılıđı gider. İki ayrı nesne arasında her durumda teşbih yapılmaz. Örneğin bir sinek, bir aslana benzetilemez. Böyle bir teşbih yapılsa da anlamsız olur ve belâgat değereri taşımaz. Ancak cesur bir kişi cesaret yönüyle aslana benzetilebilir, cesur kişinin aslan gibi olduğu iddiası ortaya atılabilir. Buradan da Şöyle bir sonuç çıkarırız ki sineğin aslana benzetilmesi mümkün değildir, fakat cesur kişinin aslana benzetilmesi mümkündür.

b. Müşebbehin halini beyan etmek: Bu müşebbehin sıfatı bilinmediği zaman, teşbihten önce, teşbih vasfı ifade ediyor. Benzeyenin durumu örneklendirilerek göz önüne serilmesi: Benzeyen nesneyle ilgili örnekler vererek onu daha anlaşılır ve somut hale getirmek için yapılır

c. Müşebbihin halini, miktarını beyan etmek: Sözüünü ettiğimiz bu benzetmenin miktarının ortaya konulması, iki farklı nesne arasında kurulan benzetmenin boyutlarının ortaya konulmasıdır. Örneğin denize benzetilen bir kimsenin, deniz kadar büyük olduğu vurgulanmış olur.

d. Müşebbehin halinin takdiri: Müşebbehe isnad olunan şey tesbit ve açıklamaya muhatap olduğunda, örnekte beyan etme ihtiyacı duyulması ve çirkin gösterilmesidir. Muhatabın bilmediği bir konuda, bilinenle benzetme yapılarak konunun açıklanmasıdır. Örneğin kar görmemiş bir kişiye karı tanımlarken onu pamuğa benzetmek gibi⁷⁷

e. Müşebbehi tezyin veya takbih: Benzetme yapacağımız şeyi iyi göstermek istiyorsak onu güzel şeylere, kötü göstermek istiyorsak çirkin şeylere benzetiriz.⁷⁸ Örneğin bir kişinin aslana benzetilmesi ne kadar güzelse eşeğe benzetilmesi de okadar kötüdür.

Örnek 1: قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ
قُلُوبَنَا حُزْنَ أَوْ نَسْتَكْفُرُ بِهِ وَلَا لَنَا نَسْرٌ وَلَا أَهْلَ بَيْتِنَا لَكَ نَسْرٌ أُولَٰئِكَ فِي شِرْكٍ “De ki: “Ey Kitab Ehli! Sizinle bizim aramızda aynı olan bir kelimeye (Tevhit sözüne) geliniz. Allah’tan başkasına kul olmayalım ve O’na hiçbir şeyi şirk koşmayalım ve bir kısmımız, bazılarını, Allah’tan başka Rab’ler edinmesinler.” Bundan sonra eğer dönerlerse, o zaman; “Bizim Müslüman olduğumuza (teslim olduğumuza) şahit olun” deyiniz.⁷⁹ رَبَّابًا kelimesinde teşbih vardır. Zira Ehl-i kitab’ın bazıları, haram şeyleri helal kılan din âlimlerini, ibadete layık Allah’a benzetmişlerdir.⁸⁰

Örnek 2: مَثَلٌ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ
فَمَهَلَكْتَهُ وَوَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ “Övülmek ve iyi anılmak için dünyada malını harcayanların durumu, şiddetli ve çok soğuk bir kasırganın durumu gibidir ki, bu helak edici kasırga, isyan ederek, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinine isabet eder de onu ifsat ve helak eder, dolayısıyla o ekinde faydalanamazlar. İşte kâfirler de böyledir. Sahibinin günahı sebebiyle bu ekin nasıl yok olursa, kâfirlerin iyi amellerini de Allah bu şekilde yok eder. Allah onların ekinlerini yok etmekle onlara zulmetmiş olmadı. Fakat onlar azabı gerektirecek

⁷⁷ Fahrüddin Râzî, *Nihâyetü'l- İcaz fi-Dirayeti'l-İ'caz*, (Thk. Bekrî Şeyb Emîn), Beyrüt 1985, s. 216- 218.

⁷⁸ Cârîmî ve Emîn, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s. 55.

⁷⁹ Âl-i imrân 3/64

⁸⁰ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt 1, s.191.

görevlendirdi. Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde orada bir rızık bulur ve "Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?" der; o da: Bu, Allah tarafındandır. Allah, dilediğine sayısız rızık verir, derdi.⁸⁷ فَتَقَبَّلَهَا sözünde teşbih sanatı vardır yani adak olarak erkek yerine Meryem'i nezr (adak) olarak kabul etti.

1.4. İSTİ'ÂRE (الإستعارة)

İsti'âre, belâğatın çeşitlerindedir, Kur'ân-ı Kerimde zikri çok geçer.⁸⁸ Anlamını aklen veya hisslen gerçekleştirilmesi için gerçeklikle kayıtlıdır.⁸⁹ İstiâre kelimesinin sözlük anlamı dediklerine göre "ödünç almak, birinden iğreti bir şey almak" demektir. Edebî sanat olarak ise, "bir şeyi gerçek anlamı dışında, çeşitli yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anmaktır." İstiârenin temeli, teşbihtir ki, mecâzın teşbihle karışmasından meydana gelir. Teşbihten daha belîğdir. Belîğ olmaktan maksat, meramın daha sağlam ifade edilmiş olması ve teşbihten daha ileri bir düzeyi temsil etmesidir. İstiâre özet teşbih olup üç rüknü vardır onlar da şunlardır: Müsteârün minh/Müşebbehü bih, müsteârün leh/müşebbeh, müsteâr/nakledilen lafızdır.⁹⁰

İsti'âre ile teşbih arasındaki fark, teşbihteki benzetme edatının, asli manasını değiştirmeyecek biçimde söz içerisinde kullanılmasıdır. İstiâre ise böyle değildir. Çünkü istiâre, ibarenin lûgat anlamında kullanılmadığı yerlerde kullanılmaktadır. İstiare ile soyut şeyler, duygular ve düşünceler somutlaştırılır; cansız varlık kişileştirilir ve konuşur. Lâfızların manaları zenginleşir, konuşana az sözle çok mana ifade etme imkânı sağlanır; bir diğer deyimle söze icâz vasfı kazandırılır. Böylece, metni okuyanın hayaline ve yorumlama gücüne bir şeyler bırakılır. İstiârede bir kelimenin tüm yan anlamlarından, çağrışımlarından ve ilgili bütün anlam değerlerinden yararlanılmaya çalışılır. Bu açıdan istiâre, bir unsurun zihnimizde uyandırdığı bir başka unsur ile olan benzeyişinin yakalanmasıdır.⁹¹ Mesela cesur

⁸⁷ Âl-i imrân 3/37.

⁸⁸ Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fi-'Ulûmi'l Kur'ân*, Thk. Ebil fadıl ed-Dimatî, Dâru'l Hadis, Kâhire 1427/2006, s. 893.

⁸⁹ Sebki, Bahâud-Dîn, *Kitâbu 'Urûsu'l- Afrâh fi-Şerhi Telhîsu'l-Muftâh*, thk. Abdulhamîd Hundâvî, İkinci Cüz, Birinci Baskı, Asrî Mektep, Beyrut 1423/2003. s. 142.

⁹⁰ Haşimî, Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğati fi'l Meânî-Beyân-Bedi'*, Mektebetu'l Asrî, Tekit: Yusuf Samîlî, Beyrut 1999, s. 262.

⁹¹ Yekta, Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, Bilimevi Yay., İstanbul 2000, s. 109-110.

bir insana aslan, kurnaz bir kimseye tilki, biraz safça birine kaz demekle istiâre yapmış oluruz.

Kurtubî istiâre ile ilgili şu tanımı yapar: Herhangi bir fiil konuşan varlığa ait olmasına rağmen bir hayvana veya cansıza dayandırılırsa o istiâredir. Bu tanıma göre Kurtubî istiârede en belirgin özellik olarak konuşan varlığa ait olan fiilin cansıza nispet edilmesini kabul etmektedir. Kurtubî'ye göre istiâre sanatının en belirgin özelliği olarak konuşan bir varlığa ait fiilin cansız varlığa veya hayvana nispet edilmesi olduğu üzerinde durulur.

Kurtubî'nin ayetlerdeki istiâre sanatını tespit ederken yaptığı tanıma bağlı kalmadığı belirtilir. Zaman zaman istiârenin genel tanımına göre yani, bir kelimenin başka bir kelimenin anlamında kullanılması bağlamında ayetlerde istiâre sanatını belirlediği tespiti yapılır. Dolayısıyla istiâre, teşbihte iki taraf denilen “müşebbeh” ve “müşebbehün bih'ten birinin hafzedilmesiyle yapılır. İstiâre zayıf bir varlığı daha kuvvetli göstermek için yapılan benzetmedir. Teşbihle yakınlık gösteren bir sanattır. Teşbihten farkı, sadece tek öge ile yapılmasıdır. Benzeyen zayıf öge, benzetilen ise kuvvetli ögedir.

İstiârede müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki alâka daima benzerlik alâkasıdır. Retorik ilmindeki metaforun karşılığıdır. Teşbihin temel unsurlarından olan müşebbeh/benzeyen ve müşebbehün bih/benzetilen'den sadece biri kullanılarak yapılır.

Belâğattaki tanımı: “Bir kelime veya terkinin, teşbihe mübâlağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme ilgisiyle ve bir karineye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılması” şeklindedir. İstiâre'nin bir teşbih mi yoksa mecaz türü mü olduğu konusunda dilliler farklı görüşler serdetmişlerdir.⁹² Abdulkahir Cürçânî (ö. 471/1078?) *Delâilu'l-Îcâz* isimli eserinde konu ile ilgili olarak “İstiârede bir şeyin diğerine benzetilmesi kastedilir” dedikten sonra söz konusu benzetmenin açıkça değil de üstü kapalı olarak yapıldığını ifade eder. Mesela “Öyle bir adam gördüm ki cesaret ve yakalama kuvveti bakımından onunla aslan arasında hiçbir fark yoktur” demek yerine “Bir aslan gördüm” demek gibi. Bu cümlede müşebbeh (kendisine benzetilen) kullanılmaksızın onun yerine eğreti olarak müşebbehün bih (benzetilen) kullanılmıştır.⁹³ İstiârede lafzın sözlük anlamından çıkarılıp başka bir anlamda kullanılması söz konusu değildir. Burada amaç abartıdır. “Aslan gördüm” diyen kişi gördüğü kişinin aslan olduğunu iddia etmektedir. Ödünç alınan şey lafız değil manadır. Lafzın ödünç

⁹² İsmail Durmuş ve İskender Pala, “İstiâre,” *DİA*, Cilt XXII, 2001, s. 315.

⁹³ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, Çev: Osman Güman, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008, s.71.

alınması mananın ödünç alınmasından sonradır.⁹⁴

Dolayısı ile istiârede mana direk lafız üzerinden değil lafzın anlamı üzerinden elde edilir. Bu noktada manayı anlamak için akli bir tasarruf söz konusu olduğu için istiâre aynı zamanda mecâz-ı aklîdir de diyebiliriz. İstiâre, müfret ve mürekkeb olarak ikiye ayrılır: 1- İstiâre, sanatkârın kendini heyecana kaptırması sonucu yaptığı bir sanat olduğundan heyecana bağlı sanatlar bölümündendir. Kelimenin mânâsı bu sanata esas teşkil ettiği için de mânâ sanatları grubuna girer.

En fazla kullanılan istiâre çeşitleri;

a. Açık istiâre

b. kapalı istiâredir. İsti'âre birçok kısma ayrılır:

Bir sözü benzetme amacıyla başka bir sözün yerine kullanmaktır. Bu sanatta hem mecâz hem de benzetme özellikleri vardır.

İstiârede üç niteliğin bulunması gerekir:

a. Kelimenin gerçek anlamı dışında kullanılması.

b. Benzetme amacının bulunması.

c. Kelimenin gerçek anlamında kullanılmasını engelleyen bir durumun bulunması.

Örnek 1: هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ Onlar Allah katında derece derecedirler.

Allah onların yaptıklarını görmektedir.”⁹⁵ هُمْ دَرَجَاتٌ Onların derecelerinin değişik olması teşbihinde istiâre sanatı vardır, yani onlar yükseklik ve alçaklık bakımından değişik basamaklarda yer alırlar.

Örnek 2: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا

بِهِ نَمْنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ “Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!⁹⁶ وَاشْتَرَوْا بِهِ kelimesinde istiâre-i mekniyye sanatı vardır.⁹⁷

⁹⁴ el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, s.363.

⁹⁵ Âl-i İmrân 3/163.

⁹⁶ Âl-i İmrân 3/187.

⁹⁷ Derviş, *İ'râbul-Kur'ânîl Kerim ve Beyânı*, Cilt 2, s. 128.

11.1. Açık İstiâre (استعارة تصريحية)

Benzetme ögelerinden yalnızca benzeyen ile yapılan istiâredir. Bu şekildeki istiârede benzetilen söylenmez. Açık istiâre, müsteâru minh (müşebbeh bih) söylenen ve müsteâr leh (müşebbeh) söylenmeden yapılan sanattır.⁹⁸

Örnek 1: تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ

“Geceyi gündüzün içine sokarsın ve gündüzü gecenin içine sokarsın. Canlıyı ölüden çıkarırsın ve ölüyü canlıdan çıkarırsın. Ve dilediğin kimseyi hesapsız rızıklandırırırsın.”⁹⁹ Ayetinde istiâre-i tasrihiyye sanatı mevcuttur. الْحَيِّ ve الْمَيِّتِ kelimelerinden Müslüman ve Kâfir irad edilmiştir yani “hay ve meyyit” kelimeleriyle haydan maksat Müslüman olan, meyyitten amaç Kâfir olanlar vurgulanmak istenmiştir.¹⁰⁰

Örnek 2: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُؤًا مَا عَنِتُّمْ قَد بَدَتِ الْبَغْضَاءُ

“Ey İman edenler! Kendinizden (mü'minlerden) başkalarını sırdaş edinmeyin. Onlar sizi fesada düşürmekten geri kalmazlar ve size sıkıntı verecek şeyleri temenni ettiler. Kin ve öfkeleri ağızlarından (sözlerinden) belli olmuştur. Göğüslerinde gizledikleri şey (kinleri) daha da büyüktür. Akıl etmiş olsaydınız, size âyetleri açıklamıştık.”¹⁰¹ بَطَانَةً Kelimesinde istiâre-i tasrihiyye sanatı vardır.¹⁰² يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً “Ey İman edenler! Kendinizden (mü'minlerden) başkalarını sırdaş edinmeyin.”Ayetin bu kısmında istiâre sanatı bulunmaktadır çünkü kişilerin sırdaşlarını astara benzetmiştir. Çünkü onlar onun dahili işlerine ve yapmasını gerektiren işlere vakıf olurlar.¹⁰³ *Telhîsu'l Beyânda* böyle ifade edilmiştir.¹⁰⁴

⁹⁸ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğa (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s. 199.

⁹⁹ Âl-i İmrân 3/27.

¹⁰⁰ Derviş, *İ'râbul-Kur'ânîl Kerim ve Beyânı*, Cilt 2, s. 487.

¹⁰¹ Âl-i İmrân 3/118.

¹⁰² Derviş, *İ'râbul-Kur'ânîl Kerim ve Beyânı*, Cilt 2, s. 27.

¹⁰³ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fîl-Kur'ânîl Kerim*, s. 66.

¹⁰⁴ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt 1, s. 206.

Örnek 3: “Bir de Allah bunu, inkâr

edenlerden bir kısmını helâk etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı.¹⁰⁵ Âyetinde istiâre-i tasrihiyye sanatı vardır. Onlardan bazılarının ölmeleriyle, ordularının parçalanıp ve programlarının bozulmasında istiâre-i tasrihiyye sanatı vardır. İnkâr edenlerin bir kısmını helak, perişan etti mutsuz olarak parçalanıp döndüler.¹⁰⁶

Örnek 4: ثَوْلُجِ اللَّيْلِ فِي النَّهَارِ وَثَوْلُجِ النَّهَارِ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ

“Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsın.¹⁰⁷ Âyette الْمَيِّتِ ve الْحَيِّ kelimelerinden maksat Müslüman ve Kâfirdir. Bu ayetin tefsirinde Allah’ın kafir’den mü’mini ve mü’minden kâfiri çıkarttığından murad nutfe ve yumurtadır. Yani Allah nutfe ve yumurtadan Müslümanı veya kafiri yaratır.¹⁰⁸

Örnek 5: وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ

“Hep birlikte Allah’ın ipine (İslâm’a) sınıksız yapışın; parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O’nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuşunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.¹⁰⁹ Bu cümlede isti’âre-i tasrihiyye yoluyla Kur’an-i Kerim ipe benzetilmiştir. Müşebbehün bih olan حَبْلِ kelimesi, müşebbeh olan “El-kur’an” kelimesi yerinde müstear olarak kullanılmıştır. Benzetme yönü ise, her ikisinin de kurtuluş vesilesi olmasıdır.¹¹⁰

¹⁰⁵ Âl-i İmrân 3/127.

¹⁰⁶ Derviş, *İ’râbul-Kur’ânîl Kerim ve Beyânî*, Cilt 2, s. 50.

¹⁰⁷ Âl-i İmrân 3/27.

¹⁰⁸ Hâfi, *el-Cedvelî fi-İ’râbil-Kurâni ve Serfîhi ve Beyânihi*, Cilt 2, s. 148.

¹⁰⁹ Âl-i İmrân 3/103.

¹¹⁰ Sabûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, Cilt 1, s. 200; Balâma, *el-İ’câzul Belâğa fil-Kur’ânîl Kerim*, s. 65.

Örnek 6: لَيَقْطَعَنَّ طَرْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتُهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ “Küfredenlerden bir kolu kessin

veya perişan etsin de hayal kırıklığına uğramış olarak dönüp gitsinler diye.¹¹¹ Onlardan bir grubu öldürerek ve esir ederek helak etmesi için, onların bir kısmının teşbihi ve öyle bir şeyle kopukluk oluyor ki o kopukluk sebebiyle parçalara ayrılıyorlar ve düzenleri bozuluyor bu da istiâre-i tasrihiye sanatı oluyor.¹¹²

Örnek 7: وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَهُمْ يُعَذِّبُونَ نَفْسَهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

“İnkâr edenler sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır. Onlara ancak günahlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.¹¹³ At daha fazla otlansın diye süresi uzatılır ve istediği kadar otlansın diye, buradaki inkarlara verilen süre de aynı şekilde onlara süre verilir ki, ayıp şeyleri yapsınlar, Ata süre verilir ki adetini yerine getirsin burada müşebbeh hazfedilmiştir o da süredir ve müşebbeh bih kalmış o da süreyi doldurmaz. Bu yapılanlar istiâre-i tasrihiye sanatı yoluyla yapılmıştır.¹¹⁴

Örnek 8: إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَهُمْ يُعَذِّبُونَ أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ شَيْئًا مِّمَّا كَانُوا يَكْفُرُونَ

imanı verip inkârı alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için elim bir azap vardır.¹¹⁵ مَا

كَانَ اللَّهُ لِيَدْرَأَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي

كُلَّ شَيْءٍ عَنِ السُّبْحِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا عَلِيمًا “Allah, siz inanıp güvenenleri, bu

halde bırakmayacak, temiz olanlarınızı o pisliklerden ayıracaktır. Allah, gizli bilgilerini size açmaz ama (onları bildirmek için) elçilerinden tercih ettiğini seçer. Öyleyse siz, Allah'a ve elçilerine güvenin. Eğer güvenir ve kendinizi de korursanız büyük bir ödülü hak edersiniz.”¹¹⁶

"pis ve temiz" kelimelerinde açık istiâre vardır. Zira pis ve temizden maksat

kâfir ile mü'mindir.¹¹⁷

¹¹¹ Âl-i İmrân 3/127.

¹¹² Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurâni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt 2, s. 305.

¹¹³ Âl-i İmrân 3/127.

¹¹⁴ Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurâni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt 2, s. 384.

¹¹⁵ Âl-i İmrân 3/177.

¹¹⁶ Âl-i İmrân 3/179.

¹¹⁷ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt 1, s. 225; Balâma, *el-İ'cazul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s.70.

11.2. Kapalı İstiâre (الاستعارة المكنية)

Sekkâkî kapalı istiâreyi şöyle tanımlar: Sen müşebbeheyi söylerken onunla müşebbehü bihi amaç ediniyorsun bu anlamayı meydana getiren alâmet senin bir karineyi nasbetmenle meydana geliyor.¹¹⁸ Benzetme öğelerinden yalnız benzetilenle yapılan istiâredir. Bu şekildeki istiârede benzeyen söylenmez.

11.3. Yaygın İstiâre (الاستعارة الشائعة)

Benzetmenin temel öğelerinden yalnız biriyle, çok sayıda benzerlikleri sıralayarak yapılan istiâredir.¹¹⁹

11.4. İstiâre-i Asliyye (الاستعارة الأصلية)

İstiâre, kendisinde meydana gelen lafız câmid isim olursa bu istiâreye asli istiâre denilir. Kendisinde müsteâr minh kelimesi câmid olan yani cins isim veya mana isim kullanılan edebi sanattır.¹²⁰

11.5. İstiâre-i Tebe'iyeye (الاستعارة التبعية)

Kendisinde istiâre olan yani müsteâr olan kelime fiilden veya isimden türemişse istiâre-i tebe'iyeye denir.¹²¹ Her istiâre-i tebe'iyenin karinesi istiâre-i mekniyyedir, hem tebe'iyede hem de karinede istiâre olmaz yani istiâre-i tebe'iyeye yapıldığında istiâre-i mekniyye karinesi olur, eğer istiâre-i mekniyye yapılırsa istiâre-i tebe'iyeye karinesi olur yani birisinde icra edildiğinde diğesinde icra yapılmaz.

Örnek 1: يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ

“O gün (bazı) yüzler ağaracak ve (bazı) yüzler kararacak. O zaman yüzleri kararan kimselere: “İmânınızdan sonra siz inkâr mı ettiniz? Öyleyse inkâr etmiş olmanızdan dolayı azabı tadın¹²² (denir). Âyetin فَذُوقُوا الْعَذَابَ kısmında istiâre sanatı vardır, azabı tatmak

¹¹⁸ Kasım, Muhammed Ahmed ve Muhyiddin Dîb, *Ulumul-Belâğat (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s. 198.

¹¹⁹ Pala, İskender, *Divan Edebiyatı, Ağaç Yayınları Alternatif Üniversite Serisi*, İstanbul 1992.

¹²⁰ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dîb, *Ulumul-Belâğat (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s. 204.

¹²¹ Cârîmî ve Emîn, *Belâğatu'l-Vâdiha*, s. 153.

¹²² Âl-i İmrân 3/106.

yenilen acılığa benzetilmiştir, sonra muşebbehu bih hazfedilmiş gerekli olan kalmış o da zevktir, zevkteki acılığın farkına da varılır, bu da istiâre-i mekniyye yoluyla olmuştur.¹²³

Örnek 2: *إِنْ تَمَسَسْتُمْ حَسَنَةً تَسُوهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ* “Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler. Eğer siz sabırlı olur, Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır.¹²⁴ Âyette istiâre-i mekniyye sanatı mevcuttur. İyilik için “المس” kelimesi istiâre olarak, istiâre-i mekniyye olarak kullanılmıştır.¹²⁵

Örnek 3: *إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ* “Şurası muhakkak ki, imanı verip inkârı alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için elîm bir azap vardır.¹²⁶ Âyetinde küfrü satın alıp imanı terketmekle yani imanla küfür arasındaki satın alma tercihlerinde küfrü satın alanlarda¹²⁷ istiâre-i mekniyye sanatı vardır.¹²⁸

Örnek 4: *وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ تَمَنَّا قَلِيلًا فَيَسْسَ مَا يَشْتَرُونَ* “Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!¹²⁹ Âyetinde *وَاشْتَرَوْا* kelimesinde istiâre-i mekniyye sanatı vardır.¹³⁰ Uymadan, yapışmadan arkaya atılmış, mühmel şeyle amel etmeyi atmayla yapılan alışverişe benzettiği için istiâre sanatı vardır.¹³¹

¹²³ Derviş, *İ'râbul-Kur'an-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 17.

¹²⁴ Âl-i İmrân 3/120.

¹²⁵ Derviş, *İ'râbul-Kur'an-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 43.

¹²⁶ Âl-i İmrân 3/177.

¹²⁷ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 70.

¹²⁸ Derviş, *İ'râbul-Kur'an-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 115.

¹²⁹ Âl-i İmrân 3/187.

¹³⁰ Derviş, *İ'râbul-Kur'an-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 128.

¹³¹ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 71.

Örnek 5: لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ

ذوقوا عَذَابَ الْحَرِيقِ “Andolsun ki: "Muhakkak ki Allah fakirdir, biz zenginiz" diyen o kimselerin sözünü Allah işitti. Biz onların söylediklerini ve peygamberlerini haksız yere öldürmelerini yazacağız. Ve onlara: “Yakıcı azabı tadın” diyeceğiz.¹³² Âyetin ذوقوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ile biten kısmında istiâre-i mekniyye sanatı vardır.¹³³ Zevk ağızda tadın olması demektir, zevkin aslı ona az ulaşıldığında, zevke fazla ulaşılmadığında ona “اكل” yedi denilir, sonra arttı ve yeme kullanıldı ki diğer duyuları ve halleri idrak etsinler bu istiâre-i mekniyye cihetiyle olmuştur.¹³⁴

Örnek 6: إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ “Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adâleti emreden insanları öldürenler (yok mu) onlara acı bir azabı haber ver!¹³⁵ Allah'ın onları elem dolu bir azapla müjdele sözünde istiâre-i tebe'iyeye sanatı vardır. Burada müjde, beşâret kelimesinin kullanılmasında mecâzilik vardır. Bununla alaya alma, küçük düşürme amaç edilmiştir, anlam olarak onları elem dolu bir azapla uyar, çünkü azap müjdelenmez, tebşir kelimesinin istiâre olarak uyarmak için kullanılması inzar kelimesinden daha çok etkileyici olduğundan ve eziyet verici olduğundan kullanılmıştır. Yakmada ve elem vermede daha şiddetli olduğu için yani hakiki olan inzar kelimesinden daha uygun olarak kullanılmıştır.¹³⁶

Örnek 7: فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ

وَإَشْهَدُ بِأَنَّآ مُسْلِمُونَ “İsa, onlardaki inkârcılığı sezince: Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havârîler: Biz, Allah yolunun yardımcılarınız; Allah'a inandık, şahit ol ki

¹³² Âl-i İmrân 3/181.

¹³³ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 122.

¹³⁴ Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s. 392.

¹³⁵ Âl-i İmrân 3/21.

¹³⁶ Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s. 139.

bizler müslümanlarız, cevabını verdiler.¹³⁷ فَلَمَّا أَحَسَّ عَيْسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ Âyetinden maksat beş duyu organından birisiyle idrak etme anlamına gelmektedir, böylece burada istiâre-i tebe'iyeye sanatı vardır.¹³⁸ Ebu Hayyân dedi ki: Küfür duyusal değildir ancak bilinir ve onunla düşünülür, istiâreden bir çeşit olduğu için mutlak hissi olarak gelmiştir.¹³⁹

Örnek 8: ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلِيلَةُ أَنَّىٰ مَا تُكْفِرُونَ إِلَّا بِالْحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلِ مِنَ النَّاسِ وَبِأَوْوَا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

“Onlar (yahudiler) nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ahdine ve insanların (müminlerin) himayesine sığınmadıkça kendilerine zillet (damgası) vurulmuştur; Allah'ın hışmına uğramışlar ve miskinliğe mahkûm edilmişlerdir. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. Bu da onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır.¹⁴⁰ ”مِسْكِنَةً عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ“ ve “ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ”

bu ayetteki yoksulluktan maksat çadırlar ve kubbelerdir bunda istiâre-i mekniyye sanatı vardır, zillate uğramaları ve zilletin onları ihata etmesinde istiâre-i tebe'iyeye uslubu vardır.¹⁴¹

Örnek 9: إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَصُرُوا اللَّهَ شَيْئًا وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Şurası muhakkak ki, imanı verip inkârı alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için elîm bir azap vardır.¹⁴² Âyetten maksat onlar küfrü iman yerine aldılar, imanı kabul etmediler, imanı terk ettiler küfre rağbet ettiler. Burada küfrü satın almak istiâre-i mekniye yoluyla olmuştur.¹⁴³

11.6. İstiâre-i Müreşşehe (الاستعارة المرشحة)

İstiâreyle beraber müşebbehu bihin münasibinin zikredilmesine denir.¹⁴⁴

11.7. Mücerred İstiâre (الاستعارة المجردة)

¹³⁷ Âl-i İmrân 3/52.

¹³⁸ Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s. 193.

¹³⁹ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s.188; Balâma, *el-İ'câz Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 62.

¹⁴⁰ Âl-i İmrân 3/112.

¹⁴¹ Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s.279.

¹⁴² Âl-i İmrân 3/177.

¹⁴³ Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s.383.

¹⁴⁴ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğat (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s. 207.

Müşebbehin münasibinin, uygun olanın zikredilmesi, istiâri şeyle beraber müşebbehinin münasibinin zikredilmesine istiâre-i mücerred denir.¹⁴⁵

11.8. İstiâre-i Mutlak (الاستعارة المطلقة)

İstiârenin müşebbehu bihin veya müşebbehin münasiplerinden hâli olmasıdır. Taşrih veya tacrid itibara alınmaz ancak istiâre tamamlandıktan sonra karinesini aldıktan sonra, lafzi veya hâli olan karinesini aldıktan sonra, bundan dolayı tasrihiyyenin karinesi tacrid olarak isimlendirilmez, mekniyyenin karinesi de taşrih olarak isimlendirilmez.¹⁴⁶ İstiâre-i mutlak öyle bir sanattır ki müsteâr minh ve bihle beraber onlara uygun olanla beraber oluşan edebi sanattır.¹⁴⁷

Örnek 1: سَنُلقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبئسَ

مَثْوَى الظَّالِمِينَ “Allah'ın, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaları sebebiyle, kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız. Gidecekleri yer de cehennemdir. Zalimlerin varacağı yer ne kötüdür!”¹⁴⁸ سَنُلقِي sözünde sanki Allah (c.c.) Uhud gününde, savaşında onların kalplerine korku attı sonra onlar hezimete uğrayarak Mekkeye doğru sebepsiz gittiler, halbuki onlar güç ve galibiyeti almışlardı. Burada “ilka” kelimesi korku salmak için istiâre sanatı kullanılıp manevi olan korku maddi seviyesine yükseltilmiştir.¹⁴⁹

11.9. İstiâre-i Temsiliyye (الإستعارة التمثيلية)

Öyle bir terkiptir ki zikredildiği mananın dışında kullanılır, müşâbehe alakasından dolayı engel olan bir karineyle beraber kullanıldığı mananın dışında kullanılan istiâreye istiâre-i temsiliyye denir.¹⁵⁰ O terkinin murat ettiği, asli terkinin muradının dışında kullanılmasıdır.¹⁵¹

¹⁴⁵ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğat (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s.208.

¹⁴⁶ Cârîmî ve Emin, *Belâğatu'l-Vâdiha*, s.164.

¹⁴⁷ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğat (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s. 209.

¹⁴⁸ Âl-i İmrâ n 3/151.

¹⁴⁹ Hâfi, *el-Cedveli fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s. 334.

¹⁵⁰ Cârîmî ve Emin, *Belâğatu'l-Vâdiha*, s. 181.

¹⁵¹ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğat (Bedi, Beyân ve Meâni)*, s. 212.

Benzetme, yalnız benzeyen veya kendisine benzetilenle yapılırsa istiâre sanatı ortaya çıkar. Bu da kendisine benzetilenle yapılıyorsa açık istiâre, yalnız benzeyenle yapılıyorsa kapalı istiâre olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁵²

Örnek 1: هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ قُلُوبِهِمْ زَيِّغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ

“Ey Muhammed Sana Kur'an-ı Kerim'i indiren O'dur. Kur'an'ın bazı âyetlerinin delâleti açıktır. Onlarda herhangi bir kapalılık ve karışıklık yoktur. Helâl ve haram âyetleri böyledir. Bu âyetler, Kitab'ın aslı ve esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. İnsanların birçoğu bunların ne manaya geldiğini anlayamazlar. Müteşâbih âyetleri, muhkem ve mânâsı açık olan âyetler yardımıyla anlamaya çalışan doğruyu bulur. Bunun aksini yapan sapıtır. Bunun içindir ki Yüce Allah şöyle buyurur: Kalplerinde hidâyeti bırakıp dalâlete düşme eğilimi bulunanlar müteşâbih âyetlere uyar ve onları kendi arzularına göre tefsir ederler. Bunu yapanlar, insanları, dinleri hususunda fitneye düşürmek ve halka, sapık Hıristiyanların yaptığı gibi, Allah'ın kelâmını tefsir etmeyi murat ettikleri intibahı vermek için yaparlar.¹⁵³ Şerif Râdî şöyle der: Bu bir istiâredir. Bundan maksat, bu âyetlerin, kitabın aslı olduğunu ve ondaki bütün özetlerin manasını cemetmiş bulunduğunu bildirmektir. هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ bu âyetler, kitabın anası durumundadır, sanki Kur'an'ın diğer âyetleri bunlara tabi veya bunlarla alakalıdır.¹⁵⁴ Bu durum, çocuğun annesi ile olan ilgisine ve önemli işlerinde ona sığınmasına benzer.¹⁵⁵

Örnek 2: هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ قُلُوبِهِمْ زَيِّغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ

“Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki

¹⁵² Acat Yaşar ve Az-Ziyadat Tayseer, *Yabancılar için Arap Dili Belâğatı*, Kitâbi Yayınları, İstanbul 2013, s. 36.

¹⁵³ Âl-i İmrân 3/7.

¹⁵⁴ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.168.

¹⁵⁵ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 58.

Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak akli selim sahipleri düşünüp anlar.¹⁵⁶ **تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ فِي الْعِلْمِ** da istiâre sanatı kullanılmıştır. Bundan maksat, “ilimde derinleşmiş kimselerdir.” Böyle kimseler, ağır bir şeyin çukur bir yere yerleştirilmesine teşbih edilmiştir.¹⁵⁷ Bu ifadesinden daha belîğdir.¹⁵⁸ Burdaki istiâre sanatından murat ilim ehli olanlar, övünen yeryüzündeki sağlam az şeye benzemez. Bu şekilde olması ilimde sabit olanlar sözünden daha belîğdir.¹⁵⁹

Örnek 3: تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ فِي الْعِلْمِ

“Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin.”¹⁶⁰ *Telhîsu'l-Beyân* müellifi Şerif Râdî, **تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ فِي الْعِلْمِ** “Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin.” âyetin izahında şöyle der: Bu çok güzel bir istiâredir. Bu da geceyi gündüze, gündüzü geceye sokmaktan ibarettir. Gecedeki eksilttiğini gündüzden; gündüzden eksilttiğini de geceden artırır. “علاج” kelimesi “ادخال” kelimesinden daha belîğdir. Çünkü îlâç, gece ile gündüzden birini diğerine, kuvvetli ve güzel bir şekilde mezcederek sokmak demektir.¹⁶¹

Örnek 4: فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ

“Rabbi Meryem'e **عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ** hüsnü kabul gösterdi; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde orada bir rızık bulur ve "Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?" der; o da: Bu, Allah tarafındandır. Allah, dilediğine

¹⁵⁶ Âl-i İmrân 3/7.

¹⁵⁷ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 168.

¹⁵⁸ Râdî, Şerif, *Telhîsu'l-beyân*, s. 17.

¹⁵⁹ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 58.

¹⁶⁰ Âl-i İmrân 3/27.

¹⁶¹ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s.179; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 60.

sayısız rızık verir, derdi.¹⁶² وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا “Allah onu güzel bir şekilde kabul etti. İbn Abbas (r.a.) bunu şöyle açıklar: “Allah onu bahtiyar kimselerin yoluna soktu, Onu tam manasıyla kâmil bir şekilde terbiye etti ve salih olarak yetiştirdi, Zekeriyya (a.s.) onun bakımı ve faydasına olan şeyleri yapmakla görevlendirildi. Nihayet rüşd çağına gelince, Allah'a ibadet etmek üzere Mihrabta inzivaya çekildi. Zekeriyya (a.s.), onun ibadet yeri olan odasına her girdiğinde, yanında yemek ve meyve bulurdu. Mücâhid der ki: Onun yanında, kış mevsiminde yaz meyvelerini, yaz mevsiminde kış meyvelerini bulurdu. Zekeriyya (a.s.): Ey Meryem! Bu sana nereden? diye sordu. Meryem: "O, Allah katındandır" diye cevap verdi. Allah dilediğine, meşakkatsiz ve yorulmaksızın bol bol rızık verir.” Yüce Allah kız çocuğunun büyüüp gelişmesini, yavaş yavaş gelişen ekine benzetti. Bu söz, istiâre-i tebe'iyeye yoluyla, bütün hallerinde ona faydalı olacak şeylerle çocuğu yetiştirmekten mecâzdır.¹⁶³

Örnek 5: فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ

وَإِشْهَدُ بِأَنَا مُسْلِمُونَ “İsa, onlardaki inkârcılığı sezince: Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havârîler: Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız; Allah'a inandık, şahit ol ki bizler müslümanlarız, cevabını verdiler.¹⁶⁴ Ebu Hayyan şöyle der: فَلَمَّا أَحَسَّ Burada isti'âre sanatı vardır. Çünkü küfür, duyu organlarıyla hissedilmez. Ancak ilim ve zihin yoluyla bilinir. Burada "his"sin zikredilmesi istiâre kabilindedir. İsa (a.s.), onların inkarlarını sezince istiâre-i temsiliye sanatı kullanılmıştır. Burada sezebilmek için cesed, cisim, maddeleşmek, cisimleşmek lazımdır. Cisim olmadan hissetmek olmaz, küfür kelimesinde ise hissetme yoktur, küfür kelimesi sadece bir ilim gibi bilinen ve algılanan bir duyumdur.¹⁶⁵

Örnek 6: إِنَّ الدِّينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا

يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ “Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla

¹⁶² Âl-i İmrân 3/37.

¹⁶³ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 182.

¹⁶⁴ Âl-i İmrân 3/52.

¹⁶⁵ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt I, s. 519.

konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır.¹⁶⁶ Allaha verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenlar varya ile başlayan âyeti kerimenin يَشْتَرُونَ kelimesinde istiâre-i mekniyye sanatı bulunur, yani onlar verdikleri sözü ve yeminlerini dünyalık menfaatla değiştirdiler, bununla irad olunan, istenen onların, ehli kitabın Tevrat'ta olanları tahrif etmeleri ve tebdil etmelerini vurgulamak istemiştir.¹⁶⁷ Satın almak mânâsına gelen "İştira" kelimesi değiştirmek manasına gelen "istibdal" kelimesi yerine müsteâr olarak kullanılmıştır.¹⁶⁸

Örnek 7: وَعَاتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ

“Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişileridiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine tam siz bir ateş çukurunun kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.¹⁶⁹ شَفَا حُفْرَةَ Burada istiâre-i temsiliyye vardır. Evs ve Hazrec kabilelerinin câhiliyye dönemindeki durumları, derin bir uçuruma düşmek üzere olan kimsenin durumuna benzetilmiştir. Allah daha iyisini bilir.¹⁷⁰ “tam siz bir ateş çukurunun kenarında iken” burada temsili istiâre vardır; cahiliye dönemindekilerin hallerini, derin bir çukurun kenarında yaşan kişinin durumuna benzetmiştir.¹⁷¹

Örnek 8: وَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

“Ve hepiniz, Allah'ın ipine sımsıkı tutunun, fırkalara ayrılmayın! Ve Allah'ın sizin üzerinizdeki ni'metini hatırlayın; siz (birbirinize) düşman olmuştunuz. Sonra sizin kalplerinizin arasını

¹⁶⁶ Âl-i İmrân 3/77.

¹⁶⁷ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt I, s. 543.

¹⁶⁸ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.194; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 63.

¹⁶⁹ Âl-i İmrân 3/103.

¹⁷⁰ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 412-413.

¹⁷¹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 200; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 65.

birleştirdi, böylece O'nun (Allah'ın) nimeti ile kardeşler oldunuz. Ve siz ateşten bir çukurun kenarında iken sizi ondan kurtardı. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklıyor. Umulur ki böylece siz hidayete erersiniz.¹⁷² **وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ** Cümlesinde “istiâre-i temsiliyye” bulunmaktadır. Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'âna) sımsıkı sarılın. Allaha bağlanmayı, Allahın himayesine güvenmeyi, sağlam ipe bağlanan kişinin durumuna benzetti, yüksek bir mekâna delalet eder, o kesilmekten, inkitaa uğramaktan emindir. Yani ipi sağlam olanın ipinin kopmaktan korunduğu gibi Allaha bağlanan kişi de sağlama bağlandığı için düşmeyecek, kaybolmayacak, delalete düşmeyecek anlamına gelmektedir. Burada ipten amaç Kur'an-ı Kerimdir. Peygamber efendimiz (s.a.v.): “Kur'an-ı kerim, Allahın sağlam, kuvvetli, dayanaklı ipidir demiştir. Müthişliğinin sonu yoktur, kim bu Kur'ana bağlanırsa dosdoğru bir yola erişir.”¹⁷³

Örnek 9: **ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلِيلَةُ أَيْنَ مَا تُقْفُوا إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلِ مِنَ النَّاسِ وَبِأُوتُوا بَعْضَ مِنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ**

“Onlar عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ” (yahudiler) nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ahdine ve insânların (müminlerin) himayesine sığınmadıkça kendilerine zillet (damgası) vurulmuştur; Allah'ın hışmına uğramışlar ve miskinliğe mahkum edilmişlerdir. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. Bu da onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır.¹⁷⁴ **ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلِيلَةُ** Bu âyette de istiâre vardır. Zira zillet, içinde bulunanları içine alan çadıra benzetilmiştir.¹⁷⁵ Bu istiare ile ilgili bilgi, Bakara suresinin 61. Âyetinde geçti.¹⁷⁶ Selamette kalmanın sebeplerine tutunmak gereklidir yerine güvenilir, sağlam ipe tutunmayı kullanmıştır, sağlam ipe bağlanmak düşme akibetinden ve yardımsız bırakılmaktan kurtarıyor, emin halde kalmaya vesile oluyor.¹⁷⁷

¹⁷² Âl-i İmrân 3/103.

¹⁷³ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 12.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân 3/112.

¹⁷⁵ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 65.

¹⁷⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 203.

¹⁷⁷ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 26.

Örnek 10: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةَ مَنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُؤًا مَا عُنْتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ

“Ey iman edenler! Kendi dışınızdakileri sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size fenalık etmekten asla geri durmazlar, hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Gerçekten, kin ve düşmanlıkları ağızlarından (dökülen sözlerinden) belli olmaktadır. Kalplerinde sakladıkları (düşmanlıkları) ise daha büyüktür. Eğer düşünüp anlıyorsanız, âyetlerimizi size açıklamış bulunuyoruz.¹⁷⁸ لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةَ Burada kişinin yakın arkadaşları elbisenin astarına benzetilmiştir. Çünkü onlar, onun işinin iç yüzünü bilirler ve iç elbisenin vücuda yakınlığı kadar ona yakındırlar. Burada istiâre sanatı kullanılmıştır.¹⁷⁹

Örnek 11: وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ

“Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.¹⁸⁰ Şerif Râdî şöyle der; عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ burada istiâre sanatı mevcuttur. Bununla, dinden dönmek kastedilmiştir. Yüce Allah şüpheye düşerek geri dönmeyi ökçeleri üzerine geri dönmeye benzetti.¹⁸¹

Örnek 12: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يُرْذُوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ

“Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarsanız, gerisin geriye (eski dininize) döndürürler de hüsrana uğrayanların durumuna düşersiniz.¹⁸² عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ Yani imandan küfre döndürürler. Burada daha önce de geçtiği gibi istiâre sanatı kullanılmıştır.¹⁸³

Örnek 13: سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ

مَنْوَى الظَّالِمِينَ “Hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah’a ortak koştuklarından dolayı;

¹⁷⁸ Âl-i İmrân 3/118

¹⁷⁹ Râdî, *Telhîsu'l-beyân*, s. 21.

¹⁸⁰ Âl-i İmrân 3/144.

¹⁸¹ Râdî, *Telhîsu'l-beyân*, s. 21.

¹⁸² Âl-i İmrân 3/149.

¹⁸³ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 217.

inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zalimlerin kalacakları yer ne kötüdür.¹⁸⁴ Allah’u Teâlânın سُنِّلِيْ kelimesinde istiâre sanatı kullanılmıştır, çünkü atmak ancak suçlarda, günahlarda olur burda ise korkuyu yerleştirmek için istiâre sanatı kullanılmış, korku için kişileştirme ve cisimleştirme yapılmış manevi derecesinden maddi derecesine getirilmiştir.¹⁸⁵

Örnek 14: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرَىٰ

“Ey iman edenler! Sizler, inkâr edenler ve yeryüzünde sefere çıkan veya savaşan kardeşleri hakkında: “Eğer bizim yanımızda kalsalardı ölmezler, öldürülmezlerdi” diyenler gibi olmayın. Allah bu kanaatı onların kalplerine (kaybettikleri yakınları için onulmaz) bir hasret (yarası) olarak koydu. Canı veren de alan da Allah’tır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görür.¹⁸⁶ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ burada istiâre sanatı vardır. Karada yolculuk eden kimse, denizde kulaçlayarak yüzen kimseye benzetilmiştir. Çünkü suda yüzen kimse onun dalgalarını yarmak ve dalgaları arasında yol alabilmek için kol ve bacaklarıyla suya vurur. *Telhisu'l-Beyân'da* böyle açıklanmıştır.¹⁸⁷

Örnek 15: أَلَمْ يَأْمُرِ اللَّهُ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ:

Allah’ın hoşnutluğunu gözetenle Allah’ın hışmına uğrayan bir olur mu hiç? Berikisinin yeri cehennemdir. Cehennem ise ne kötü bir varış noktasıdır.¹⁸⁸ Ebu Hayyan der ki: أَلَمْ يَأْمُرِ اللَّهُ رِضْوَانَ اللَّهِ bu, güzel bir istiâredir.¹⁸⁹ Allah’ın şeriatı, hidâyete eren kimsenin tâbi olduğu bir klavuza (delile) benzetildi; âsî ise, bir şeye uyması emredilen ve fakat ona uymaktan yüz çeviren, onu terkedip dönen şahsa benzetildi.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Âl-i İmrân 3/151.

¹⁸⁵ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 71.

¹⁸⁶ Âl-i İmrân 3/156.

¹⁸⁷ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 217; Râdî, *Telhisu'l-beyân*, s. 122.

¹⁸⁸ Âl-i İmrân 3/162.

¹⁸⁹ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 69.

¹⁹⁰ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 221.

Örnek 16: الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِينَا بَقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Doğrusu Allah bize, (gökten inen) ateşin yiyeceği (yakıp kor edeceği) bir kurban getirmediği hiçbir peygambere inanmamamızı emretti” diyenlere şöyle de: Size, benden önce mucizelerle, (özellikle) dediğiniz (mucize) ile nice peygamberler geldi. Eğer doğru insanlar iseniz, ya onları niçin öldürdünüz?¹⁹¹ تَأْكُلُهُ النَّارُ burada istiâre yoluyla, تَأْكُلُهُ النَّارُ “yemek” fiili ateşe isnat edilmiştir çünkü gerçek manada yemek fiili insanlar ve hayvanlarda olur.¹⁹² Aynı şekilde ذَاتِقَةُ الْمَوْتِ “Ölümü tadacaktır”¹⁹³ âyetinde de istiâre vardır. Çünkü gerçek manada tatmak, dildeki duyu vasıtasıyla olur.¹⁹⁴

Örnek 17: كُلُّ نَفْسٍ ذَاتِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ

“Her canlı ölümü tadacaktır. Ve ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatma metândan başka bir şey değildir.”¹⁹⁵ Zemahşerî şöyle der: مَتَاعُ الْعُرُورِ Allah dünyayı, müşteri aldanıp da satın alsın diye kusuru gizlenen bir mala benzetti.¹⁹⁶ burada, aldatan ve kandıran şeytandır. Bu da istiâre kabilindedir.

Örnek 18: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ

“Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz” diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!¹⁹⁷ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ

¹⁹¹ Âl-i İmrân 3/183.

¹⁹² Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 70.

¹⁹³ Âl-i İmrân 3/185.

¹⁹⁴ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 229; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 70.

¹⁹⁵ Âl-i İmrân 3/18.

¹⁹⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 229.

¹⁹⁷ Âl-i İmrân 3/187.

بِشَرِّهِمْ وَاسْتَرَوْا بِهِ تَمَنَّاءَ قَلِيلًا burada da “atma” ve “değiştirme” kelimelerinde istiâre vardır. Kitaba sarılmamak ve onunla amel etmemek, insanın arkasına atılan bir şeye benzetildi. Allah'ın âyetlerini gizlemelerine karşılık dünya malı almaları da onu az bir pahaya satmaya benzetildi.¹⁹⁸

Örnek 19: **إِنكَّارِ الْبِلَادِ فِي الْبِلَادِ لَا يَغُرُّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ** “İnkârcıların (refah içinde) diyar diyar dolaşması, sakın seni aldatmasın!”¹⁹⁹ âyetinde istiâre vardır. Burada **تَقَلُّبُ** kelimesi, “yeryüzünde kazanç elde etmek maksadıyla dolaşmak” yerinde müsteâr olarak kullanılmıştır. Allah daha iyi bilir.²⁰⁰

Örnek 20: **وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ** “Muhammed sadece bir elçidir. Ondan önceki elçiler de yaşadı gitti. O ölse veya öldürülse, gerisin geri mi döneceksiniz? Gerisin geri dönenin Allah'a bir zararı olmaz. Allah, görevini yapanları ödüllendirecektir.”²⁰¹ *Telhîsul Beyân* adındaki kitapta şöyle yazılmıştır: Burada istiâre sanatı mevcuttur, buradaki istiâreden maksat dininden dönüş anlamına gelmektedir, Allah (c.c.) dinden şüpheli dönüşü topukları üzerinde dönüşe benzetmiştir.²⁰²

1.5. MECÂZ (المجاز)

Mecaz **المجاز** kelimesi; **جاز** den türemiş **مفعول** kalıbında ism-i fâil anlamında masdardır. **والي** manasındaki **مولى** gibi. Hakikat mahallinden mecâza geçtiği için bu şekilde isimlendirilmiştir. Hakiki mana ile mecazî mana arasında alâka bulunmadığı halde konulduğu anlam dışında kullanılan lafız mecaz değil mürtecel ya da hatadır. İki mana arasındaki alâka benzerlik olunca “istiâre” olarak isimlendirilir. Mesela “aslan” lafzının cesur insan için kullanılması gibi. Benzerlik dışında bir alâka söz konusu ise mecaz-ı mürsel olur. Yed (el)

¹⁹⁸ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 229.

¹⁹⁹ Âl-i İmrân 3/196.

²⁰⁰ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 232.

²⁰¹ Âl-i İmrân 3/144.

²⁰² Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 213; Balâma, *el-Î'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 68.

kelimesinin “nimet” anlamında kullanılması gibi.²⁰³ Mecâz, mürsel ve istiâre olmak üzere ikiye ayrılır.²⁰⁴

Mecâzın tanımını belirleyen temel unsurlar Hatip el-Kazvîni²⁰⁵ (ö.739/1338) tarafından tanımlanmıştır. Kazvîni, mecâzın tanımını yapmadan önce mecâzın müfret ve mürekkebe olarak ikiye ayrıldığını ifade eder ve müfred mecâzı şöyle tanımlar: “Hakikat manası ile nakledilecek mana arasında bulunması gereken bir alaka ve hakikat anlamının kastedilmesine engel olan bir karine ile birlikte ortak bir iletişim dilinde konulduğu anlamın dışında kullanılan lafızdır. Alakanın bulunması mutlaka gereklidir ki galat ya da kinaye olarak anlaşılmasın.”²⁰⁶ Tanımdaki “ortak iletişim dilinden maksat lügat, örf veya din dillerinden biridir.”

Âmidî'nin mecâz tanımı ise şöyledir: “Hakiki ve diğer anlamlar arasındaki alakadan dolayı belli bir şekilde kullanılması üzerine ittifak edilmiş ya da ortak iletişim dilinde kendisine yüklenen anlamın dışında kullanılan lafızdır.”²⁰⁷

Bir sözcüğün ya da sözün gerçek anlamından uzaklaşarak yeni bir anlamda kullanılmasına mecâz denir. Mecâz, çoğunlukla anlatımı daha etkili hâle getirmek, ifadeye canlılık katmak için yapılır. Mecâzlı söz monotonluktan kurtulur, aynı zamanda ayrı bir güzellik kazanır. Mecâz anlamlı sözcükler duygu ve hayale zenginlik katar. Kelimenin gerçek anlamının kastedilmesini engelleyen bir karine bulunmakla beraber, bir alaka/ilişkidenden dolayı gerçek anlamının dışında kullanılmasıdır.²⁰⁸ Mecâz olarak loğavî mecâz da vardır, loğavimecâz: Konulan mananın dışında kullanılan bir lafızdır, bir alakadan dolayı hakiki manaya engel olan bir karineyle beraberdir, Hakiki mana ve mecâzi mana arasındaki alaka bazen benzeyiştir ve bazen benzeyiş değildir, karine bazen lafız olur ve bazen de hâliye olur. Hakikat-mecâz ayrımının doğru olması için kelimenin ilk önce belli bir anlam için vazedilmiş

²⁰³ Seyyid Şerif el-Cürcânî, *et-Tarifât*, s. 214.

²⁰⁴ Kazvîni, Hatip, *el-İzâh fi- 'Ulûmi 'l-Belâğa (Meânî-Beyân-Bedi')*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2003, s.205.

²⁰⁵ el-Hatîb, Celâlüddin, Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî, *DİA*, XXV, 157.

²⁰⁶ Kazvîni, Hatip, *Telhisu 'l-Miftah*, Beyrut1302, s. 65.

²⁰⁷ Âmidî, *el-İhkâm*, Cilt I, s. 47.

²⁰⁸ Çögenli, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâğat*, Erzurum, Kasım 2012, s.84.

olması gerekir ki İbn Kayyım'a göre bu isbatı mümkün olmayan bir iddiadır. Bu iddianın doğruluğunu isbat etmek ancak vahiyle mümkündür ve bu konuda vahiy yoktur.²⁰⁹

- İstimaleden önce lafzın hakikat ya da mecâz olarak nitelenmemesi lafızların manadan soyutlanmasını gerektirir ki böyle bir işlem, hareketin hareket edenden soyutlanması gibi bir şeydir. Dolayısı ile mümkün değildir.²¹⁰
- Mecâzı kabul edenler her hakikatin bir mecâzı olmadığı konusunda ittifak etmelerine rağmen her mecâzın bir hakikati olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir.²¹¹
- İbn Kayyım, hakikat ve mecâz taksiminden kastedilenin zihni mi yoksa harici varlık mı olduğunu da sorgular. Ona göre bu taksim zihni bir taksimdir ve harici varlıklara uygulanamaz.
- Lafızları vaz' olduğu anlamda kullanılan ya da vaz' olduğu anlam dışında kullanılanlar olarak ayırmak batıl bir ayırmadır. Bu bir şeyin aynı anda hem kabulünü hem de reddini içerir. Çünkü lafzın vazedilmesi demek o lafzın, kullanıldığı zaman söz konusu mana anlaşılacak şekilde, o manaya tahsisi demektir. Vaz'ın bundan başka anlamı yoktur. Sizin mecâz dediğiniz şey, birbirinin çeliştiği olan iki şeyi birleştirmek demektir. Bu da bir lafzın aynı anda hem bir anlam için vazedilmiş, hem de vaz edilmemiş olmasıdır.²¹²
- Hakikat mecâz ayrımı batıldır. Nitekim mecâzı savunanlar bile bazı durumlarda kelimenin mecâz olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Öte yandan kelâmın hakikat-mecâz olarak taksimi doğru ise bu ayırım lafız itibarı ile mi, mana itibarı ile mi yoksa ikisiyle birden mi olacaktır? Bunların hepsi hükümsüzdür. Çünkü bu taksim batıldır.²¹³
- Araplardan mecâz kullanımına dair gelen kesin nakiller yoktur.²¹⁴

Mecâz savunucuları “Mecâz nefyedilebilen, hakikat ise nefyedilemeyen anlamdır” derler. Burada bir kısır döngü oluşmaktadır. Çünkü lafzın nefyedilmesi hakikat mecâz ayrımı

²⁰⁹ İbn Kayyım Cevziyye, *es-Savâiku'l-Mürsele Ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla (Muhtasar)*, İhtisar: Muhammed b. el-Mevsilî, Thk: Seyyid İbrahim, Daru'l Hadis, Kahire 2001.

²¹⁰ İbn Kayyım, *Muhtasar*, s.288.

²¹¹ İbn Kayyım, *es-Savâiku'l-Mürsele Ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla (Muhtasar)*, s.289.

²¹² İbn Kayyım, *es-Savâiku'l-Mürsele Ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla (Muhtasar)* s. 291.

²¹³ İbn Kayyım, *es-Savâiku'l-Mürsele Ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla*, s. 291.

²¹⁴ İbn Kayyım, *Muhtasar*, s.286.

üzerine kurulmuştur. Hakikat-mecâz ayrımı ise lafzın nefyedilip nefyedilememesi üzerine kurulmuştur. Olumsuz yapmanın anlamı bozması mecâz için bir ölçü olamaz, çünkü olumsuz yapıldığı zaman anlamı bozulan birçok hakikat vardır.²¹⁵

Mecâzla ilgili kaleme alınan ve bize ulaşan ilk eser Ebu Ubeyde Mamer b. Müsenna'nın (ö.209/824?) *Mecâzü'l-Kur'ân* isimli eseridir.²¹⁶ Ebu Ubeyde bu kitabı Fadl b. Rabî'nin kâtibinin “tomurcukları şeytanın başları gibidir” âyeti ile ilgili sorduğu “tehdit ve korkutma bilinen şeylerle olur. Ama bu bilinmeyen bir şeydir?” sorusu üzerine yazdığını aktarır.

12.1. Aklî Mecâz (المجاز العقلي)

Müsned ile müsnedü ileyh arasındaki isnadda olan mecâzdır.²¹⁷ Aklî mecâzda fiil asıl fâilinden başka bir fâile isnad edilir. Bu tür mecâza “Aklî Mecâz” denilmesi özne ile yüklem arasındaki irtibata dayalı olarak aklın tasarrufu ile oluşmasındandır.

Ayrıca isnadî, hükmî, terkebî, nisbî mecaz, mecazi isnat, ispatta mecâz, terkipte mecâz, cümlede mecâz, mülasebe mecâzı gibi isimler de verilmiştir.²¹⁸

Kazvînî, aklî mecâzı tanımlamadan önce aklî hakikatın tanımını verir: “Fiilin veya fiil manalı kelimenin, görünüşte konuşanın kanaatine göre kendisine ait olduğu şeye isnad edilmesidir.” Aklî mecâz tanımı ise şu şekildedir: “Fiilin veya fiil manalı kelimenin kendisine ait olmadığı, ancak kendisiyle ilişkili şeye te'vil yoluyla isnadıdır.” Kazvînî, “fiil manalı kelime” ifadesi ile masdar, ismi fail vs. gibi kelimeleri kastettiğini söyler. “Görünüşte” ifadesini kullanmasının sebebini ise tanımın hem vakiya uyuştugu halde, konuşanın inancıyla uyuşmayan ve hem de vakiyla uyuşmayanı kapsaması için eklediğini ifade eder. Aklî mecâz dört kısma ayrılır çünkü akli mecaz için iki taraf vardır: Onlar müsned ve müsnedü ileyhdır, ikisi ya hakiki olur; örnek olarak “Bahar mevsimi baklayı yeşertti,” bitki ve bakla ikisi de gerçektir, çünkü ikisi de yerlerinde kullanılmışlardır. Ya da ikisi de mecazî olur; örnek olarak “zamanın gençliği yeryüzüyü diriltti,”diriltme ve gençlik ikisi de baharda

²¹⁵ Mat'anî, Abdulâzîm İbrahim Muhammet, *el-Mecaz fi'l-lüga ve'l-Kur'ân-Kerîm beyne'l-icâze ve'l men' arz ve tahlil ve nakd*, Mektebetu Vehbe, Kahire 1995.

²¹⁶ Mecâzü'l Kurân, Kur'an tefsirine dair bilinen ilk eserdir. Geniş bir mukaddime ve incelemeyle birlikte Fuat Sezgin tarafından neşredilmiştir. Bkz: Süleyman Tülücü, “Ma'mer b. Müsennâ”, *DİA*, Cilt XXVII, s. 552. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: Adem Yerinde, “*Mecâzü'l-Kur'ân*”, *DİA*, Cilt XXVIII, s. 226.

²¹⁷ Meydanî, *el-Belâgatü'l-Arabîyye*, Cilt II, s. 222.

²¹⁸ İsmail Durmuş, “Mecaz”, *DİA*, Cilt XXVIII, s. 220.

ve yeşertmede mecâzî kullanılmışlardır.²¹⁹

Örnek 1: **تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ**

“Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin.”²²⁰ Burada **الْحَيِّ** ve **الْمَيِّتِ** kelimeleri, mü'min ve kâfirden mecâz olarak kullanılmış; mü'min diriye, kâfir ise ölüye benzetilmiştir.²²¹ Allah daha iyi bilir.²²²

Örnek 2: **قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا**

فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ “(Resûlüm!) de ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz müslümanlarız!”²²³ **إِلَى كَلِمَةٍ** İfadesinde mecâz vardır. Zira çoğul için müfret kelime kullanılmıştır.²²⁴

Örnek 3: **إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا**

يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır.”²²⁵ Zemahşerî şöyle der. **وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ** bu cümle, onları önemsememek ve onlara

²¹⁹ Sebkî, Bahâud-Dîn, *Kitâbu 'Urûsu'l- Afrâh fi-Şerhi Telhîsu'l-Muftâh*, thk. Abdulhamîd Hundâvî, Birinci Cüz, Birinci Baskı, Asrî Mektep, Beyrut 1423/2003, s.147.

²²⁰ Âl-i İmrân 3/27.

²²¹ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 61.

²²² Sabûnî, *Safyetü't-Tefâsir*, Cilt 1, s.179; Acat ve Az-Ziyadat, *Yabancılar için Arap Dili Belağatı*, s. 43.

²²³ Âl-i İmrân 3/64.

²²⁴ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 62.

²²⁵ Âl-i İmrân 3/77.

kızmak yerinde mecâzdır. Çünkü bir kimse bir insana değer verirse ona döner ve dikkatle bakar.²²⁶

Örnek 4: لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ

حَقِّ وَنَقُولُ دُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ “Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz” diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir. Onların (bu) dediklerini, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ile birlikte yazacağız ve diyeceğiz ki: Tadın o yakıcı azabı!”²²⁷ مَا قَالُوا burada, mecâz-ı aklî denilen bir mecâz vardır. "Meleklerimiz yazacak" demektir. Allah kendisi yazmadığı fakat yazılmasını emrettiği için fiil mecâzen ona isnat olunur.²²⁸

Örnek 5: إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا

بِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ “Allah nezdinde hak din İslâm'dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok çabuktur.”²²⁹ أُوتُوا burada bahsedilmesi, onların fazlaca adilik ve çirkinliklerini ifade eder. Çünkü kitabı bilmelerine rağmen ihtilafa düşmeleri, son derece âdi ve çirkin olduklarını göstermektedir.

Örnek 6: نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ

“(Resûlüm!) O, sana Kitab'ı hak ve önceki kitapları tasdik edici olarak indirdi, Tevrat ile İncil'i ve Furkan'ı indirmişti.²³⁰ لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ burada mecâz sanatı vardır bundan amacı peygamberimize gönderilen hak kitabın kendisinden önceki semavi kitapları tasdik ettiğini belirtmek istemiştir.²³¹

²²⁶ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 63.

²²⁷ Âl-i İmrân 3/181.

²²⁸ Sabûnî, *Safyetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 229; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s.70.

²²⁹ Âl-i İmrân 3/19.

²³⁰ Âl-i İmrân 3/3.

²³¹ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt I.

Örnek 7: “Sizden önce فَدَخَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكذِّبِينَ” (ki milletlerin başından) nice olaylar gelip geçmiştir. Yeryüzünde gezin dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu bir görün.”²³² فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ kelâmında mecâz sanatı vardır. Mecâzdaki alaka yeryüzünde gezme emridir, amaç görünen eserlere dikkat çekmek, önceki milletlerin arkalarında bıraktıklarını görmelerini sağlamak, onlardan kalan eserleri apaçık bir şekilde günyüzüne çıkarmaktır.²³³ Gezin ve dolaşın, görün hitabı her ne kadar özelden Müslümanlara yönelikse lâkin işin gereği tekzip edenlerin de görmeleri gerektiği, kendilerinden öncekilerin başına gelen akibetleri görmeleri için onları da kapsayan bir hitaptır, onlar da önceden yalanlayanların akibetini görmeleri açısından hitap bir sınıfla bağlantılı değildir. Bu yorum mecâz açınsındadır, burda mecâz bağlantısı yani burda yapılan mecâz, dolaşıp yeryüzünde tekzip edenlerin durumunu görmek alakasıdır

Örnek 8: “İşte bunlar, Allah'ın, سَنَا حَاكٍ أَلَا كَمَا نَزَّلْنَا نَارًا مِّن سَمَوَاتِنَا فَذَرَعْنَا فِيهَا حِجَابًا مُّضِيًّا فَكَرِهْتُمُوهُ وَذُكِّرُوا بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ” sana hak olarak okuduğumuz âyetleridir. Allah hiçbir kimseye haksızlık etmek istemez.”²³⁴ Bunun Allahu teâlâya isnad edilmesi mecâzîdir, sonra Allah'ın emriyle Cebrail (a.s.) onları okuyacaktır.²³⁵

Örnek 9: إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Allah'a verdikleri sözü ve ettikleri yemini, geçici bir çıkara karşılık satanların ahirette alacağı bir şey (bir kazanım) olmaz. Kıyamet günü Allah, onlarla konuşmaz, yüzlerine bakmaz ve onları aklamaz. Onların hak ettiği acıklı bir azaptır.”²³⁶ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ kiyâmet günü Allah, onlarla konuşmaz cümlesinde Allah'ın onlara şiddetli ğazabında mecâz sanatı mevcuttur.²³⁷

12.2.Mecâzı Mürsel (المجاز المرسل)

²³² Âl-i İmrân 3/137.

²³³ Derviş, *I'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s.57.

²³⁴ Âl-i İmrân/108.

²³⁵ Hâfi, *el-Cedvelü fi-I'râbil-Kur'âni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s. 272.

²³⁶ Âl-i İmrân 3/77.

²³⁷ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.194; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 63.

Bir sözün hakiki anlamını düşünmeye bir engel bulunmak kaydıyla kendi manası dışında kullanılmasına denir. Buna göre bir sözün mecâz-ı mürsel olabilmesi için hem gerçek anlamı dışında kullanılması hem de sözün gerçek anlamını düşünmeye engel oluşturacak bir durumun bulunması gerekmektedir. Benzetme maksadı gütmeyen bir kelime veya ibâreyi öz manaları da kullanılmayacak şekilde ifâde etmeye denir.²³⁸

Mecâz-ı mürsel "gönderilmiş mecâz manasına gelir. Sanatkâr, bir kelimenin mecâzi manasına arada benzetme maksadı olmadan herhangi bir şekilde başka bir varlık için kullanır. Kelime benzetme yapmak maksadıyla başka bir kelimenin yerine kullanılmışsa orda asla mecâz-ı mürsel yoktur.

Varlıklar arasında bütün-parça, durum-yer, sebep-sonuç, özellik-genellik, çokluk-azlık, öncelik-sonralık vb. pek çok ilgi bulunabilir. İşte benzerlik dışındaki bütün ilgiler için yapılan mecâzlar, mecâz-ı mürsel sanatını meydana getirir.

Bir sözün mecâz-ı mürsel sayılabilmesi için his ve heyecan uyandırmasının yanı sıra şu iki niteliği de taşıması gerektiği ifade edilmiştir:

1. Mecâz olarak kullanılan söz gerçek anlamı dışında kullanılmalıdır.

2. Sözün gerçek anlamının düşünülmesi mümkün olmalıdır. Mesela "göze girmek" deyiminde mecâz-ı mürsel sanatı vardır. Zira göze girilemeyeceği açıkça belli olduğuna göre, deyimdeki "göz" kelimesi gerçek anlamında kullanılmamıştır. Nitekim "girmek" kelimesi de gözü gerçek anlamında anlamamıza engel olduğu için bu deyim, "takdir ve sevgi kazanmak" gibi gerçek anlamının dışında bir anlama sahip olduğu anlaşılır.

Örnek 1: فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلَّمْتُ وَجْهِي لِلَّهِ وَمَنْ اتَّبَعَنِي وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَسَلَّمْتُمْ

“Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: "Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim." Ehl-i kitaba ve ümmîlere de: "Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?" de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir.”²³⁹ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلَّمْتُ وَجْهِي burada "yüz'den maksat, şahsın kendisi kastedilmiştir, bu

²³⁸ Acat ve Az-Ziyadat, *Yabancılar için Arap Dili Belâğatı*, s. 43.

²³⁹ Âl-i İmrân 3/20.

mecâzi mürsel olup “zıkr-i cüz irade-i küll” (bir bölümün zikredilip tamamının kastedilmesi) kabilindedir.²⁴⁰ Burada gönderme vardır yani yüzümü Allaha teslim ettikten maksat özümü Allaha teslim ettim, yüzden maksat bütün organlarımı Allaha teslim ettim denilmek istenmiştir,²⁴¹ yüz insanoğlunda bulunan bütün organların en şerefli, en değerlisidir. Burdaki alaka, bağlantı, her organımızla Allaha yöneliyoruz ona teslim oluyoruz.²⁴²

Örnek 2: “Hani وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ” melekler demişlerdi: Ey Meryem! Allah seni seçti; seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti.”²⁴³ İle başlayan ayette melekler zikredildi fakat Cebrâil kastedildi. Bu, zıkr-i küll irâde-i cüz (bütünü zikredip bir parçasının kastedilmesi) kabilindedir. Genel isim kullanılmış fakat özel isim murad edilmiştir; Cebrail (a.s.)’a verilen yüksek makamdan dolayı bu şekilde ibare kullanılmıştır. Bu sanata mecâz-ı mürsel denilir.²⁴⁴

Örnek 3: “وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ” “Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah’ın rahmeti içindedirler; orada ebedî kalacaklardır.”²⁴⁵ burada mecâz-ı mürsel vardır. Zira hal zikrolunup mahall yani bir yerde bulunan şey zikredilip yerin kendisi kastedilmiştir. Yani onlar cennettedirler. Çünkü cennet rahmetin indiği yerdir.²⁴⁶ Allah’ın rahmeti içerisinde olduklarından maksat Cennette ve ebedi nimetler içerisinde olacaklar,²⁴⁷ cennettedirler yerine rahmet içerisinde olduklarıdır.²⁴⁸ Böyle kullanılmasındaki hikmet, mü’min ömrünü ibadetle geçirse de Allah’ın rahmeti olmasa cennete giremeyeceğini belirtmek için

²⁴⁰ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 175.

²⁴¹ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 59.

²⁴² Külekçi, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yay., Ankara 1995, s. 19; Garipoğlu, Kemal, *Edebiyat Bilgileri*, Baylan Basımevi, Ankara 1969, s. 171.

²⁴³ Âl-i İmrân 3/42.

²⁴⁴ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 185; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 61.

²⁴⁵ Âl-i İmrân 3/107.

²⁴⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, s.203.

²⁴⁷ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 65.

rahmet kelimesi kullanılmıştır. Bu da mecâzı mürsel yoluyla oluyor, çünkü rahmetin yerini hiçbir şey tutmaz ancak cennet rahmetin yerini tutar.²⁴⁹

Örnek 4: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ “Ey imân edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”²⁵⁰ لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا burada fâiz almayın yerine fâiz yemeyin denilmiştir. Çünkü almanın neticesi, onu yemektir. Bundan dolayı burada mecâz-ı mürsel sanatı mevcuttur.²⁵¹

Örnek 5: ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ “Bu, dünyada iken kendi ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına zulmetmez.”²⁵² Âyetinde belirtmek istenen önceden yaptıklarınız sebebiyle peygamberler öldürüldüler. Elden murad nefisler demektir, elle yorumlanmasının gerekçesi cüzle, parçayla küllü anlamaktır. Bu da mecâzı mürsel yoluyla olmuştur, burada alaka sebebiyettir çünkü el, insanın yaptığı amellerini itiraf ederken onların oluş sebebi eldir. Ebu Hayyan şöyle der: "Kızgın olan kişiye, "parmaklarını ısıyor" denilirse, bu hakikat olur. Bunun temsilî mecâz olma ihtimali de vardır. Bu takdirde, onların şiddetli kinleri ve mü'minlere eziyet edememekten duydukları üzüntüleri bu şekilde ifade edilmiş olur.²⁵³

Örnek 6: لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ “Mü'minler, mü'minlerden başkasını (yani) kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa, o Allah'tan bir şeyin (rahmet ve fazlın) içinde değildir. Onlardan korunmanız için sakınmanız (dost olmanız) hariç. Ve Allah, sizi kendisinden sakındırır (takva sahibi olmanızı ister). Ve dönüş Allah'adır (ruhun ulaşacağı makam, Allah'ın Zat'ıdır).”²⁵⁴ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ sözünde mecâzı mürsel sanatı mevcuttur, yani

²⁴⁹ Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurâni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt II, s. 272.

²⁵⁰ Âl-i İmrân 3/130.

²⁵¹ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s.209.

²⁵² Âl-i İmrân 3/182.

²⁵³ Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurâni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt II, s. 394.

²⁵⁴ Âl-i İmrân 3/28.

Allah sizi azabından uyarıyor, sakınmayı istiyor. **نفس** kelimesini zamir kelimesi yerinde kullandı, burada şiddetli bir tehdit ve büyük bir korku vardır. Allahın düşmanlarını kendilerine dost kabul ettikleri için Allah tarafından bu şiddetli ve tehlikeli azapla tehdit edilmektedirler.²⁵⁵

Örnek 7: **De ki: “Eğer siz Allah’ı seviyorsanız, o taktirde bana tâbi olunuz ki Allah da sizi sevsin ve sizin günahlarınızı mağfiret etsin (sevaba çevirsin). Ve Allah "Ğafur"dur, "Rahîm"dir.”**²⁵⁶ **إِنْ كُنْتُمْ** **أَتَّبِعُونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ** Ayetinde mecâzı mürsel sanatı vardır, kulların Allah için sevilmesi ve Allah’ın kullarını sevmesinde mecâzı mürsel sanatı vardır, burdaki bağlantı sevgidir. İnsanların Allahı sevmelerinde bir haslık vardır yani insanların has sevgileri sadece Allah’adır başkasına değildir. Allahın insanları sevmesinden maksat Allahın onlardan razı olması ve onların günahlarını affetme anlamına gelmektedir. Çünkü Allah sevgisi ibadet sayılır, ibadettir, ibadetin özelliğidir yani kişi sevdiğine ibadet eder.

Örnek 8: **“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.”**²⁵⁷ **الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ** Semavât ve arzın zikredilmesinden amaç onlardaki cisimlerdir, onlarda yer alan varlıklardır.²⁵⁸

Örnek 9: **فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ فِيهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ** “Rabbi Meryem'e hüsnü kabul gösterdi; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyya’yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde orada bir rızık bulur ve "Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?" der; o da: Bu, Allah tarafındandır. Allah, dilediğine

²⁵⁵ Derviş, *İ'râbul-Kur'ânı Kerim ve Beyânı*, Cilt 2, s. 130.

²⁵⁶ Âl-i İmrân 3/31.

²⁵⁷ Âl-i İmrân 3/190.

²⁵⁸ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt 2, s.132.

sayısız rızık verir, derdi.”²⁵⁹ وَأَنْبَتَهَا sözünde mecâz sanatı vardır. Onu güzel bir şekilde yetiştirdiden maksat terbiyesinden, bütün hallerinde onu yetiştirme, her halini düzeltme anlamına gelmektedir, terbiyesinden mecâz bütün halleridir. O da mecâzı mürseldir.²⁶⁰ وَأَنْبَتَهَا onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi cümlesinde terbiyesi ve gelişmesi yavaş yavaş gelişen ziraata benzetilmiş, istiâre-i tebe’iyye yoluyla bütün halleriyle yetiştirilmesi kelamında mecaz sanatı vardır.²⁶¹

Örnek 10: “لِيَسُوا سِوَاءَ مَنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةً قَائِمَةً يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ” Hepsi bir değildir; ehl-i kitap içinde istikamet sahibi bir topluluk vardır ki, gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okurlar”²⁶² وَأَنْبَتَهَا sözünde mecâzı mürsel sanatı vardır. Onlar namaz kılıyorlar fakat okuma nehyedilmiştir. Yani hakiki secdede ayet okuma nehyedilmiştir, yasaklananla nitelendirmek sahih değildir; cüzle, parçasıyla o da secdedir, yani namazın parçası olan secdeyle açıklama yapmış ve parçasıyla küll irad edilmiştir o da namazdır. Yani cüz zikredilmiş bununla küll irad edilmiştir. Burda mecâzın bağlantısı, alakası cüziyettir.²⁶³

Örnek 11: “وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah'ındır. Allah'ın her şeye gücü yeter.”²⁶⁴ Âyette mecâzı mürsel sanatı vardır ve السَّمَاوَاتِ ve الْأَرْضِ kelimelerinin kullanılmasından maksat içlerinde meydana gelen eksikler insanın menfaatine, onun yolunda meydana gelen salahatı kullanmadır.²⁶⁵

²⁵⁹ Âl-i İmrân 3/37.

²⁶⁰ Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s. 168.

²⁶¹ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 61.

²⁶² Âl-i İmrân 3/113.

²⁶³ Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s. 281.

²⁶⁴ Âl-i İmrân 3/189.

²⁶⁵ Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s. 412.

Örnek 12: ذَلِكْ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ “Bu, yaptıklarınıza karşılıktır.

Allah kullarına haksızlık etmez.”²⁶⁶ Burada mecâzî mürsel mevcuttur çünkü parça olarak eller zikredilmiş fakat hepsi murad edilmiştir, amellerin çoğu ellerle yapılır.²⁶⁷

1.6. KİNÂYE (الكناية)

Kinâye, sözlükte bir düşünceyi kapalı şekilde söylemek demektir. İstilahta ise hem hakîkî hem de mecâzî manası anlaşılabilen sözdür.²⁶⁸ Biri için “Açıkgöz” denildiğinde, hakikat manası olan, o kimsenin gözünün açık olduğu anlaşıldığı gibi, mecâz manası olan zekî ve becerikli olduğu da anlaşılır. Bu sözde kastedilen mecâzî manadır. Uzak ve yakın iki anlamı olan bir kelime veya sözün uzak anlamı kastedilecek şekilde kapalı olarak söylenmesidir.²⁶⁹ Kinâye, öyle bir lafızdır ki manasının gerektirdiği irad edilmekle beraber cevaz irad olunan anlama da şâmil olan sanattır. Kinâyenin istenen anlam açısında mecâza zıt olduğu belli olmakla beraber gerekli anlamı verir. Kinâye yapıma itibariyle üç kısma ayrılır:

- a. Kinaye ile istenen ne sıfattır ne de nisbettir.
- b. Kendisinden yapılan kinâye nisbet olur.
- c. Kendisinden yapılan kinâyesıfat olur.²⁷⁰

Örnek 1: نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ “(Resûlüm!) O, sana Kitab'ı hak ve önceki kitapları tasdik edici olarak indirdi, Tevrat ile İncil'i ve Furkan'ı indirmişti.”²⁷¹ Bu ifade, Kur'an-ı Kerim'den önce gelen semâvî kitaplardan kinâyedir.²⁷² Önce gelen kitaplar çok açık ve meşhur oldukları için, bunlar, Kur'an'ın önünde manasına gelen sözleriyle ifade edilmişlerdir.²⁷³

²⁶⁶ Âl-i İmrân 3/182.

²⁶⁷ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 229; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 70.

²⁶⁸ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğa (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s. 243.

²⁶⁹ Çögenli, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat.*, s. 95.

²⁷⁰ Kazvîni, Celâhud-Dîn Muhammed b. Abdurrahman, *et-Telhisu fi-'Ulumi'l-Belâğa*, Arap Fikir Yayın Evi, Birinci Baskı, 1904, s.337-342.

²⁷¹ Âl-i İmrân 3/3.

²⁷² Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.168.

²⁷³ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s.57.

Örnek 2: قَالَتْ رَبِّ أُنَىٰ يُكُونُ لِي وَوَلَدٌ وَمَا يَمْسَسُنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا

Meryem: Rabbim! dedi, bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur? Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir, Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmedince ona sadece "Ol!" der; o da olur. ²⁷⁴ وَمَا يَمْسَسُنِي بَشَرٌ Cimâdan kinaye olarak hars, libas ve mübaşeret kelimeler kullanıldığı gibi, burada da aynı şekilde mess kelimesi kinâye olarak kullanılmıştır. ²⁷⁵

Örnek 3: ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُتْلَىٰ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ

(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışırken de yanlarında değildin. ²⁷⁶ يُتْلَىٰ أَقْلَامَهُمْ sözünde kinâye sanatı vardır. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini atarlarken kinâye yani kim onu himaye edecek diye kura yaparlarken anlamında kullanılmıştır. ²⁷⁷

Örnek 4: إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ

“Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.” ²⁷⁸ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ sözünden maksat Allahın kızgınlığından, şiddetli ğadabından bahsedilmekte burada kinâye sanatı vardır. Allah onlarla konuşmayaktan maksat, onları sevindirmeyecek anlamına gelmektedir. ²⁷⁹

²⁷⁴ Âl-i İmrân 3/ 47.

²⁷⁵ Sabûnî, *Safvetü 'r-Tefâsir*, Cilt I, s.185; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 62.

²⁷⁶ Âl-i İmrân 3/44.

²⁷⁷ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt I, s. 511.

²⁷⁸ Âl-i İmrân 3/77.

²⁷⁹ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt I, s.543.

Örnek 5: يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌُ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌُ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ

“O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, "İmanınızdan sonra inkar ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkar etmenize karşılık azabı tadın" denilir.²⁸⁰ وَأَمَّا الَّذِينَ

“Amma, yüzleri ağarmış olanlar ise, artık Allah’ın rahmeti içindedirler. Onlar, onun (o rahmetin) içinde ebedî kalacak olanlardır.”²⁸¹ 106. ve 107. Âyetlerinde kinâye veya tevriye sanatı vardır, beyaz ve siyah birbirine zıt iki renktir, fakat beyaz renk ve siyah renk insanlardan iki gruptan kinâyedir, ehli haktan olan beyaz renkli isimlendirilmiş, ehli batıldan olan ise siyah renkli isimlendirilmiş, gece siyahlığı simsiyah isimlendirilmiştir.²⁸² Kinâye olarak bazı yüzlerin mesrûr ve bazı yüzlerin mahzun ve korku içerisinde olacaklarını belirtiyor.²⁸³

Örnek 6: ضَرَبْتَ عَلَيْهِمُ الدَّلَّةَ أَيَّنَ مَا تُقْفُوا إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلِ مِنَ النَّاسِ وَبَأْوُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ

وَضَرَبْتَ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةَ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ “Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah’ın ve (mü’min) insanların güvencesine sığınmadıkça kendilerini zillet kaplamıştır. Onlar Allah’ın gazabına uğradılar ve yoksulluk onları kapladı. Bunun sebebi onların; Allah’ın ayetlerini inkar ediyor ve peygamberleri haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmekte ve (Allah’ın koyduğu) sınırları çiğnemekte oluşları idi.”²⁸⁴ Burdaki kinâye nisbetten kinâyedir, zillet ve yoksunluk konusunda kinâyedir.²⁸⁵

Örnek 7: هَاأَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّوهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَصَوْا

“İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz; onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz halde, sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı

²⁸⁰ Âl-i İmrân 3/106.

²⁸¹ Âl-i İmrân 3/107.

²⁸² Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s.16.

²⁸³ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt I, s.16.

²⁸⁴ Âl-i İmrân 3/112.

²⁸⁵ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s.26.

kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: "Öfkenizden ölün!" Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir."²⁸⁶ Âyetinde kinâye sanatı vardır. Size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlardan kinâye Arapların adetlerinde kızdıklarında parmaklarını ısırırlar denilir, kızgınlıklarını belirtmek için parmaklarını ısırıldılar denilir.²⁸⁷ عَضُوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ size karşı öfkelerinden parmak uçlarını ısırıldılar. Ayetinde kinâye sanatı vardır, şiddetli kızgınlıklarından mecâzi temsil sanatı olma ihtimali de vardır.²⁸⁸ parmakları ısırarak âcizin, üzgün olanın ve pişman olanın âdetidir, bundan dolayı onunla, bunların haline işaret edilmiştir.²⁸⁹

Örnek 8: وَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir’de yardım etmişti. O hâlde Allah’a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız.”²⁹⁰ Âyetinde kinâye sanatı vardır. Burda zilletten amaç durumlarının zayıf olduğu, Müslümanların sayılarının az olduğu, tarih sahabeyi kirâmın savaşa çıktıkları günde ordularında bir At ve bir Deve’den başka binek olmadığı, ordunun sadece bu iki bineyi takip ederek yola çıktıkları haber verilmektedir.

Örnek 9: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِّنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ “Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; "Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok" diyorlardı. De ki: "Bütün iş, Allah'ındır." Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: "Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik." De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere

²⁸⁶ Âl-i İmrân 3/119.

²⁸⁷ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 31.

²⁸⁸ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 66.

²⁸⁹ Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurâni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s. 293.

²⁹⁰ Âl-i İmrân 3/123.

çıkıp gideceklerdi. Allah, bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”²⁹¹ مَصَاجِعِهِمْ kelimesinde kinâye sanatı vardır. Savaş alanından, yataklarından kelimesi kinâye olarak kullanılmış yani ölüm zamanı gelen “Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış olanlar, bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi yani مَصَاجِعِهِمْ kelimesinden kinâye öldürülecekleri yerdir.²⁹²

1.7. MÜBÂLAĞA (المبالغة)

Mübâlağa, tasvir edilen bir şeyin zahirde/görünüşte abartılı olarak anlaşılmasıdır.²⁹³ Bir olayın, heyecanın etkisiyle büyütülmesi veya küçültülmesi demektir. Yani herhangi bir olay veya varlık insan şuurunu etkilediği zaman, insanda normal düşüncede bir heyecan meydana gelir. İnsan da bu heyecanın etkisiyle onu büyütür veya küçültür. Mubâlağa üç kısımdan oluşmaktadır bunlar:

Tebliğ: Eğer iddia edilen aklen ve âdeten mümkünse buna mübalağanın kısımlarından tebliğ adı verilir.

İğrâk: Eğer iddia edilen aklen mümkün olup âdeten mümkün değilse buna iğrâk denilir.

Ğuluvv: Eğer iddia edilen aklen ve âdeten mümkün değilse buna ğuluvv denilir.²⁹⁴

Mübalağanın ikinci bir şekli de Teşbih sanatını kullanmaktır. Kişiyi etkileyen olay veya varlık, başka bir objeye benzetilerek büyütülür veya küçültülür.

Mübalağa sanatını, sanatkârın maksadını güzel ve sanatlı ifâde edip edemediğine göre başarılı saymak gerekir.

Örnek 1: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلَّةُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ هُم مِّن تَّاصِرِينَ

“inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, onların hiçbirinden fidye olarak dünya dolusu altın verecek olsa dahi kabul edilmeyecektir. Onlar için acı bir azap

²⁹¹ Âl-i İmrân 3/154.

²⁹² Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s.80.

²⁹³ Çögenli, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat*, s.116.

²⁹⁴ Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâğati fi'l Meânî-Beyân-Bedî*, s.312.

vardır; hiç yardımcıları da yoktur.”²⁹⁵ هُمْ عَذَابَ أَلِيمٍ burada mulem yerine أَلِيمٍ sıgasının tercih edilmesi mübalağa ifade etmek içindir.²⁹⁶

Örnek 2: وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوْفَىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا

يُظْلَمُونَ “Hiçbir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez. Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenir.”²⁹⁷ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ile başlayan âyeti kerimede mübâlağa sanatı vardır.²⁹⁸ Allah’ın sözünden maksat peygamber efendimizin Uhud savaşı gününde kendilerine atılanların iftira olduğunu belirtmek için bu âyet nazil olmuş ve mübalağalı bir şekilde nehiy vardır. Peygambere yapılan zanların asılsız olduğunu, bir peygamberin emanete hıyanet etmesinin düşünülemez olduğunu mübalağa sanatı kullanılarak haber verilmiştir.²⁹⁹

Örnek 3: رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ

“Rabbimiz! Bize, peygamberlerin vasıtasıyla vâdettiklerini de ikram et ve kıyâmet gününde bizi rezil-rüsvay etme; şüphesiz sen vâ’dinden caymazsın!”³⁰⁰ رَبَّنَا lafzının beş defa zikredilmesinde itnâb vardır. Bundan maksat, yalvarıp yakarmada mübâlağa yapmaktır.

Örnek 4: لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ

“Allah; "Şüphesiz, Allah fakirdir, biz zenginiz" diyenlerin sözünü elbette duydu. Onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız ve, "Tadın yangın azabını!" diyeceğiz.”³⁰¹ Burada mübâlağa ifade etmek için اللَّهُ فَقِيرٌ edatı ile pekiştirdiler halbuki kendilerinin zenginliğini ifade ederken pekiştirme edatı

²⁹⁵ Âl-i İmrân 3/91.

²⁹⁶ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 197.

²⁹⁷ Âl-i İmrân 3/161.

²⁹⁸ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s.94.

²⁹⁹ Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurâni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s.354.

³⁰⁰ Âl-i İmrân 3/194.

³⁰¹ Âl-i İmrân 3/181.

kullanmadılar. Cümleyi te'kide ihtiyaç duymayan bir cümle gibi söylediler. Sanki zenginlik onların tartışmasız vasıfları olup bunu pekiştirmeye ihtiyaçları yoktur. İşte bu durum, onların küfür ve taşkınlıktaki inatlarının bir delilidir.³⁰²

Örnek 5: رُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ

“Nefsânî” وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاِبِ

arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılındı. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”³⁰³ رُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ

Zemahşerîye göre şehvetlerle mubâleğе tabir edilmiştir sanki müştehiyât şehvetin kendisidir, şehvetin adiliğине karşı bir uyardır çünkü şehvet hukamâların yanında rezilliktir.³⁰⁴

³⁰² Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 228; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s.70.

³⁰³ Âl-i İmrân 3/14.

³⁰⁴ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 271; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s.59.

İKİNCİ BÖLÜM ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNDE ANLAMA DAYALI SANATLAR

Belîğ ifade kullanma, insanın yaratılıştan getirdiği bir özellik olarak kabul edilmiş ve kendisini teşbih, mecâz, istiâre, cinâs gibi sanatları yaparak göstermiştir. Bu sanatlar da belâgat (meânî, beyân, bedî') ilminden meydana gelmiştir. İnsanın belâgat ilmini çeşitli amaçlar için kullandığı; bu amaçlar arasında manayı güzel ve uygun ifadelerle zihinlere ulaştırmak olduğu belirtilmiştir. Müslümanlar da en güzel belîğ ifadelerle sahip Kur'an'ı Kerîm'in mesajını anlamaya çalışmışlardır. Sahabe O'nu hem dili hem de bağlamı ile anlamıştır. Ancak daha sonra gelenler, özellikle de Arap olmayanlar, Kur'an'ı anlamak için Arapçayı ve ayetlerin bağlamlarını bilmek durumunda kalmışlardır. Arap olmayan veya Arapça dili bilmeyenlerin Kur'an'ı anlamada karşılaşılabilecekleri en önemli problemlerin başında da îcâz, mecâz gibi sanatların içerisinde yer aldığı ayetlerin anlaşılması gelir. Arapça bilmeyenlere Kur'an'ın îcâz ve üslubunu tercümelere yansıtılabilmek için mütercim belâgat ve sanatlarına yeterince vakıf olması gerekir. Genelde çevirilerdeki problemlerin iki sebepten kaynaklandığı ifade edilir: Birincisi, lafza aşırı bağlanma; diğeri, Kur'an'ı yazılı ve sözlü bir metin olarak algılamadır. Konuyu işlerken Arap belâgatındaki örnekleri uygulamalı olarak vermeye gayret ettik. Söz konusu ayetlerin Türkçeye çevirilerini verdik.

Genelde edebiyât, daha özelde ise şiir; sözü etkili, çarpıcı, yoğun anlamlı ve güzel söyleme sanatıdır. İnsanlar yüzyıllar boyunca dili geliştire geliştire bugünkü bu duruma getirip zenginleştirmişler, ifade imkânlarını genişletmişler ve iletişimi daha güzel sağlayacak bir araç konumuna getirmeye çalışmışlardır. Zaman içinde edebiyâtçılar, dili işleye işleye tek boyutluluktan, tek bir anlamın ya da şeklin karşılığı olmaktan çıkarıp, birden fazla anlamı karşılayabilecek bir şekle sokmuşlardır. Böylece dil, kuru bir iletişim aracı olmak yerine sesinde ahenk, anlamında derinlik, zenginlik, yoğun içerikli ve görüntüsüyle hoş bir kompozisyon hâline gelmiştir.

Edebî sanatlar, dilin gerçek ve sembolik her türlü anlamını karşılamak, az sözle çok şey ifade etmek, anlam ve çağrışım ilgileri kurmak, harf ve sözcüklerin şekil olarak görüntülerinden ve ses değerlerinden yararlanmak amacıyla üretilmiş söz söyleme sanatlarıdır.

Birinci bölüm’de, Mecâza dayalı sanatlar anlatılmış ve onlardan geniş bir şekilde bahsedilmiş, bu bölümde ise Âl-i imrân sûresinde anlama dayalı sanatlar geniş bir şekilde anlatılmıştır. Abdulkâhir el-Curcânî (Ö. 471/1078), "*Esrâru'l-Belâğa*" ve "*Delâ'ilü'l-İcâz*" adlı eserlerinde Me'ânî ilmini, müstakil bir ilim olarak bütün teferruatıyla ele almıştır. Bundan dolayı, bazı âlimlere göre Me'ânî ilminin kurucusu el-Curcânî'dir. Bundan sonra Me'ânî ilmi, Beyân ve Bedî' ilmiyle beraber Belâğat ilmiyle ilgili eserlerde yer alarak günümüze kadar gelmiştir.

Me'ânî ilmi, nahvin sınırını, onun sebep ve gayelerini açıklar. Bir cümlenin ne zaman haber ne zaman inşâ yapılacağı, kasr, fasl ve vaslın nezaman gerekli olduğu, cümledeki öğelerin takdim ve tehirlerinin ne zaman marife ne zaman nekre yapılacağı ve benzeri konuların hepsi, bu ilim vasıtasıyla öğrenilir. Bu konuların bilinmesi de Kur'an-ı Kerim 'in i'câzının anlaşılmasında büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

Manaya âit sanatlar arasında, tıbâk (Tezat veya Mutabaka), mukabele, tenâsüb ve îhâm-ı tenâsüb, leff-ü neşr, terdid, aks, tekrar, nidâ, rücû', kat', sehl-i mümtenî, istifhâm, muammâ-lügaz, iltifât, irsâl-i mesel, tazmin ve iktibas gibi sanatlar vardır.

2.1. TIBÂK (الطباق)

Tıbâk, طبق kökünden gelen mufâale (مفاعلة) babındaki طبق fiilinin mastarıdır.

طبق kelimesi “her şeyi örten, kaplayan” manasındadır. طبق iki şeyin eşit olması; مطابقة uygun, yerinde; التطابق ise ittifak manalarına gelmektedir. İki şey aynı hizaya getirildiğinde Araplar طبقت بين الشيئين (ikisinin arasını aynı hizaya getirdim.) derler.

Tıbâk (طباق), fiilin edilgen sıgasının mastarı olduğuna dair görüş de vardır. Mutabaka için tatbik, tıbak da söylenir, asıl lügavi anlamı Devenin arka ayağının ön ayağının yerine koymasındır, deve böyle yaptığı zaman “Deve mutabık oldu”denilir. Esmâî dedi ki mutabakanın aslı dört ayaklıların yürürken arka ayağını ön ayağın bastığı yere basmasıdır. Halil b. Ahmed ise bir kuralla onları bir araya getirdiği zaman “طبقت بين الشبيئين” derdi. İstilahî ve lügavi açısından aralarındaki münasebet az değildir, çünkü bedî' Âlimlerinin ıstilahında mutabaka veya tıbak: Kelâmda veya şiir

beytinde iki zıt manayı veya bir şeyi zıttıyla bir arada zikretmeye denir.³⁰⁵ Aralarındaki bir alâkadan dolayı birbirine zıt mânâları, bir ifâdede toplamaktır. Bunlar isim, fiil ve harf olabilirler bunlara örnek: Gece-gündüz, beyaz-siyah; dirilten- öldüren ve lehe ve aleyhe...gibi³⁰⁶

Zıtlık edebiyatta, filmde, resimde ve diğer birçok sanat dalında başvurulan etkili bir anlatım tarzıdır. Kavramlar, zıtları sayesinde daha iyi bilinir ve anlaşılır. Resim sanatında bir nesneyi kendisine zıt olan bir çerçeve veya fonun içinde vermek, nesnenin daha iyi fark edilmesini sağlar. İki kavram arasındaki zıtlık, siyah beyaz derecesinde olabileceği gibi, açık renk koyu renk ilişkisi içinde de olabilir. Anlam, anlam çerçevesi veya mesaj bakımından birbirinin zıddı olan kelime veya kelâmın, ifadeyi etkili ve güzel kılmak maksadıyla bir arada ve birbiriyle ilişkili olarak söylenmesine tıbbâk veya tezat adı verilir.³⁰⁷

Kur'ân-ı Kerim'de, hadisi şeriflerde, Arap şiir ve nesirlerinde mana ve lafızda iki zıt kelimenin beraber zikredilmesinin misalleri çoktur. Ediplerin ve şâirlerin değerli ve görkemli anlamları meydana getirmelerindeki önemli unsurlardan birisi de iki zıt manayı bir arada zikretmeleridir. Tıbbâkı; “Bir şeyle zıddını aynı sözde birleştirmek.” diye tarif eden ve Mücâveretu'l ezdâd (zıtların yan yana gelmesi) adıyla terim anlamında ilk defa ele alan ve eserinde müstakil bir bölüm olarak zikreden kişi bilindiği kadarıyla Ebu'l-Abbâs Saleb (ö.291/901)dir.³⁰⁸ Zıtların bir arada zikredilmesinin kelama güzellik kazandırdığından şüphe yoktur. Zıtların bir arada zikredildiği kelâm yücelir; değeri artar. Tabi ki tıbbâk'ın bunun yanısıra başka güzel manaları da vardır. Aksi halde abes ve hezeyan olur.

Ön ayak arka ayaktan başkadır. Zıddı değildir. Ön ve arka ayağın bastığı yer aynıdır. Birbirine zıt iki anlam da böyledir. Bir tek lafız birbirine zıt iki manayı ihtiva etmektedir.³⁰⁹

Tıbbâk sanatının çeşitleri ilk dönem belâğat âlimleri tarafından net olarak

³⁰⁵ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğa (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s. 65.

³⁰⁶ Çögenli, *Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâğat*, s.110; Atîk, *Arap Belâğatında Bedi' İlmi*, s.77.

³⁰⁷ Menderes Coşkun, *Edebi Sanatlar*, Dergâh Yay., 3. baskı, İstanbul 2012.

³⁰⁸ İsmail Durmuş, “*Tezad*”, *DİA*, İstanbul 2012, XLI, s. 59.

³⁰⁹ İbn Kayyim Cevziyye ve Şemsuddin Ebî Abdullah Muḥammed, *el-Fevâ'idu'l-Muşevvaḳ ilâ Ulûmi'l-Kur'ân ve İlmi'l-Beyân*, Birinci Baskı, Mısır 1327, s.146.

belirtilmemiş, genel olarak hakîkî ve mecâzî olarak ikiye ayrılmıştır; ancak tarihî gelişim içerisinde zamanla âlimler tarafından tıbâk sanatını birçok çeşite ayırmışlardır.³¹⁰ Tıbâbak'ı hakîkî ve mecâzî olarak ayırdıktan sonra tekrar bunları kendi aralarında lafzî ve manevî olarak iki kısma ayırmışlar, lafzî ve manevînin her ikisini de selbî tıbâk ve icâbî tıbâk olarak yine ikiye ayırmışlardır.³¹¹ Kazvîni tıbâkî, açık ve gizli olarak ikiye ayırmış, kendisinden sonra gelen Suyûti ise; gerçek tıbâk, mecâzî tıbâk, tıbâk-ı icâb, tıbâk-ı nefy, tıbâk-ı terşih, tıbâk-ı terdîd, tıbâk-ı tedbîc kısımlarına ayırmıştır.³¹² Biz burada sadece tıbakî icâbî ve tıbakî selbiyi tanıtacağız.

Örnek 1: وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّنَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

O, sizden melekleri ve nebileri Rabb'ler edinmenizi istemez. Siz, Müslüman olduktan sonra, sizden kafir olmanızı mı isteyecek?³¹³ الْكُفْرِ ve مُسْلِمُونَ kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³¹⁴

15.1. Tıbâk-ı icâb (طباق الإيجاب)

Birbirinin zıddı iki kelimenin aynı beyitte ya da ibarede kullanılmasıdır. Bunlar olumlu fiillerle, emir ve aralarında uygunluk olan kelimelerin gerekli manalarının işaret edilmesiyle yapılır. Ordaki olumlu ve olumsuz tıbâkta ihtilaf olmaz, tıbakî icâba misaller: “Allah işte onların فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ” “kötülüklerini iyiliklere çevirir.”³¹⁵ Ayetinde سَيِّئَاتِهِمْ “kötülükler ve حَسَنَاتٍ iyilikler kelimeleri arasında tıbakî icâb vardır. Resulullahın hadisinden tıbakî icâba misâl: “Faziletliilerin en faziletlisi o kimsedir ki sana vermeyene vermen, sıla-i rahima uymayana sıla-i rahim şartlarına uyman, sana kötülük yapanı affetmendir.”

³¹⁰ Medenî, Şadrudin b. Ma'sûm, *Envâru'r-Rebi' fî Envâ'i'l-Bedi'* (thk. Şâkir Hâdî Şukur), Matba'atun-Nu'mân, Birinci Baskı, Necef 1968.

³¹¹ Medenî, *Envâru'r-Rebi' fî Envâ'i'l-Bedi'*, Cilt II, s. 34.

³¹² Suyûti, *Şerhu Uşûdi'l-Cümân fî 'İlmi'l-Me'ânî ve'l-Beyân*, Dâru'l-fikr, Beyrut, s. 106-107

³¹³ Âl-i İmrân 3/80.

³¹⁴ Sabunî, *Safyetu't-Tefâsir*, Cilt I, s.194; Balâma, *el-İ'cazul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 63.

³¹⁵ Furkan süresi 25 /70.

sayısız rızık verirsin.”³²² تُخْفُوا ve تُبْدِ ile بَعِيد ve مُحْضَرًا , سُوءِ ve خَيْرٍ ve تَنْزِغٍ ve تُوْقِي , تُوْدِلَ ve تُبْدِلَ ile الْمَمِيَّتِ ile تُعْرِئُ النَّهَارَ gibi yerlerde tıbâk sanatı vardı.³²³

Örnek 2: وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَا حِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَا حِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ “Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri de helâl kılmam için gönderildim. Size Rabbinizden bir mucize getirdim. O halde Allah'tan korkun, bana da itaat edin.”³²⁴ وَلَا حِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ Âyetinde حِلٌّ ve حُرِّمٌ lafızları arasında, edebî sanatlardan tıbâk sanatı vardır.³²⁵

Örnek 3: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ “Ey ehl-i kitap! Neden doğruyu eğriye karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?”³²⁶ Âyetikerimesinde الْحَقُّ ve الْبَاطِلُ kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³²⁷

Örnek 4: أَفَعَبَرِ دِينَ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ “Göklerde ve yerdekiler, ister istemez O'na teslim olduğu halde onlar (ehl-i kitap), Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Halbuki O'na döndürüleceklerdir.”³²⁸ ve كَرْهًا kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³²⁹ Küfür ve İman lafızları arasında da yine tıbâk sanatı vardır.³³⁰

³²² Âl-i İmrân 3/27.

³²³ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.178; Balâma, *el-İ'câzül Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 60.

³²⁴ Âl-i İmrân 3/50.

³²⁵ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.185.

³²⁶ Âl-i İmrân 3/71.

³²⁷ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.191; Balâma, *el-İ'câzül Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 62.

³²⁸ Âl-i İmrân 3/83.

³²⁹ Balâma, *el-İ'câzül Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 64.

³³⁰ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.197.

Örnek 5: **وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَّفَ**

بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ

تَهْتَدُونَ “Ve hepiniz, Allah’ın ipine sımsıkı tutunun, fırkalara ayrılmayın! Ve Allah’ın sizin üzerinizdeki ni’metini hatırlayın; siz (birbirinize) düşman olmuştunuz. Sonra sizin kalplerinizin arasını birleştirdi, böylece O’nun (Allah’ın) nimeti ile kardeşler oldunuz. Ve siz ateşten bir çukurun kenarında iken sizi ondan kurtardı. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklıyor. Umulur ki böylece siz hidayete erersiniz.”³³¹ Âyeti kerimede **أَعْدَاءَ** ve **إِخْوَانًا** kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³³²

Örnek 6: **يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا**

الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ “O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara,

“İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın” denilir.³³³ **تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ** bazı yüzler ak olur, bazı yüzler kara olur. Burada **تَبْيَضُّ** ve **تَسْوَدُّ** kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³³⁴

Örnek 7: **كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ**

أَمَّنَ أَهْلَ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِّنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ

hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah’a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir.”³³⁵ **تَأْمُرُونَ** ve **تَنْهَوْنَ** ile **الْمَعْرُوفِ** ve **الْمُنْكَرِ** ile **الْمُؤْمِنُونَ** ve **الْفَاسِقُونَ** kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³³⁶

³³¹ Âl-i İmrân 3/103.

³³² Derviş, *İ’râbul-Kur’ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 12.

³³³ Âl-i İmrân 3/106

³³⁴ Sabûnî, *Safyetü’t-Tefâsir*, Cilt I, s. 203; Balâma, *el-İ’câzul Belâğa fil-Kur’ânîl Kerim*, s. 65.

³³⁵ Âl-i İmrân 3/110.

³³⁶ Derviş, *İ’râbul-Kur’ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 20.

Örnek 8: لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذَىٰ وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُؤَلُّوكُمُ الْأَذْبَارُ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ “Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşmaya kalkışsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez.”³³⁷ Âyeti kerimede manevi mutâbık vardır. Müminlerin yardım görmeleri ile kafirlerin yardımsız kalmaları, yoksul kalmaları arasında manevi tıbâk vardır. Bu ayetteki ikinci sanat ta’lik sanatı zamana bağlıdır yani konuşma zamana bağlıdır onun için burada ثُمَّ lafzı seçilmiştir atıf harfleri seçilmemiş bunların yerine ثُمَّ harfi seçilmiştir çünkü sonra edatı uygun zamana delalet eder muzari fiilinin istikbaline delalet etsin diye, Yahudilerin öyle bir kavim olup gelecekte kesinlikle yardıma ulaşmayacakları, yardımdan mahrum kalacaklarını ayeti kerime belirtiyor.³³⁸

Örnek 9: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُؤَا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ “Ey imân edenler! Kendinizden (mü'minlerden) başkalarını sırdaş edinmeyin. Onlar sizi fesada düşürmekten geri kalmazlar ve size sıkıntı verecek şeyleri temenni ettiler. Kin ve öfkeleri ağızlarından (sözlerinden) belli olmuştur. Göğüslerinde gizledikleri şey (kinleri) daha da büyüktür. Akıl etmiş olsaydınız, size âyetleri açıklamıştık.”³³⁹ بَدَتِ ve تُخْفِي kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır, kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür.³⁴⁰

Örnek 10: وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder.

³³⁷ Âl-i İmrân 3/111.

³³⁸ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 25.

³³⁹ Âl-i İmrân 3/118.

³⁴⁰ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 27.

Allah, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.”³⁴¹ “Bağışlar” ve يُعَذِّبُ “azap eder” kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³⁴²

Örnek 11: الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ “O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.”³⁴³ Âyeti kerimede وَالضَّرَّاءِ ve السَّرَّاءِ kelimeleri arasında edebî sanatlardan tıbâk sanatı vardır.³⁴⁴

Örnek 12: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ “Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarsanız, gerisin geriye (eski dininize) döndürürler de hüsrana uğrayanların durumuna düşersiniz.”³⁴⁵ ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَائِفَةً مِّنكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ

“Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah’a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; “Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok” diyorlardı. De ki: “Bütün iş, Allah’ındır.” Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: “Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik.” De ki: “Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah, bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak

³⁴¹ Âl-i İmrân 3/129.

³⁴² Sabûnî, *Safyetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 209; Balâma, *el-İ'câzül Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 67.

³⁴³ Âl-i İmrân 3/134.

³⁴⁴ Sabûnî, *Safyetü't-Tefâsir*, Cilt 1, s. 213; Balâma, *el-İ'câzül Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 67.

³⁴⁵ Âl-i İmrân 3/149.

كَفَرُوا“ İman ettiler ile آمنُوا”³⁴⁶ bilir. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir. için yaptı. “kâfir oldular” يُخْفُونَ “gizliyorlar” ile يُبْدُونَ “açıklıyorlar” ve “elden kaçırdınız” ile “başınıza geldi” lafızları arasında tıbâk sanatı vardır.³⁴⁷

Örnek 13: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِأَحْوَابِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُخَيِّ وَيُخَيِّتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ “Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, “Onlar bizim yanımızda olsalardı, ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi” diyen inkârcılar gibi olmayın. Allah, bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Allah, yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir.”³⁴⁸ Âyeti kerimenin يُخَيِّتُ ve يُخَيِّ kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³⁴⁹

Örnek 14 : "Allah وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ : Ölümlerinde sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır.”³⁵⁰ Âyeti kerimede “Ölümler” ve “diriler” أَحْيَاءٌ ve أَمْواتًا kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³⁵¹

Örnek 15: لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ: “Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz” diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir. Onların (bu) dediklerini, haksız yere peygamberleri

³⁴⁶ Âl-i İmrân 3/154.

³⁴⁷ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 217

³⁴⁸ Âl-i İmrân 3/156.

³⁴⁹ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Bey'ânı*, Cilt II, s. 80.

³⁵⁰ Âl-i İmrân 3/169.

³⁵¹ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 225.

öldürmeleri ile birlikte yazacağız ve diyeceğiz ki: Tadın o yakıcı azabı!³⁵² Âyet-i kerimedeki **أَغْنِيَاءُ** ve **فَقِيرٌ** kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³⁵³

Örnek 16: **إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ**
“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akli selim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.³⁵⁴ اللَّيْلِ “gece” ve النَّهَارِ “gündüz” kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır. Tıbâk-ı müteaddide de denilir. السَّمَاوَاتِ ve الْأَرْضِ arasında da tıbâk sanatı bulunmaktadır.³⁵⁵

Örnek 17: **قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا**
“Rabbim, dedi, bana bir alâmet göster.” Şöyle buyurdu: "Senin için alâmet insanlara üç gün ancak işaretle konuşmandır. Rabbini çok an, sabah ve akşam yüceliğini dile getir."³⁵⁶ Âyeti kerimede **وَالْإِنْبَارِ بِالْعِشِيِّ** kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır. Bu da edebî sanatlardandır.³⁵⁷

Örnek 18 : **إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ**
“Muhakkak ki Allah'a yeryüzünde (hiç) bir şey gizli değildir ve gökte de hiçbir şey gizli değildir.”³⁵⁸ Burada **وَالْإِنْبَارِ بِالْعِشِيِّ** ve **السَّمَاءِ** kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³⁵⁹

³⁵² Âl-i İmrân 3/181.

³⁵³ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 229; Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 122.

³⁵⁴ Âl-i İmrân 3/190.

³⁵⁵ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s.71.

³⁵⁶ Âl-i İmrân 3/41.

³⁵⁷ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 182; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 61.

³⁵⁸ Âl-i İmrân 3/5.

³⁵⁹ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt 2, s.118.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا أَنبَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ: Örnek 19:

“Allah'ın bol nimetinden kendilerine verdiği şeye cimrilik edenler sakın onu kendilerine hayırlı sanmasınlar. Hayır, o, onlar için bir şerdir. Kıyamet gününde o kiskandıkları mal, boyunlarına tomruk edilecek. Kaldı ki, göklerin ve yerin mirası hep Allah'ındır ve Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”³⁶⁰ وَخَيْرًا ve شَرٌّ ile السَّمَوَاتِ ve الْأَرْضِ kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³⁶¹

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ: Örnek 20:

öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır.”³⁶² وَأَمْوَاتًا ve أَحْيَاءٌ kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.³⁶³

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ: Örnek 21:

“Şurası muhakkak ki, imanı verip inkârı alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için elîm bir azap vardır.”³⁶⁴ الْكُفْرَ ve الْإِيمَانَ kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ: Örnek 22:

“Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”³⁶⁵ السَّمَاوَاتِ “gökler” ile الْأَرْضِ

³⁶⁰ Âl-i İmrân 3/180.

³⁶¹ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt 2, s. 119.

³⁶² Âl-i İmrân 3/169.

³⁶³ Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurâni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt II, s. 371.

³⁶⁴ Âl-i İmrân 3/177.

³⁶⁵ Âl-i İmrân 3/191.

“yer” ve قِيَامًا “ayakta” ile قُعُود “oturarak” kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır. Tıbâk-
1 müteaddide de denilir.³⁶⁶

Örnek 23: فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّمَّنْ دَكَرٍ أَوْ أَنثَىٰ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ
فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
فِيهَا أَنْهَارٌ مِّنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ نَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ
verir: “Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun -ki birbirinizden meydana
gelmişsinizdir- sizden bir şey yapanın emeğini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin,
yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve
öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. And olsun ki, Allah katından
bir mükâfat olarak onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Şüphe yok ki
nimetin güzeli Allah’ın katındadır!”³⁶⁷ Âyeti kerimede دَكَرٍ “erkek” ile أَنثَى “kadın”
kelimeleri arasında tıbak sanatı vardır.³⁶⁸

Örnek 24: وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا
لَّاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ
de münafikları ortaya çıkarması için... Onlara, “Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç
olmazsa savunmada bulunun” denildi. Onlar, “Savaş olacağını bilsek elbette size
katılırız” dediler. O gün onlar imandan çok küfre yakındılar. Kalplerinde olmayanı
ağzlarıyla söylüyorlardı. Gizlediklerini Allah onlardan daha iyi bilir.”³⁶⁹ لِلْإِيمَانِ ve لِلْكَفْرِ
arasında tıbâk sanatı vardır.³⁷⁰

16.MUKÂBELE (المقابلة)

³⁶⁶ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 232.

³⁶⁷ Âl-i İmrân 3/195.

³⁶⁸ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 242.

³⁶⁹ Âl-i İmrân 3/167.

³⁷⁰ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir* Cilt 1, s. 221; Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 69.

Muḳâbele, sözlükte “yüz yüze gelmek, iki şeyi birbiriyle karşılaştırmak” anlamlarına gelen قابل fiilinden mastardır.³⁷¹ Muḳâbele bedi’ ilminin anlamını güzelleştiren sanatlarından biridir ve Tekâbül adıyla da anılır. Muḳâbelede güzelliğin kaynağı karşıt veya uyuşan anlamlar arasındaki dizim uyumudur. Muḳâbele, önce iki veya daha fazla anlamı bir araya getirmek, sonra sırasıyla bunların karşılıklarını zikretmektir. İkincileriyle karşı karşıya getirilmişlerdir. Muḳâbele sanatı, bu misalde olduğu gibi zıt unsurlar arasında gerçekleştiği gibi ikincileri öncüllere uygun unsurlar arasında da görülebilir.³⁷²

Sözlükte bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırmak ve yüzyüze getirmek olan mukâbele’nin terim anlamı şudur: Birbirine münâsîp iki veya daha çok lafzı getirdikten sonra bir sıra dahilinde karşıt anlamlarını zikretmektir.³⁷³

Muḳâbelenin sanat yönünden en üst düzeyde kabul edilen şekli karşıtlar arasında tezat uyumu içinde gerçekleşmiş olanıdır.³⁷⁴

Muḳâbelenin sıhhati; konuşanın, sözü oluşturan kelimeleri gereği üzere tertip etmesiyle oluşur. Cümlenin düzeni içerisinde bazı lafızlar sözün başında geldiği zaman, bu lafızların karşıtları da cümlenin sonunda gelir. Öyle ki birinci lafız, birinci ibarenin, ikinci lafız da ikinci ibarenin karşılığıdır. Bu düzen bozulduğu zaman muḳâbele de geçersiz olur.³⁷⁵

Tıbâk’ın mı Mukâbelenin bir çeşidi yoksa Muḳâbelenin mi tıbâk’ın bir çeşidi olduğu konusunda ihtilaflar mevcuttur. İbn Esîr tıbâka mukâbele adının verilmesini daha uygun görerek Mukâbele adı altında taksim ettiği bazı tezat çeşitlerini açıklamıştır.³⁷⁶ Buna göre bir şey ya zıddıyla veya onun dışında bir şeyle ya da zıddı olmayan misliyle karşı karşıya gelir.

³⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu ’l-Arab*, XI, s. 540.

³⁷² Kazvîni, *el-İdâh*, s. 304; es-Suyûtî, *el-İtkân fî ’Ulûmi ’l-Kur’ân*, Cilt II, s. 935.

³⁷³ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, Damla Yayınevi, İstanbul 1999, s.56.

³⁷⁴ Atik, *İlmu ’l-Meanî – el-Beyân – el-Bedi*, s. 505; Lâşîn, *el-Bedi ’fî Dav’i Esâlîbi ’l-Kur’ân*, s. 35.

³⁷⁵ Mısrî, Ebi’l-İşbâ’i, *Tahrîru ’t-Tahbîr*, s. 179.

³⁷⁶ Dıyâuddîn İbnu ’l-Esîr, *el-Meselu ’s-Sâir*, Cilt III, s. 143,166.

Örnek 1: وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ

الْمُفْلِحُونَ “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”³⁷⁷ Âyetikerimede يَنْهَوْنَ ve يَأْمُرُونَ ile الْمُنْكَرِ ve الْمَعْرُوفِ kelimeleri arasında bediî sanatlarından mukâbele sanatı vardır.³⁷⁸ Çünkü emir ve nehiy ile ma’ruf ve münker arasında mukâbele sanatı vardır.³⁷⁹

Örnek 2: إِنْ تَسْسَكُكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبُكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ

إِنْ تَسْسَكُكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبُكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ “Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır; başımıza bir musibet gelse, buna da sevinirler. Eğer sabreder ve korunursanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.”³⁸⁰ İِنْ تَسْسَكُكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبُكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا âyetin bu kısmında, bediî sanatlardan mukâbele sanatı vardır.³⁸¹ Zira “حَسَنَةٌ” kelimesinin mukabilinde “سَيِّئَةٌ”, “mesâet” kelimesinin mukâbilinde de “ferah” kelimesi gelmiştir. Bu güzel bir mukâbeledir.³⁸²

Örnek 3: كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ

الْعُرُورِ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْعُرُورِ “Her canlı ölümü tadacaktır. Ve ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatma metâından başka bir şey değildir.”³⁸³ زُحِرَ عَنِ النَّارِ “Cehennemden uzaklaştırıldı”

³⁷⁷ Âl-i İmrân 3/104.

³⁷⁸ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 65.

³⁷⁹ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 203.

³⁸⁰ Âl-i İmrân 3/120.

³⁸¹ Balâma, *el-İ'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 66

³⁸² Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 206; Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 15.

³⁸³ Âl-i İmrân 3/185.

ile لَتَبَيِّنَنَّهٗ “onu mutlaka açıklayacaksınız.” cümlesi ile وَلَا تَكْتُمُونَهُ “O’nu gizlemeyeceksiniz”³⁸⁴ cümlesi arasında mukâbele sanatı vardır.³⁸⁵

Örnek 4: قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ مِنْ تَشَاءِ ۗ وَإِنَّ كُلَّ شَيْءٍ لَدَيْهِ قَدِيرٌ (Resûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadırsın.”³⁸⁶ Âyetinde تُوْتِي ve تَنْزِعُ ile تُعْزِزُ ve تُدْلِلُ kelimeleri arasında mukâbele sanatı vardır.³⁸⁷

Örnek 5: إِنَّ يَنْصُرْكُمْ اللَّهُ فَالَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُمْ مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَعَلَىٰ ۗ اللَّهُ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ “Allah yardım ederse, sizi kimse yenemez. Ya yüzüstü bırakırsa O’na rağmen size kim yardım edebilir? Müminler, yalnız Allah'a güvenip dayansınlar.”³⁸⁸ يَنْصُرْكُمْ ve يَخْذُلْكُمْ kelimeleri arasında manen mukâbele vardır o bediî sanatlardandır.³⁸⁹

2.2. TEKRİR (التكرير)

Sözlükte tekrar, “yapılan bir şeyi bir veya birden fazla uygulamak” anlamına gelmektedir.³⁹⁰ Tekrîr ise تفعيل babında aynı şekilde كرر fiilinin mastarı olarak gelmektedir.³⁹¹ İstilahî anlamı ise, bir lafzın lafız veya mana ile belâgî bir amaç için tekrar edilmesidir. Bu tekrar ile niteleme, övme, yerme, korkutma, tehdit etme, inkâr

³⁸⁴ Âl-i İmrân 3/187.

³⁸⁵ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 229.

³⁸⁶ Âl-i İmrân 3/26.

³⁸⁷ Hâfi, *el-Cedvelü fi-I'râbil-Kurâni ve Serfihî ve Beyânihi*, Cilt II, s. 146.

³⁸⁸ Âl-i İmrân 3/160.

³⁸⁹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 221; Balâma, *el-I'câzul Belâğa fil-Kur'ânîl Kerim*, s. 68.

³⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XVI, s. 64-66.

³⁹¹ Baş, Erdoğan, *Kur'ân'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, Pınar Yayınları, 1. Baskı., İstanbul 2003, s. 20-21.

etme yüceltme, uzak sayma vb. gayeler amaçlanmaktadır.³⁹²

Tekrar, aynı kelime veya düşüncenin, belli bir davranışın, tesadüfî ya da kasıtlı olarak yeniden söylenmesi, ifade edilmesidir. Kasıtlı ve metotlu tekrar ya belli bir psikolojik etki ya da bir alışkanlık meydana getirmek amacıyla yapılır.

Tekrarlar, ahenkli bir ifade yapısı meydana getirir ve mesajın muhataplara kuvvetle iletilmesini sağlar. Bir ifadenin veya fikrin tekrarı, dikkati, daha önce belirtilmiş bir fikrin üzerine çekerek muhataplara düşünme ve kabullenme fırsatı vermektedir. Tekrarı gerektiren bir başka unsur da insanın unutkan bir varlık olmasıdır.³⁹³

Kur'ân'daki tekrarlar genellikle iki kısma ayrılmıştır:

1. Lafız ve cümlelerin (âyetlerin) tekrarı.
2. Bazı manaların tekrarı. Mesela kıssa ve haberler.³⁹⁴

Tekrar; konuşan kişi kelimeyi veya iki kelimeyi lafzıyla ve anlamıyla tekrarlar ki, sıfatı ve övmeyi veya başka amaçları belirtmek için tekrar yapar, bunları pekiştirmek için yapar. Örneğin, Rahman süresindeki “Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?” âyeti sürede birkaç sefer tekrar edilmiştir.³⁹⁵ Bu sürede, cennet ve nimetlerinden bahsedildiği gibi, dünya nimetleri de hatırlatılmakta; insan, bu nimetleri şükretmeye çağrılmaktadır. Âyetin tekrarlanması, manayı pekiştirir ve ruhu uyanık hale getirir.³⁹⁶

Tekrarda asıl olan mananın bir olmasıdır. Birbirine lâfzen ve manen benzeyen

³⁹² Mısıfî, *Tahrîru't-tahbîr*, s. 375; Kazvîni, *el-Îzâh*, s.198; Suyûtî, *el-Îtkân*, V, s.1648; Ahmed b. Mustafa Taşköprüzâde, *Şerhu Fevâidi'l-giyâsiyye*, Dersaadet Matbaay-i Amire, İstanbul 1894, s.162; Tabâne, *Mu'cemül-belâğati'l-Arabiyye*, s.573; Kalkîle, *el-Belâğatu'l-İstilâhiyye*, s. 277; es-Seyyid İzzeddin Ali, *et-Tekrîr beyne'l-musîr ve't-te'sîr*, Âlemu'l-kutub, 2. Bsk. Beyrût 1986, s. 86; Matlûb, *Esâlib belâğhiyye*, s. 234; Nâyif Mâ'rûf, *el-Mûcezu'l-kâfi fi 'ulûmi'l-belâğa ve'l-'arûz*, s.81.

³⁹³ Çelik, Muhammed, *Kur'ân'ın İkna Hususiyeti*, Çağlayan Yay., İzmir 1996, s. 241.

³⁹⁴ Karaçam, İsmail, *En Büyük Mucize Kur'ân-ı Kerîm'in İlmi ve Edebî Sırları*, İma Baskı, y.y., 2005, s.508.; el-Bûtî, Muhammed Said Ramadân, *Min Ravai'l-Kur'ân*, Mektebetu'l Fârâbi, Suriye 1970, s.116-117.

³⁹⁵ Halî, Seyfeddin, *Şerhu'l Kâfiyyeti'l Bedî'yyeti fi-Ulumu'l Belâğati ve Mehâsini'l Bedî'*, Thk. Nasîp Naşâvî, Sadir Yayıncılık, İkinci Baskı, Beyrut 1412/1992, s. 134.

³⁹⁶ Çelik, Muhammed, *Kur'ân'ın İkna Hususiyeti*, s. 249

muhtelif âyetlerde tek bir mana etrafında iki ihtimalle olayı anlatmak, fesahat ve belâğattir. Eğer ifadeler aynıyla ve monoton bir kalıp içerisinde tekrarlanırsa insan tabiatı bıkar, kulaklar tırmalanır, rahatsız olur. Bu sebeple herhangi bir merhale ile ilgili bir konunun anlatılması ve ard arda birkaç kere tekrarlanması gerekiyorsa, ifadenin yeni bir üslup ve benzeri bulunmayan bir ifade güzelliğiyle bezenmesi gerekir ki, ruh onu arzulasın ve gönül ona ısınmış olsun.³⁹⁷

Belâğat Âlimleri tekrârın şu amaçlar için geldiğini belirtmektedirler: Anlamın ifadeyle karşılaşmanın zihninde yer edinip pekişmesi ve açıklama ihtiyacı duyulması anında yanlış anlaşılmalara mahal verilmemesi için fazladan dikkat çekmelerde,

- Dini öğütlerde öğüt verenin muhataplarının gönüllerini ısındırmak suretiyle nasihate hazır hale getirilmesinde,

- Özlem, tehlike ve ürküntü ifade etme, bir şeyin önemine veya tehlikesine dikkat çekmede,

- Geçmişin iyi, övünç duyulacak yanlarını aktarma ve övünme ifadelerinin tekrarlanmasından duyulan mutluluğu ifade etmede,

- Kişiye can sıkıntısı, pişmanlık, hüznün ve sevinç ifadelerini kullanarak nefes aldırıp rahatlatmada,

- Sözdeki uzun fasıladan sonra ihtiyaç hissedildiğinde tekrar ile hatırlatmada,

- Övme, yerme veya aşağılama ifadelerinin kullanımında,

- Tekrar edilen ifadenin belirtilmesi ile farklı bir duruma dikkat çekmede,

- Yüceltme veya korkutma ifadesini vermede.³⁹⁸

Belâğat âlimlerin bir kısmı tekrarı terdîd diye da adlandırmışlardır.³⁹⁹ Bu durum tekrârın ilgili bulunduğu şey farklı olduğu durumlarda ve her biri ayrı bir nüansa sahip olduğu zamanlarda olmaktadır.⁴⁰⁰

Manaya güç kazandırmak maksadıyla bir veya birkaç kelimenin ısrarla tekrar

³⁹⁷ Mevdûdî, *Kur'ân'ı Nasıl Anlayalım?* Çev. Bekir Karlığa, İşaret Yay., İstanbul 1997, s. 46; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, s. 213-214; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Cilt IX, Azim Yay., İstanbul, ts., s. 386.

³⁹⁸ Meydânî, *el-Belâğatu'l-Arabiyye*, Cilt II, s. 71-72; Durmuş, *Arap Dili ve Belâğatıyla İlgili İncelemeler*, s. 3839.

³⁹⁹ Mısırî, *Tahrîru't-tahbîr*, s. 253.

⁴⁰⁰ Durmuş, *Arap Dili ve Belâğatıyla İlgili İncelemeler*, s. 39-40.

edilmesidir. Heyecana bağı bir sanattır. Sanatkârı etkileyen varlığın bir noktası daha çok dikkati çeker ve heyecan verir. O nokta artık heyecanın ağırlık merkezi olmuştur. Heyecan çeşitli aralıklarla o nokta üzerinde döner durur. İşte bu etkileyici noktaya tekrar tekrar dönüşler “tekrir” sanatını meydana getirir.

Örnek 1: قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ

قَدِيرٌ (Resûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadırsın.⁴⁰¹ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ Cümlesinde olduğu gibi, diğer bazı cümlelerde de tazim ve hürmet ifade eden tekrarlar vardır.⁴⁰²

Örnek 2: وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ “ve

melekler şöyle demişlerdi: "Ey Meryem muhakkak ki Allah, seni seçti ve tertemiz yarattı ve seni âlemlerin kadınları üzerine üstün kıldı."⁴⁰³ 41. ve 42. Âyetlerinde يَا مَرْيَمُ diye tekrar hitap edilmesi onlarda tekrar sanatı olduğu içindir. Hitapların tekrarında duyuru amacı vardır, tekririn ilkinde nimeti hatırlatmak vardır, ikincisinde ise amelde teklif ve teşvik vardır.⁴⁰⁴

Örnek 3: وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ “Göklerde ve yerlerde

ne varsa Allah'ındır. Ve emirler (bütün işler), Allah'a döndürülür.”⁴⁰⁵ Âyetinde tekrar sanatı vardır.⁴⁰⁶

Örnek 4: يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ “Ey Meryem! Rabbine ibadet

⁴⁰¹ Âl-i İmrân 3/26.

⁴⁰² Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s.179; Balâma, *el-I'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerim*, s. 60.

⁴⁰³ Âl-i İmrân 3/42.

⁴⁰⁴ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, s. 508.

⁴⁰⁵ Âl-i İmrân 3/109.

⁴⁰⁶ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, s. 17.

et; secdeye kapan, (O'nun huzurunda) eğilenlerle beraber sen de eğil.”⁴⁰⁷ Âyetinde بِرَّ مَرِّمٍ kelimesinde takrirun nidâ haber vermek içindir, hitaptan maksat önceden ve sonradan gelen nimetleri haber vermektir. Nimetlerin zikredilmesi için hazırlıktı, vazifelerini yapmak için rağbettir.⁴⁰⁸

Örnek 5: رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلُ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ “Rabbimiz, şüphesiz Sen kimi ateşe sokarsan, artık onu “hor ve aşağılık” kılmışsındır; zulmedenlerin yardımcıları yoktur.”⁴⁰⁹ رَبَّنَا kelimesi tekrarlandı bu da yalvarmak içindir, imanla beraber Allahu Tealaya Rablığını itiraf ederek boyun eğmektir böylece Âyeti kerimede tekrar sanatı vardır.⁴¹⁰

2.3. İSTİFHÂM (الإستفهام)

İstifhâm, lügatta anlamayı istemektir, Nahivde ise öyle bir üsluptur ki onunla bilinmeyen bir şey bilinmek isteniyor,⁴¹¹ Muhammed b. Ali Sekkâkî (1160-ö.626) “*Miftâhu'l'Ulûm*” adlı kitabında istifhâm ile ilgili olarak konulan kelimeleri şu şekilde yazmıştır: ، وأيان ، ومتى ، وأين ، وكيف ، وكم ، وأي ، ومن ، وما ، وهل ، وأم ، وهمزة ، bu kelimeler de bazıları tasavvur isteğinin meydana gelmesi için; bazıları kabullenme isteğine özel olanlar için ve hiç özel olmayan kelimeler olmak üzere üç çeşite ayrılmıştır. Ve bu edatların hepsini tek tek tanıtarak onlara örnekler getirmiştir.⁴¹² Şâirin cevâbını bildiği bir konuyu soru şekline sokarak söylemesine İstifhâm (soru sorma) sanatı denir. Şâir ifâdeyi soru şeklinde düzenlemekle karşısındakinden cevap beklemez. Sözü daha etkili kılmak, okuyucunun dikkatini işlediği konuya daha iyi çekebilmek için bu yola başvurur.

⁴⁰⁷ Âl-i İmrân 3/43.

⁴⁰⁸ Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurân-ı ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt II, s. 178.

⁴⁰⁹ Âl-i İmrân 3/192.

⁴¹⁰ Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurân-ı ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt II, s.415.

⁴¹¹ Mahmud Yusuf, Abdulkerim, *Uslubu'l İstifhâmı fil-Kur'ân-ıl Kerîm*, Maktebetü Gazzâlî, Birinci Baskı, Şam 1999/1421, s. 8.

⁴¹² Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s.308.

İstifhâm Altı Anlama gelir:

1. Aşağıdaki istifhamdan maksat yapanın yaptığıı ikrar etmesidir. Allahu Tealanın Nemrud hikayesinde istifhâmla hitap etmesind **قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ** “Dediler ki: Ey İbrahim ilahlarımıza sen mi yaptın”⁴¹³ burdaki istifhamdan maksat onların Hz. İbrahimin kırmasından şüphelenmeleri değil bilakis hem onun kıldığına karar verip hem de ondan başkasının yapmadığını ikrar etmesini duymaktır.

2. Aşağıdaki istifhamdan maksat inkardır. Allah (c.c.) âyeti kerimede **أَفَأَصْفَاكُمْ** رَبُّكُمْ بِالْبَيْنِ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا “Rabbiniz, oğulları size mi seçti ve meleklerden kadınlar (kızlar) mı edindi? Muhakkak ki siz, gerçekten büyük söz söylüyorsunuz.”⁴¹⁴ Başka bir âyeti kerimede **أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ** (Allah), kızları oğlanlara tercih (mi) etti?⁴¹⁵ Burdaki inkâr fiilin kendisinde mevcuttur, onların melekleri Allah’ın kızlarıdır diye söylemelerini Allah bu düşüncelerini inkâr ediyor. Allah’ın bu düşüncelerinden uzak olduğu ifade ediliyor.

3. Aşağıdaki istifhamda küçük görmede mübâlağa yapma sanatı vardır. Mesele bir kişiyi küçük gördüğünde **تَضْرِبُنِي أَنْتَ** sen mi bana mani olacaksın! **فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنْآ إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعْرٍ** sen mi beni döveceksin! Âyeti kerimede ise **فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنْآ إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعْرٍ** “O zaman şöyle dediler: “Bizden biri olan bir beşere mi? Biz, ona mı tâbî olacağız? O taktirde muhakkak ki biz, gerçekten dalâlet ve çılgınlık içinde oluruz.”⁴¹⁶

4. Yüceltmede mübâlağa yapmak için istifhâm kullanılır, âyeti kerimede **أَمَّنْ** **يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ أَلَيْهَ مَعِ اللَّهُ قَلِيلًا مَا تَدْكُرُونَ** “Yoksa darda kalan kişi, ona dua ettiği zaman icabet eden, kötülüğü gideren ve sizi yeryüzünde

⁴¹³ Enbiya, 21/62.

⁴¹⁴ İsrâ, 17/ 40.

⁴¹⁵ Sâffât, 37/153.

⁴¹⁶ Kamer, 54/24.

halifeler kılan mı? Allah ile beraber bir (başka) ilâh mı? Ne kadar az tezekkür ediyorsunuz?⁴¹⁷

5. Bayağının mübâlağası için gelen istifhâm **قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ**

İbrâhîm (a.s.): “Hâlâ size bir faydası ve zararı olmayan, Allah’tan başka şeylere mi tapıyorsunuz?” dedi.⁴¹⁸

6. Burdaki istifhâm şeklinin geliş sebebi tatlılaştırmak, dönüş yapmak içindir.⁴¹⁹

Örnek 1: **فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلَمْتُ وَجْهِي لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ**

“Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: “Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim.” Ehl-i kitaba ve ümmîlere de: “Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?” de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir.”⁴²⁰ Âyette istifhâm vardır. **ءَأَسَلَمْتُمْ** kelimesinin istifhâm şekliyle gelmesinin anlamı, “İslâmı kabul ettiniz mi? İslâma girdiniz mi? Size gelen apaçık ayetlere göre yaşadınız mı? Veya bundan sonra küfrünüzde mi kaldınız? Anlamına gelmektedir.”⁴²¹

Örnek 2: **وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا ۗ أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ**

kişi, melekleri ve nebîleri rabler edinmenizi de isteyemez. Siz Allah’a teslim olduktan sonra o, âyetleri görmemenizi mi isteyecek?⁴²² Bu ayette istifhâmi inkârî bulunmaktadır.⁴²³

⁴¹⁷ Neml, 27/ 62.

⁴¹⁸ Enbiya, 21/ 66.

⁴¹⁹ Cemâleddin, Muhammed, *I'câzul Kurân (Beyân, Meâni, Bedi')*, Mektebetül Hâncî, Kâhire.

⁴²⁰ Âl-i İmrân 3/20.

⁴²¹ Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurâni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt II, s. 136.

⁴²² Âl-i İmrân 3/80.

⁴²³ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 63.

Örnek 3: وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ

“Eğer bir çirkinlik yapar veya kendilerini kötü duruma düşürürlerse Allah'ı hatırlar ve günahlarının bağışlanmasını isterler. Günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir? Bir de yaptıkları yanlışta, bile bile direnmezler.”⁴²⁴ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ الْإِلَهَ الْغَفُورَ الْكَرِيمَ. Buradaki istifhâmın amacı nefiydir yani Allah'tan başka kimse günahları affedemez murad edilmiştir.⁴²⁵

ما Edatı: Onunla ismin açıklanması veya isimlendirilenin gerçeği talep edilir.

متى Edatı: Onunla zaman tayini istenir, zamanın mazisi veya mazinin gelişi.

آيان Edatı: Gelecek zamanın hasseten tayinin istenmesi eyyane edatıyla yapılır.

كيف Edatı: Halin tayini onunla yapılır.

ان Edatı: Onunla mekanın, yaşam mekanının istenmesi olur.

اتي Edatı: Diğer menler alınır, keyfe anlamına gelir.

كم Edatı: Onunla sayı belirlenir.

اي Edatı: Genel olan bir işte ortak olanlardan birisinin belirlenmesinin istenmesi, hal, adet, akıl ve akıl olmayan birisinin ortak koşanlardan birisinin belirlenmesinin istenmesi, zamandan istenme, hal ve adet, akıl ve akıl olmayanın talep edilmesi, geçen bütün edatlarla tasavvur isteniyor, böylece cevapla beraber sorulanın beyanıdır.⁴²⁶

‘İlmul beyânı iyi anlamak için vasl ve faslın ne olduğunu bilmek gerekir, fasl ve vasl Arap ediplerince önemli sayılır. Bu bir bakıma konuşurken noktalama işaretlerine gereken önemin verilmesi demektir. Cümleler arası sıkı bir bağlantı manasına da alınabilir. Ya da bu ikinci husus, daha sonraları duyulmuş olan bir ihtiyacı

⁴²⁴ Âl-i İmrân 3/135.

⁴²⁵ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 213; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 67.

⁴²⁶ Cârîmî ve Emin, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s.335.

ifade eder. Çünkü cahiliye Araplarının edebiyatında görülen en açık özelliklerden biri, fikirler arasında bir bağlantının bulunmayışı ve mantık kaidelerinin zayıflığıdır. Bu durum nesirde de şiirde de en açık şekilde görülür. Bundan dolayı fasl ve vasl hakkında bilgi verecek olursak:

2.4. VASL (الوصل)

Vaslın güzelliklerinden iki fiil veya iki isim cümlesini birbirine bağlamaktır. Fiil cümlelerine vasl bağlamında örnek: *وقعد عمرو ، زيد قام* gibi, isim cümlelerine vasl bağlamında örnek ise *زيد قائم ، وعمرو قاعد* verilebilir.⁴²⁷ Bir cümleyi bir cümleye vavla bağlamaktır.⁴²⁸ Vasl: Bir cümlelerin başka bir cümleye bağlanmasıdır. Buradaki kelâmın atfı vavla sınırlıdır; çünkü vav dışında başkasıyla atıf yapmakta benzerlik olmaz. İki yerde vasl yapmak gereklidir: Birisi iki cümle haber ve inşa olarak müttefik olursa ve ikisi arasında tam münasebet olup atıf açısından engel olmazsa, ikincisi ise atıf terkedildiğinde maksud olanın tersi düşünülürse vaslın kullanılması gerekli hale gelir.⁴²⁹

2.5. FASL (الفصل)

Atfı terketmektir, bir cümleyi bir cümleye vavla bağlamamaktır. Vasl ve fasl için özel yerler, kullanılacakları yerler vardır.

Üç yerde iki cümle arasında fasl yapmak vaciptir:

a. İki cümle arasında tam birlik varsa ve böylece ikinci cümle birinci cümle için tekid olur veya ikinci cümle birinci cümle için beyan olur veya ikinci cümle birinci cümle için bedel olur, o zaman denilir ki; iki cümle arasında kamil ittihat vardır.

b. İki cümle arasında tam bir kopukluk olur, bu da bir cümle haber olduğu zaman iki cümle arasında tam kopukluk var denilir.

⁴²⁷ Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s. 271-272.

⁴²⁸ Cârîmî ve Emin, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s.394.

⁴²⁹ Muhammed Mustafa Tammûm ve Nâsîf Muhammed Diyab, *Durûsu'l-Belâğati*, Şrh. Muhammed b. Sâlih 'Useymin, 1347/1421, Mektebetu Ehlil-Eser, Birinci Baskı, Kuveyt 1425/2004, s. 80.

c. İkinci cümle birinci cümleden anlaşılan sorunun cevabı olursa, o zaman iki cümle arasında kamil birlik benzeri olur.⁴³⁰ Fasl: Bir cümlenin bir cümleye bağlanmamasıdır.⁴³¹

2.6. MÜSÂVÂT (المساواة)

Manaların lafızlar kadar, lafızların manalar kadar olması, kullanılmasıdır, bir kısmı bir kısmından fazla değildir, birbirlerine eşit kullanılmasıdır.⁴³² Müsâvât, bedî' ilminin sığındığı üç yoldan birisidir; fikirlerin ve düşüncelerin etrafında kendi başına verilen tabirlerin sığındığı yoldur. İcâz, az lafızla çok mana verme anlamına geldiği gibi; itnab ise faydalı anlam vermesi için fazla lafzın kullanılmasıdır.

Ebû Hilâl 'Askerî (ö.400/1009)'ye göre müsâvât, manaların ve lafızların birbirinden fazla olmamasıdır, sanki lafızları anlamları için kalıplardır ve O, icâz ve itnâb arasında orta yoldur, eşit kullanılır. İbnu esir (1160-1234) ise onu icâzı kasrın kısmından saymıştır, ve onu "takdirle icâz" olarak isimlendirmiştir, ve öyle bir icâzdır ki lafızları sayınca mana tabiri mümkündür veya birbirine eşittir diye tanıtmıştır.⁴³³

2.7. TEMENNÎ (التمني)

Temenni, sevilen bir şeyin ileride meydana gelmesini istemektir, terecci ve temenni arasındaki fark, temenni muhal kısmına girer terecci ise mümkünattandır. Belâğatçılar temenniye iki kısma ayırırlar: Birincisi sevilenin meydana gelmesini isteme ki muhal olduğu için meydana gelmesi umulmayan kısmıdır. Şiirden örnek: Keşke bir daha gençlik dönseydi de yaşlılığın yaptığını kendisine haber verseydim.

İkinci kısmı ise sevilen şeyin meydana gelmesi irca edilmeyen, çünkü olması mümkündür fakat ulaşması istenmeyendir.⁴³⁴ Temenni sevimli olan bir şeyi istemek, kendisine ulaşması istenmeyen meydana gelmesi umulmayan istenen, sevilen bir şeyi talep etmeye temenni denir, temenni oluşunun sebebi ya meydana gelmesi mümkün değildir veya meydana gelmesi mümkündür fakat ona nail olmak umulmuyor.

⁴³⁰ Cârîmî ve Emin, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s.394.

⁴³¹ Muhammed Mustafa Tammûm ve Nâsîf Muhammed Diyab, *Durûsu'l-Belâğati*, s. 80.

⁴³² Cârîmî ve Emin, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s. 411.

⁴³³ 'Atîk, Abdülazîz, *fil-Belâğatil-Arabiyyeti 'İlmu'l-Meânî*, s. 202.

⁴³⁴ Matlub, *Esâlibu Belâğiyye el-Fesâha-el-Belâğa-el-Me'ânî*, s. 126-127.

Temenni için konulan lafız ليت dir, bazen هلا ile temenni yapılır, لو şartiyye ve لعل ile de belaği bir amaçla yapılır. Sevilen işin meydana gelmesi umulduğunda, ümit edildiğinde onu istemek tereccidir, tereccide لعل veya عسى ile yapılır, bazen ليت de belaği bir amaç için kullanılır.⁴³⁵

Örnek 1: وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ يَصْرُفْ عَنْهُمْ ذُنُوبَهُمْ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ يَصْرُفْ عَنْهُمْ ذُنُوبَهُمْ “Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah’ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah’tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler.”⁴³⁶ وَمَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ يَصْرُفْ عَنْهُمْ ذُنُوبَهُمْ buradaki soru ile olumsuzluk kastedilmektedir. Yani Allah’tan başkası bağışlamaz demektir.

2.8. İLTİFÂT SANATI

İltifât, konuşanın hitaptan ihbara yönelmesi, ihbardan hitaba ve buna benzeyene yönelmesidir, içerisinde bulunan anlamdan başka anlama yönelmek iltifattandır.⁴³⁷ Esmeî (H.214) iltifatı ilk zikredendir, İshak el-Mevsilînin dediğini hikaye etti: Esmâî bana dedi ki ey Cerir iltifatı bilir misin? O, nedir dediğimde bana delil getirdi. İbnu’l Mu’taz dedi ki, iltifat kelâmın güzelliklerinden ve bedîîlerindedir. İbnul Esir iltifatı üç kısma ayırır:

Birinci kısım, gıybatten hitaba ve hitaptan gıybeteye dönüşür. İkinci kısım, müstakbel fiilden emir fiile ve mazi fiilden emir fiile dönüşür. Üçüncü kısım, müstakbel fiille mazi fiilden haber vermedir.⁴³⁸

Örnek 1: "وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ" İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, Allah onların mükâfatlarını eksiksiz verecektir.

⁴³⁵ Cârîmî ve Emin, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s. 356.

⁴³⁶ Âl-i İmrân, 3/135.

⁴³⁷ İbnu Mu’taz, Ebû Abdullâl, Thk. İrfân Metrecî, Müessese Kütübü Sekâfiyeti, Birinci Baskı, Beyrut 1433/2012, s.73.

⁴³⁸ ‘Atîk, Abdulazîz, *fil-Belâğatil-Arabiyyeti ‘İlmu’l-Bedi*, s. 146-147.

Örnek 4: كَذَّبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ

العِقَابِ (Onların durumu) Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibidir.

Âyetlerimizi yalanladılar, bunun üzerine Allah, onları günahları sebebiyle yakaladı.

Ve Allah ikâbı (azabı) şiddetli olandır.” كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ burada ğaipten

hazıra iltifat sanatı vardır.⁴⁴⁵ Aslı feeheznâhümdür.⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 172.

⁴⁴⁶ Muhammed Hüseyin Balâma, *el-Î'câzu 'l Belâġî fil-Kur'âni 'l Kerîm*, s. 58.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNDE SÖZE DAYALI SANATLAR

Bu bölümde yer alan edebî sanatlarda sözlerin, sözcüklerin anlamından çok şekil yapıları, yazılışları, söylenişleri dikkate alınır; bu unsurlara dayalı olarak sanat yapılır.

Üçüncü bölüm Âl-i İmrân sûresinde söze dayalı edebî sanatları ihtiva etmektedir. Söze âit sanatlar grubunda da; iştikak, kalb, îade, îcâz, itnâb, kasr/hasr, cins isim, tenkir, isim cümlesi, uslub-i tehakkumî, reddul-acez sanatı, mu'terize cümlesi, teceddüd, tekit, teşvik ve tahrik, emir, hazf, tasavvur, esbâb, belîğ, cinâs, tersî, seci, aliterasyon sayılabilir. Yukarıda sınıflaması yapılan sanatlar yüzyıllardan beri edebiyat eserlerinde kullanılmış, kimi zaman bunlar anlatımın bir aracı değil, amacı durumuna gelmiştir. Özellikle, İslâm öncesi câhiliye döneminde Arap şiirinde ve İslâm dinin semavî ve münzel kitabı Kur'ân-ı Kerim geldikten sonra evrensel kitabımızın mucizeliği ve î'cazlığının anlaşılabilmesi için Müslümanlar olarak edebi sanatların elzem olduğunun farkına varılarak böylece tarih seyri içerisinde söze dayalı sanatlarda gelişme ihtiyacı duyuldu.

Bugün de diyaloglarımızda, kitabî ve hitabî çalışmalarımızda, gazete ve dergi yazılarında, sanatsal eserlerde duygu ve düşüncelerin, haberlerin, talep ve özelemlerin daha iyi, açık ve somut biçimde; kimi zaman daha süslü ve gösterişli, etkili olması için edebi sanatların bir kısmına başvurmak zorunda kalıyoruz. Arap Edebiyatında ve özellikle Arap şiiri üzerinde uzun süre etkisini sürdüren Bedî' ilmine herhangi bir tanım getirilmemiş olması ve Bedî' ilminin ölçülerinin belirtilmemiş olması şaşırtıcıdır. Bedî' ilminin yazarlarının bedî' ilmini oluştururken bağlı kalacakları kurallar ve esaslar da belirlenmemiştir. Ancak yazılmış tüm bedî' makalalar incelemek suretiyle Bedî' ilminin kural ve esaslarına, ulaşmamız mümkün olabilir.

Yazılan kasidelere "bedî'yye" ismini ilk olarak Safiyyuddîn el-Hillî (H.667-749) vermiş ve bu sanatın temellerini kendisi atmıştır. Bunu anlamak için yazmış olduğu bedî'yyesinin ismine bakmamız yeterlidir. El-Hillî, kasidesine "el-Kâfiyetu'l-bedî'yye fi'l-medâ'îğî'n nebeviyye" ismini vermiştir. El-hillî'den sonra yazılan aynı özellikteki tüm kasidelere bedî'yye ismi verilmiştir. Bedî'yyâtın gayesi, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) ve ashabını medhetmektir. Bu bedî'yyenin manevî gayesidir.

Bedî'yyenin bedî' sanatlarını ihtiva etmesi de Bedî'yyâtın ilmî gayesidir. Bedî'yyelerin, İbn Mâlik'in Elfiye'si gibi öğretim amaçlı olmaları ilmî gayelerinin bir sonucudur. Eğitim amaçlı kasideler ile Bedî'yyât arasındaki temel fark, bedî'yyâtın hem eğitim amaçlı olması hem de Hz. Peygamber'i medh etmesidir.

3.1. ÎCÂZ (الإيجاز)

Îcâz sözlükte, *وجز* fiilinin if'âl vezninde “kısa tutmak, özetlemek, ihtisar etmek, kısaltmak” anlamlarında gelip mastardır.⁴⁴⁷ Bir belâğat terimi olarak me'ânî ilminde, “lafzın, açık ve fasih olmakla beraber ifade edilmek istenilen manâyı tam olarak karşılama şartıyla lafzın anlamdan az olma” manâsına gelmektedir.⁴⁴⁸ Böyle söze mûcez, mûciz, vecîz söz denilmekte, vecize de özlü söz anlamında bu kökten gelmektedir.⁴⁴⁹ Îcâz klasik kaynaklarda Îcâz-ı kasr ve Îcâz-ı hazif olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁵⁰ Cürcânî îcâzı bilinen az ibareyle amacın anlaşılması şeklinde tarif eder.⁴⁵¹

Câhiliye renklerinin değişik olmasına rağmen edebiyatlarında daha çok îcazla ilgilendiler ve ona davet edip onunla amel ettiler. Îcâza önem vermelerinin sebebi toplumun yaşayışına bağlı olabilir çünkü ümmi bir toplumdu, toplumda kitabet enderdi bundan dolayı hayatlarını şekillendiren edebiyatın baki olması bir açıdan anılarına dayanıyordu, edebiyatlarının başka bir açıdan nakli ise nesilden nesile rivayetlerle oluyordu.⁴⁵²

İbnu Sinân îcâza bir konu ayırmış ve ona “işârat” ismini vermiş ve onda şöyle demiştir: Îcâz manaların lafızlardan fazla olması, yani az lafızla çok mananın irad edilmesidir.⁴⁵³ Îcâz, az sözle çok duygu ve düşünce anlatmaya denir. Diğer bir ifadeyle

⁴⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, XV, s. 221.

⁴⁴⁸ Besyûnî, *'İlmu 'l-me'ânî*, Cilt II, s. 235; Ebu'l-'Addûs, *Medhal ile 'l-belâğati 'l-'Arabiyye*, s. 126; Bekrî, Şeyh Emin, *el-Belâğatu 'l-'Arabiyye fî sevhâ 'l-cedîd- 'İlmu 'l-Me'ânî*, Cilt I, s. 196; Kalkîle, *el-Belâğatu 'l-istilâhiyye*, s. 265.

⁴⁴⁹ Durmuş, *Arap Dili ve Belâğatıyla İlgili İncelemeler*, s. 57.

⁴⁵⁰ Kazvîni, Hatip, *el-Îzâh fî-Ulûmi 'l-Belâğa (Meânî-Beyân-Bedî')*, s. 143.

⁴⁵¹ Kasım, Muhammed Ahmed ve Muhyiddin Dîb, *Ulumul-Belâğa (Bedî', Beyân ve Meânî)*, s. 357.

⁴⁵² Atîk, Abdulazîz, *fil-Belâğatil-'Arabiyyeti 'İlmu 'l-Meânî*, s.173.

⁴⁵³ Matlub, Ahmed, *Esâlîbu Belâğiyye el-Fesâha-el-Belâğa-el-Me'ânî*, Vekâletu'l Matbûât, Birinci Baskı, Kuveyt 1980,s.208.

herhangi bir anlamı kendinden daha az sözcüklerle ifade etmektir. Her kişinin, her sanatkârın kolaylıkla yapabileceği şey değildir. İnsanlar tarafından benzeri hiç söylenemeyen misâlleri de vardır. Bunlar Kur’ân-ı Kerîmin bütün âyetleridir. Hadîs-i şerîfler de hiç kimsenin söyleyemeyeceği tarzda îcâz sözlerdir. Bu sanatta mânâ derinliği vardır.⁴⁵⁴

24.1. Îcâz-ı Kasr (إيجازالقصر)

Birçok mananın az ibarenin içine hazf yapılmaksızın sokulmasıdır. Lafzen herhangi bir hazif yapılmadan çok az lafızla manayı ifade etme türündeki îcâz biçimidir.⁴⁵⁵ Yani az lafzın çok manaya hazif olmadan delalet etme durumudur. Bu şekilde cümleden hiçbir eksiltmeye gitmeden kısa bir ibareye çok manalar sığdırılarak yapılır.⁴⁵⁶

24.2. Îcâz-ı Hazif (إيجاز الحذف)

Bir kelimenin hazfı veya bir cümlemin hazfı veya bir cümleden daha fazla, karineyle beraber öyle bir karine ki mahzufu belirliyor, hazfedilen şeye delalet eden bir karinenin bulunması şartıyla ibarede bulunan bir kelimeyi veya birkaç kelimeyi, bir cümleyi veya birkaç cümleyi hazfetmek suretiyle meydana gelen hazfa icâzu hazif denilir.⁴⁵⁷

Örnek 1: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ

“Bilinmelidir ki inkâr edenlerin ne malları ne de evlâtları Allah huzurunda kendilerine bir fayda sağlayacaktır. İşte onlar cehennemin yakıtıdır.”⁴⁵⁸ مِنَ اللَّهِ

Burada hazif yoluyla îcâz vardır. Min azabillahi takdirindedir.⁴⁵⁹ شَيْئًا kelimesini

⁴⁵⁴ Çögenli, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat*, s. 60.

⁴⁵⁵ Matlub, Ahmed, *Esâlîbu Belâğiyye el-Fesâha-el-Belâğa-el-Me’ânî*, s. 209.

⁴⁵⁶ Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebubekir, *el-İtkân fî ‘ulûmi ‘l-Kur’ân*, thk. Merkezi’ d Dirâsâti ‘l-Kur’âniyye, *Mucemma ‘u ‘l-Melik Feh li-Tibâati ‘l-Mushafi ‘ş-Şerîf*, Medine t.y.; Besyûnî, *‘İlmu ‘l-m ‘ânî dirâse belâğiyye ve ‘n-nakdiyye limesâili ‘l-me’ânî*, Cilt II, s.234; Saraç, “Îcâz”, *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s. 392; Durmuş, *Arap Dili ve Belâğatıyla İlgili İncelemeler*, Bakara, 2/179, s. 63.

⁴⁵⁷ Carimi ve Emin, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s. 412.

⁴⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/10.

⁴⁵⁹ Sabûnî, *Safvetü ‘t-Tefâsir*, Cilt I, s.172.

azlıktan dolayı nekrelemiş yani az da olsa kafirlerin ne malları ne de evlatları onları Allah'ın azabından korumayacaktır.⁴⁶⁰

Örnek 2: قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُؤَدُّ

De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım!

Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadırsın.⁴⁶¹ Birçok yerde hazif yoluyla îcâz vardır. نُؤَدُّ...gibi ⁴⁶² Nitekim

تُؤَدُّ الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ cümlesinin takdiri: Tü'tilmülke men teşeu entu'tiyehu şeklindedir.

Örnek 3: رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ:

“Rabbimiz! Bize, peygamberlerin vasıtasıyla vâdettiklerini de ikram et ve kıyamet gününde bizi rezil-rüsvey etme; şüphesiz sen vâdinden caymazsın!”⁴⁶³ Burada hazif yoluyla îcâz vardır. Takdiri, رَبَّنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ şeklindedir.

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ Resullerinin diliyle vâdettiklerini bize ikram et.⁴⁶⁴ Buna göre mana: “Onlar göklerin ve yerin yaratılışını düşünerek, “Rabbimiz, bunu boşuna yaratmadın” derler şeklindedir. Bu i'câzın altında her etkileyici, şehaser keşifler, alıntılar yer alır, onları kapsar.⁴⁶⁵

Örnek 4: وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدُّهُ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَأَيُودُّهُ إِلَيْكَ

إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ فَإِنَّمَا ذَلِكَ بِأَهْمٍ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

“Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emânet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emânet bıraksan, tepesine

⁴⁶⁰ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s.58.

⁴⁶¹ Âl-i İmrân 3/26.

⁴⁶² Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.179.

⁴⁶³ Âl-i İmrân 3/194.

⁴⁶⁴ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 71.

⁴⁶⁵ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 232.

dikilip durmazsan onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur" demelerindedir. Allah adına bile bile yalan söylüyorlar."⁴⁶⁶ Burada hazf yoluyla i'câz vardır. Takdiri: "Ümmîlerin mallarını yememizde bize bir vebal yoktur"⁴⁶⁷ demektir.

Örnek 5: "Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. O mutlak güç ve hikmet sahibidir."⁴⁶⁸ Âyetinde i'câz sanatı vardır. Burada meful hazfedilmiştir. Aslı **هُوَ الَّذِي** dır meful olan tasvireküm kelimesinin hazfedilmesinin sebebi müthişliğini ve Allah'ın kudretini izhar etmektir.

Örnek 5: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نَاعَسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قَاتَلْنَا هَهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

"Sonra o kederin ardından Allah size bir güven, bir grubunuzu kendinden geçiren uyuklama hali verdi; bir grup da kendi canlarının derdine düşmüşler, Allah hakkında haksız yere Câhiliye düşüncelerine kapılarak, "Bu işten bize ne?" diyorlardı. De ki: "İşin tamamı Allah'a aittir." Sana açmadıklarını içlerinde gizliyorlar: "Bu işte bizim görüşümüz alınsaydı burada öldürülmezdik" diyorlar. De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, yine de haklarında ölüm yazılmış olanlar ölüp düşecekleri yere geleceklerdi. Bu, Allah'ın içinizde olanı ortaya çıkarması ve kalplerinizdeki şüpheyi gidermesi içindir. Allah kalplerde olanı bilir."⁴⁶⁹ Âyette **أَمَنَةً** kelimesinde emniyetten, güvenden uyukunun

⁴⁶⁶ Âl-i İmrân 3/75.

⁴⁶⁷ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.194.

⁴⁶⁸ Âl-i İmrân 3/6.

⁴⁶⁹ Âl-i İmrân 3/154.

gelmesi, uykunun geçmesinde i'câz vardır. Çünkü korkudan emin olan insanın, kişinin uykusu gelir, korkan uyuyamaz bilakis düşmanını her yerde, mekânda görür.⁴⁷⁰

Örnek 6: الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

رَبِّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ “Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”⁴⁷¹ Ayetinde i'câz sanatı vardır. Bu i'câzın kapsamı içine muhteşem keşifler, yeni oluşumlar ve ilmin kendisinden kaynaklandığı i'câzdır.⁴⁷²

3.2. İTNÂB (الإطناب)

İtnâbın Sözlük Anlamı

İtnâb sözlükte, اطنب fiilinin mastarı olup “sözü ve nitelemeyi (övgü veya yergi) uzatmak” manasına gelmektedir. İtnâbın kendisinden türemiş olduğu الطنب lafzı “sinir, ağaç kökü ve damarı, (çadır, ev vb. kullanılan ip, urgan)” manalarına gelmektedir. Kaynaklarda الطنب şeklinde de gelip aynı manalar için kullanılmıştır. Çoğulu أطناب ve طنبه kalıplarında gelmektedir. Kaynaklarda itnâbın “atın sırtının ve ayaklarının uzun olması” anlamında olan طنب kökünden türediği de ifade edilmektedir. Sırtı yaygın ve uzun olan ata “فرس أطنب” denilmektedir.⁴⁷³ الطن lafzı ve türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de

⁴⁷⁰ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerîm ve Beyânı*, Cilt II, s.79.

⁴⁷¹ Âl-i İmrân 3/191.

⁴⁷² Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfîhi ve Beyânîhi*, Cilt II, s. 413.

⁴⁷³ Cevherî, *es-Sihâh*, Cilt I, s.172-173; İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâ'ir*, s.343-344; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII, s. 205; Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâğîyye*, Cilt I, s.224;

Atiye, Muhtar, *el-İtnâb fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Câmiâ'ti'l-Cedîde, İskenderiyye 2008, s.27-28.; Durmuş, *Arap Dili ve Belâgatıyla İlgili İncelemeler*, Samet Matbaası, Yalova 2001; *DİA*, XIX, s. 215; Bolelli, *Belâgat*, s.366; Bulut, *Kur'ân-ı Kerîm'de İtnâb Üslûbu*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, sy.

geçmese de Cahiliye şiiri ile hadislerde geçmektedir.

Sözü gerektiğinden fazla kelime veya cümle ile uzatma sanatına itnâb adı verilir. Bir diğer ifade ile bir faydaya binâen lafzın manadan çok olmasıdır.⁴⁷⁴ İtnâb bir terim olarak “bir düşüncenin uygun olan yollarla haşve (gereksiz doldurma) ve tatvîle (gereksiz uzatma) girmeksizin mutataş olunan lafızlardan daha fazlasıyla dile getirilmesi” şeklinde tarif edilmektedir.⁴⁷⁵ Hz. Zekeriyya'nın Meryem sûresi'nde geçen şu cevabı, “O, şöyle demişti: “Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakâlım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım.”⁴⁷⁶ İtnâba örnek olarak verebiliriz.

Bu âyette Hz. Zekeriyya Allah'a, kendisinin yaşlandığını anlatmak istemiş ve lafızları manâdan fazla kullanmayı bir maksada binaen tercih etmiştir. Bu şekilde söyledikleriyle yaşlılığın kendisini zayıf düşürdüğünü ve takatsız bıraktığını anlatmayı düşünmüştü.

Belâğatın bir alt disiplini olan meâ'nînin konusu olan itnâba “bir düşünceyi fazladan doldurmalar ve uzatmalara girmeksizin alışık olunan lafızlardan daha fazla lafızla ifade etmek” şeklinde ıstılahi bir anlam yüklenmektedir. İtnâb, ilk dönem belâğat âlimlerinin bahsettiği ve de açıkladığı en eski sanatlardan birisidir. Ebu Amr b. A'lâ, Halil b. Ahmed ve Câhız gibi ilk dönem belâğat âlimleri sözü uzatmak anlamında tatvîl, itâle, iksâr, teksîr, bast, istiksâ, ishâb ve tezyîl terimlerini kullanmakta, İbnü'l Esîr ve İbn Sinân el-Hafâcî gibi âlimler onu tatvîl (itâle), haşiv ve ishâbtan ayırmakta, daha sonra gelen başta Sekkâkî olmak üzere birçok âlim, onu me'ânî ilminin bir bölümü olarak ele almaktadırlar. İtnâbı İbnü'l-Esîr (ö.637) gibi bazı âlimler yapısından hareketle, Sekkâkî ve Kazvînî gibi bazı âlimler gayesinden hareketle ele almakta, daha

⁴⁷⁴ Acat- Az-Ziyadat, *Yabancılar için Arap Dili Belağatı*, s.73.

⁴⁷⁵ Matracî, İrfan, *el-Câmi' li-fünûni 'l-lugati 'l-'Arabîyye ve 'l-'Arûz*, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1. Bsk., Beyrût 1987, s. 87; Kadrî Mâyû, *el-Mu'in fi 'l-belâga*, Alemu'l-Kutub, 1. Bsk., Beyrût 2000, s. 223; Nâyif, Ma'rûf, *el-Mücezu 'l-kâfi fi 'Ulûmi 'l-belâga ve 'l-'Arûz*, s. 80; Matlûb, *Esâlib belâğîyye*, s. 229; Bulut, *Belâğat Beyan Meânî Bedî İlimleri*, s.184-185; Karamollaoğlu, *Me'ânî İlmi*, s. 361-362.

⁴⁷⁶ Meryem, 19/4. Kur'ân-ı Kerîm'den verilen örneklerin Türkçe meâllerinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılmış olan meâl baz alınmıştır. Bkz. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, (haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin), Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 4.bsk., Ankara 2009.

sonra gelen Suyûtî gibi bazı âlimler ise bu iki durumu göz önüne alarak hem yapısı hem de gayesinden hareketle ikili bir taksime gitmektedirler.

Câhiliye dönemi Arap toplumuna bakıldığında, toplumsal ilişkilerinde muhatabı sözle ikna etmenin çok büyük bir rolü olduğu görülmektedir. Bunun için de o dönemin insanı kelimelerin seçiminde, sıralanışında ve yerine göre ifade edilmişinde başarı elde etmek için büyük bir çaba sarf etmiştir. Bundan ötürü îcâz ve itnâb sanatlarını bu amaca ulaşmak için araç olarak çokça kullanmışlardır.⁴⁷⁷ Câhiliye döneminde Arap edebiyatında göze çarpan en bariz üslûbun îcâz üslûbu olduğu aşikardır.

İtnâb üslûbunun kullanıldığı belli başlı yerler şunlardır:

- Mananın en açık şekilde anlaşılması ve pekiştirilmesinde.
- Fikri tartışmalarda muhatabın ikna edilmesinde.
- Anlaşılması zor, kapalı ilmi meselelerin öğretilmesinde.
- Vaaz ve nasihatlerde, teşvik etme, kaçındırma, bir şeyin güzelliğini veya çirkinliğini ortaya koyma, nefret ettirme ve kıssa gibi anlatım tarzlarının kullanılmasında.
- Hamasi duyguları coşturmak amacıyla yapılan hitaplarda.
- Tarihin yazımında ve olayların kaydedilmesinde,
- Kabileler ve toplulukları barıştırmaya toplantılarında yapılan sulh konuşmalarında.
- Övgü ve yergilerde.
- Hükümdarlara sunulan kasidelerde.
- Hükümetlerin halk için yayınladığı bildirimlerde.
- Yöneticilerin üstlerine önemli olayları arz etmesinde.
- Sevgiliye duygularını ve arzularını ifade etmede.
- Duygulardaki acı ve hüznün ifade edilmesinde.
- İhtilaf ve hilenin karışma ihtimaline karşı alışveriş, borç gibi akitlerin yazımında.

⁴⁷⁷ Özli, Muzaffer, “*Arap Dilinde İtnâb’ın Tarihi Seyri ve Önemi*” Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XVIII/II, Elazığ 2013.

- Kanun ve yasaların yazımında.⁴⁷⁸

Örnek 1: “Onlar, Allah'tan gelen nimet ve keremin; Allah'ın, müminlerin ecrini zayı etmeyeceği müjdesinin sevinci içindedirler.”⁴⁷⁹ Âyeti kerimenin *يَسْتَبْشِرُونَ* lafzı ile birçok yerde geçen *اللَّهُ* lafzında itnâb sanatı vardır.⁴⁸⁰ “Zekeriyya mâbedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle nida ettiler: Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler.”⁴⁸¹ *فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ*

Burada seslenen Cebrâîl (a.s.)'dir. Cebrâîl (a.s.) meleklerin reisi olduğundan, onun şânına tazim için topluluk ismi zikredildi. Bu âyetlerin birçok yerinde, hazif ve itnab sanatları vardır. Daha başka birçok edebi sanat vardır. Fakat biz sözü uzatmamak için onları açıklamaktan vazgeçtik.⁴⁸²

Örnek 3: *فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِن سَأَلْتَهُ لَنَادَّكَ بِكُلِّ لُحْيَةٍ*

وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ “Fakat onu doğurunca: “Rabbim, gerçekten ben onu kız olarak doğurdum” dedi. Ve Allah, onun ne doğurduğunu çok iyi biliyordu. “Erkek, kız (çocuğu) gibi değildir. Ben onu, "Meryem" diye isimlendirdim ve muhakkak ki ben, onu ve onun zürriyetini, taşlanmış şeytandan sana sığındırırım” dedi⁴⁸³ *وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ* Sözünde itnab sanatı vardır; onun ismini Meryem koymamdan maksat Allaha yaklaşmak ve yaranmaktır, ilk önce beyti makdise hizmet yapması için, ikincisi Meryemin korunmasını dilemek, üçüncüsü verdiği sözü yerine

⁴⁷⁸ *es-Sinâ'ateyn Askeri*, s.190-191; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 205-206; Kadrî Mâyû, *el-Mu'in fi'l Belâğa*, s.227; Meydânî, *el-Belâğatu'l-Arabiyye*, Cilt II, s.15; Durmuş, *DİA*, XIX, s.216; Bulut, *Belâğat (Beyân Meânî Bedî')* İlimleri, s.186-187; Özli, *Arap Dilinde İtnâb'ın Tarihi Seyri ve Önemi*, s.5.

⁴⁷⁹ Âl-i İmrân, 3/171.

⁴⁸⁰ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 225; Balâma, *el-I'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 69.

⁴⁸¹ Âl-i İmrân 3/39.

⁴⁸² Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 379.

⁴⁸³ Âl-i İmrân 3/36.

getirmektir.⁴⁸⁴ Allah'ın sözünden maksat Meryemin annesinin onu Allaha arzemesi, gaiblerin bileni Allaha arzemesi, Allahın Meryemi korumasını istemektir, onun erkek olarak değil de kız olarak doğurması yaptığı duadan vazgeçtiği anlamına gelmez sadece Allah'ın korumasını istemesidir.⁴⁸⁵

Örnek 4: رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ: “Ey Rabbimiz!

Doğrusu sen, kimi cehenneme koyarsan, artık onu rüsvay etmişindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.”⁴⁸⁶ Ayette itnâb sanatı vardır. Bazı faydalardan dolayı lafızlar manadan daha çoktur, genelden sonra özelden bahsedilmiş özeli faziletini belirtmek için önce genelden sonra özelden bahsedilmiştir.⁴⁸⁷ رَبَّنَا kelimesinin tekrarlanmasında itnâb sanatı vardır. Buradaki gaye Allah'a yalvarmada mübâlağa yapmaktır.⁴⁸⁸

Örnek 5: رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ: “Rabbimiz, şüphesiz

Sen kimi ateşe sokarsan, artık onu 'hor ve aşağılık' kılmışsındır; zulmedenlerin yardımcıları yoktur.”⁴⁸⁹ Âyette itnâb sanatı vardır. İtnâb bazı faydalardan dolayı lafzın manadan fazla kullanılmasıdır. O faydalar: Genelden sonra özeli zikretmek, genelin özele olan ehemmiyetini belirtmek. Özelden sonra genelden bahsetmek, bundan maksat geneli ifade etmekle beraber amaç özeli belirtmektir. İbhamdan sonra açıklama yapmak. Tekrar: رَبَّنَا kelimesi tekrarlandı bu da yalvarmak içindir, imanla beraber Allahu tealaya Rablığını itiraf ederek boyun eğmektir.⁴⁹⁰

Örnek 6: وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئاً يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا

“(Resûlüm) İnkârda yarışanlar sana kaygı vermesin. Çünkü onlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onlara, ahiretten yana bir nasip vermemek

⁴⁸⁴ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt I, s. 499.

⁴⁸⁵ Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurâni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt II, s. 164.

⁴⁸⁶ Âl-i İmrân 3/192.

⁴⁸⁷ Derviş, *İ'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt II, s. 136.

⁴⁸⁸ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerim*, s.71.

⁴⁸⁹ Âl-i İmrân 3/192.

⁴⁹⁰ Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kurâni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt II, s. 415; Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 232.

istiyor. Onlar için çok büyük bir azap vardır.”⁴⁹¹ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ lafzı ile birçok yerde geçen الله lafzında itnâb sanatı vardır.

Örnek 7: “وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ” “Ve melekler şöyle demişlerdi: "Ey Meryem muhakkak ki Allah, seni seçti ve tertemiz yarattı ve seni âlemlerin kadınları üzerine üstün kıldı.”⁴⁹² اصْطَفَاكِ lafzı tekrar edilmiş مَرْيَمِ lafzının tekrar edildiği gibi ve bu itnâb babındandır.⁴⁹³

3.3. CİNÂS VE İŞTİKÂK (الجناس والاشتقاق)

Cinâs (الجناس)

Cinâs için التجنيس والتجانس والمجانسة söylenir, lafzıyla ve manasıyla yardımlaşınca ve paralel, denk olunca güzel olur; cinâs lafzî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁹⁴ Cinâs, yazılış ve söylenişi benzer; anlamı ayrı iki kelimeyi bir araya getirme sanatına denir. Diğer bir ifadeyle anlamları ayrı olan iki kelimenin, telaffuzlarında birbirine benzemesidir.⁴⁹⁵

Sözlükte iki şeyin birbirine benzemesidir. Terim anlamı ise iki lafzın anlamları farklı olduğu halde yazı veya söylemde birbirine benzemesidir. Cinâs şu kısımlara ayrılır: Cinâs-ı tâm ve Cinâsı Nâkıs olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁹⁶

26.1. Cinâs-ı Tâm (الجناس التام)

Anlamları farklı iki sözcüğün harflerinin, vucûh-ı arba‘a denilen hareke, nevi

⁴⁹¹ Âl-i İmrân 3/176.

⁴⁹² Âl-i İmrân 3/42.

⁴⁹³ Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, Cilt I, s. 185; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerim*, s. 61.

⁴⁹⁴ Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâğati fi'l Meânî-Beyân-Bedî*, s. 325-326.

⁴⁹⁵ Ali Cârîm ve Mustafa Emin, *Belâğatu'l-Vâdiha Beyân-Meânî-Bedî' lil-Medârisis-senâviyyeti*, Dâru Meârif, Londra 1999, s. 265.

⁴⁹⁶ Acat ve Az-Ziyadat, *Yabancılar için Arap Dili Belağati*,

/tür, sayı, düzen/sıra itibariyle tam bir ittifak içinde olmasıdır.⁴⁹⁷ Burada hareke bakımından uygunluk; üstün, esre, ötre ve cezim bakımından iki kelimenin aynı olması demektir. Nevi/tür dediğimizde ise harflerin aynı olması demek olup, yani iki kelimededen birinde Elif kullanılmışsa diğerinde de Elif kullanılması halidir. Düzen/sıra dediğimizde ise harflerin iki kelimedede de aynı sırayı takip etmesidir.

Örnek 1: “Ehl-i Kitap’ın bir kesimi, "Bunları bir saptırabilirsek!" diye fırsat kollarlar. Sadece kendilerini saptırırlar ama farkına varmazlar.”⁴⁹⁸ وَمَا يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ⁴⁹⁹ burada cinâsı tam mevcuttur.

26.2.Cinâs-ı Nâkıs (الجناس الناقص)

Anlamları farklı iki sözcüğün harflerinin vücüh-i erbaa denilen hareke, nev’i /tür, sayı ve düzen itibari ile dört unsurdan birinin ve daha fazlasının farklı olmasıdır.⁵⁰⁰

İŞTİKÂK : Aynı kökten türetilmiş kelimeleri bir arada kullanmaya denir.

Örnek 1: “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”⁵⁰¹ أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ⁵⁰² Aynı şekilde mecâzı mürsel de vardır.⁵⁰³

Örnek 2: مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتُهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ⁵⁰⁴ “Onların bu dünya hayatında harcadıkları malların durumu, kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerini vurup mahveden kavurucu ve soğuk bir rüzgârın durumu gibidir. Allah, onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendi

⁴⁹⁷ Çögenli, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâgat, Erzurum*, s. 96.

⁴⁹⁸ Âl-i İmrân 3/69.

⁴⁹⁹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.191; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 69.

⁵⁰⁰ Çögenli, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâgat, Erzurum*, s. 60.

⁵⁰¹ Âl-i İmrân 3/130.

⁵⁰² Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I,s. 209.

⁵⁰³ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 67.

günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”⁵¹⁰ الْمَلِكُ ile مَالِكٌ ve عَفْوٌ ile يَغْفِرُ ve تَقَاةٌ ile تَتَّقُوا kelimeleri arasında cinâs-ı nâkıs vardır. 511 arasında da cinâs-ı iştikâk vardır. الْمَلِكُ مَالِكٌ burada ise cinâs-ı nâkıs vardır.⁵¹¹

Örnek 5: لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ:

بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ “Allah fakirdir, biz zenginiz” diyenlerin sözünü and olsun ki Allah işitmiştir. Hem bu söylediklerini hem de haksız yere peygamberleri öldürmelerini elbette yazacağız ve "Yakıcı azabı tadın!" diyeceğiz.”⁵¹² فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِّن قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ “Eğer seni yalanladılarsa, senden önce açık delilleri, hikmetli sayfaları ve aydınlatıcı kitabı getiren peygamberler de yalanlanmıştı.”⁵¹³ قَوْلٌ ile قَالُوا arasında ve كَذَّبُوكَ ile كَذَّبَ arasında cinâs-ı muğâyir vardır.⁵¹⁴

Örnek 6: رُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ:

“Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”⁵¹⁵

⁵¹⁰ Âl-i İmrân 3/31.

⁵¹¹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 178; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 60.

⁵¹² Âl-i İmrân 3/181.

⁵¹³ Âl-i İmrân 3/184.

⁵¹⁴ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 229.

⁵¹⁵ Âl-i İmrân 3/14.

القناطرِ الْمُقَنْطَرَةِ “yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe,” Burada, edebî sanatlardan cinâs-ı nakıs denilen sanat vardır.⁵¹⁶ Cinâsı nakıs olarak bedî muhsanatlardandır.⁵¹⁷

Örnek 7: وَاللَّهُ خَيْرٌ حَيْرِ الْمَآكِرِينَ “(Yahudiler) tuzak kurdular; Allah da onların tuzaklarını bozdu. Allah, tuzak kuranların hayırlısıdır.”⁵¹⁸ وَاللَّهُ خَيْرٌ حَيْرِ الْمَآكِرِينَ ve الْمَآكِرِينَ... وَمَكْرَمَكْرُوا arasında iştikâk cinâsı vardır. Bu, müşâkele kâbilindedir.⁵¹⁹

Örnek 8: “Ehli-Kitap’tan bir kısmı istedik ki, ne yapıp edip sizi saptırabilsinler. Oysa onlar sadece kendilerini saptırırlar da farkına bile varmazlar.”⁵²⁰ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ “Ehli kitaptan bir kısmı sizi saptırmak ister... İfadesinde tam cinâs vardır.⁵²¹

Örnek 9: إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَليُّ الْمُؤْمِنِينَ “İnsanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber (Muhammed) ve (ona) iman edenlerdir. Allah müminlerin dostudur.”⁵²² وَأَوْلَى ve وَليُّ kelimeleri arasında iştikâk cinâsı vardır. Ayrıca birçok yerde tekrarlar ve hazifler vardır.⁵²³

Örnek 10: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّ لَمَّا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَضْتُمْ وَآخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَفَرَرْنَا قَالَ فَوَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ “Allah peygamberlerden, "Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekini

⁵¹⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir* Cilt I, s. 353.

⁵¹⁷ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s.59.

⁵¹⁸ Âl-i İmrân 3/54.

⁵¹⁹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.188; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 62.

⁵²⁰ Âl-i İmrân 3/69.

⁵²¹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.191.

⁵²² Âl-i İmrân 3/68.

⁵²³ Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-muhîr*, Matbaatüs-Saâde, Mısır, Cilt I, s. 87; Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.191.

tasdik eden bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz" diyerek söz almış, "Kabul ettiniz mi ve bu ahdimi üstlendiniz mi?" dediğinde "Kabul ettik" cevabını vermişler; bunun üzerine "O halde şahit olun, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim" buyurmuştu.⁵²⁴ ile الشَّاهِدِينَ ve كَفَرُوا ile كَفَرًا lafızları arasında iştikâk cinâsı vardır.⁵²⁵ Bu da bedî sanatlardandır.⁵²⁶

Örnek 11: أَوْلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ:

“(Bedirde) iki katını (düşmanınızın) başına getirdiğiniz bir musibet, (Uhud'da) kendi başınıza geldiği için mi "Bu nasıl oluyor!" dediniz? De ki: O, kendi kusurunuzdandır. Şüphesiz Allah'ın her şeye gücü yeter.”⁵²⁷ أَصَابَتْكُمْ cümlesinde أَصَابَتْ ile مُصِيبَةٌ kelimeleri arasında iştikâk cinâsı vardır.⁵²⁸ Buda bedî güzelliklerdendir.⁵²⁹

Örnek 12: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نُبَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ

أَنْفُسُهُمْ يَطُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُل لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir gurup da, Allah'a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, "Bu işten bize ne!" diyorlardı. De ki: İş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir. Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. "Bu işten bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik" diyorlar. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile,

⁵²⁴ Âl-i İmrân 3/81-82.

⁵²⁵ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 64.

⁵²⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 197.

⁵²⁷ Âl-i İmrân 3/165.

⁵²⁸ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 69.

⁵²⁹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 221.

öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir."⁵³⁰ ظَنَّ ve يَظُنُّونَ arasında ve böylece فَتَوَكَّلْ ve الْمُتَوَكِّلِينَ arasında da iştikâk cinâsı vardır.⁵³¹

Örnek 13: فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا

الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“Böylece Rabbi onu güzel bir kabulle kabul buyurdu, güzel bir şekilde yetiştirdi. Ve Zekeriyya (a.s.)’ı, ona bakmakla mükellef kıldı. Zekeriyya (a.s.), onun yanına mihraba her girişinde, onun yanında bir rızık bulurdu, “Yâ Meryem, bu sana nasıl, nereden (geldi)?” deyince, o da: “O, Allah’ın katından” diyordu. Muhakkak ki Allah, dilediği kimseyi hesapsız rızıklandırır.”⁵³² فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ sözünde cinâsı-muğâyer sanatı

vardır. رَبُّهَا ve أَنْبَتَهَا ile نَبَاتًا حَسَنًا ve رِزْقًا ve يَرْزُقُ söz ve kelimelerde cinâsı-muğâyer sanatı vardır.⁵³³

3.4. KASR/HASR (الحصر/القصر)

Kasr, lügatta hapsedmedir, istilâhî anlamı ise özel bir yolla bir şeyi bir şeye hasretmedir, ona has kılmadır.⁵³⁴ Gerçek kasr ve gerçek olmayan kasr olmak üzere ikiye ayrılır; her birisi de sıfatın mevsufa kasrı ve mevsufun sıfata kasrı olmak üzere manen ikiye ayrılır.⁵³⁵ Bir şeyi/durumu başka bir şeye/duruma tahsis etmektir. Diğer bir ifadeyle bir şeyin/durumun başkalarında bulunmayıp ancak bir şeyde bulunduğunu belirtmektir.⁵³⁶

⁵³⁰ Âl-i İmrân 3/154.

⁵³¹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 217; Balâma, *el-I'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 68.

⁵³² Âl-i İmrân 3/37.

⁵³³ Derviş, *I'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, s. 502.

⁵³⁴ Matlub, *Esâlîbu Belâğiyye el-Fesâha-el-Belâğa-el-Me'ânî*, s.176.

⁵³⁵ Kazvîni, *et-Telhîsu fi-'Ulumi'l-Belâğa*, s.137.

⁵³⁶ Çögenli, *Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâğat*, s. 51.

Kasrın Meşhur Yolları Dörttür:

1. Nefiy ve istisna, burda maksuru aleyh yani nefiy ve istisna ile yapılan kasr, istisna edatından sonra maksuru aleyh oluyor.
2. **إِذَا** maksuru aleyh vacibi olarak **إِذَا** den sonra gelir.

3. **لَا** ile yapılan atıf, veya **بَل** veya **لَكِن** ile yapılan atıf, eğer atıf **لَا** ile yapılırsa maksuru aleyh maba'dına mukabil olur, eğer atıf **بَل** veya **لَكِن** ile yapılırsa edatlardan sonra gelen maksuru aleyh olur.

4. Hakkı tehir olanı takdim yapma, burda maksuru aleyh mukaddem olur yani maksuru aleyh edattan önceki olandır. Her kasr için iki taraf olur: Maksur ve maksuru aleyh. Kasr tarafları itibariyle iki kısma ayrılır:

- a. Sıfatın mevsufa kasrı
- b. Mevsufun sifata kasrı.

Kasr bir şeyi bir şeye has kılmadır, özel bir yolla bir şeyi bir şeye has kılmadır.

Kasr hakiki ve izafi olmak üzere ikiye ayrılır:

27.1.Hakîkî Kasr (القصرالحقيقي)

Kendisinde haslık olan, olduğu gibi gerçek olan, izafi olmayan, başka bir şeye bağlı olmayandır.

Örnek: **لَا كَاتِبَ فِي الْمَدِينَةِ إِلَّا عَلِيٌّ** şehirde hiçbir yazıcı yoktur sadece Ali vardır. şehirde Ali dışında yazıcı olmayınca böyle söylenir.

27.2.İzâfî Kasr (القصرالاضائي)

İzafi Kasr, ondaki haslık belli bir şeye izafe sebebiyledir. Örnek: **مَا عَلِيٌّ إِلَّا قَائِمٌ**

Ali'nin ayakta olma özelliği vardır, Ali'nin oturma özelliği yoktur.⁵³⁷

Örnek 1: **إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ اِزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تَقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ**

“İnandıktan sonra kâfirliğe sapıp sonra inkârcılıkta daha da ileri gidenlerin tevbeleri

⁵³⁷ Diyâb, Muhammed, *Durusul-Belâğa*, Mektebetü Ehli'l- Esir, Kuveyt 2004.

asla kabul edilmeyecektir. Ve işte onlar, sapıkların ta kendisidirler.”⁵³⁸ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ

“Onlar sapıkların kendileridir.” Bu cümlede sıfatın mevsufa kasrı sanatı vardır.⁵³⁹ حَسَنٍ

Aynı sanat فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ Onlar fâsıkların kendileridir." âyetinde de vardır.⁵⁴⁰

Örnek 2: قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ

“De ki: Biz, Allaha, وَمَا أُوِّبِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve Ya'kub oğullarına indirilenlere, Musa,

İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onları

birbirinden ayırdetmeyiz. Biz ancak O'na teslim oluruz.”⁵⁴¹ Burada umumî olan النَّبِيُّونَ

kelimesi, hususî olan مُوسَىٰ ve عِيسَىٰ kelimeleri üzerine atfedilmiştir. Burada umumînin

hususîye atfı söz konusudur.⁵⁴²

Örnek 3: وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ

الْمُفْلِحُونَ "Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk

bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁵⁴³ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

onlardır.” Burada sıfatın mevsufa kasrı sanatı vardır. Zira kurtuluş sadece onlara tahsis edilmiştir.⁵⁴⁴

Örnek 4: مَنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأُنزِلَ الْفُرْقَانِ إِنَّ الدِّينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ هُمْ عَدَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ

عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ "Daha önce de insanlara doğru yolu göstermek üzere Furkan'ı indirmiştir.

Bilirmeli ki, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah,

⁵³⁸ Âl-i İmrân 3/90.

⁵³⁹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.197.

⁵⁴⁰ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 64.

⁵⁴¹ Âl-i İmrân 3/84.

⁵⁴² Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.197.

⁵⁴³ Âl-i İmrân 3/104.

⁵⁴⁴ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.203; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 65.

suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir."⁵⁴⁵ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ Yani, hakkı bâtıldan ayıran diğer kitapları da indirdi. Bu bölüm umumî olanı hususî olana atıf kabilindedir.⁵⁴⁶ Çünkü önce hususî olarak üç kitap zikredildi. Sonra bunlara itina ile birlikte bütün kitapları ifâde eden el-Furkan ismi kullanıldı.⁵⁴⁷

Örnek 5: إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ

“Allah nezdinde hak din İslâm'dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok çabuktur.”⁵⁴⁸ “Allah nezdinde hak din islamdır.” Bu cümleden إِنَّ edatının hem ismi hem de haberi ma'rifedir. Bu durum hasr ifade eder. Yani, "Allah katında İslâmdan başka din yoktur." Demektir. إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ “Allah nezdinde hak din islâmdır.” Cümlesi her iki taraftan marifedir bu şekilde oluşu hasra fayda veriyor yani İslâm dini dışında başka din yoktur din olarak sadece İslâm dini vardır.⁵⁴⁹

Örnek 6: وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِن مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ

“Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz? Kim geri dönerse bilsin ki Allah'a asla bir zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri ödüllendirecektir.”⁵⁵⁰ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ “Muhammed (a.s.) bir peygamberden başka bir şey değildir.” Burada mevsufun sıfata kasrı sanatı vardır. İstilâhi olarak iki işten birini diğerine tercih etme vardır. Sadece birini seçme vardır, onun dışındakileri kabul etmeme, o da mevsufa sıfat olarak meydana gelir, yani

⁵⁴⁵ Âl-i İmrân 3/4.

⁵⁴⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt 1, s.168.

⁵⁴⁷ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 57.

⁵⁴⁸ Âl-i İmrân 3/19.

⁵⁴⁹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 175; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 59.

⁵⁵⁰ Âl-i İmrân 3/144.

vasıflandırılan o sıfatla sadece vasıflandırılıyor onun benzerleri gittiler, gelip geçtiler o da gelip geçer diğerlerinin gelip geçtiği gibi, kalbi kasr vardır, eğer onlar gerisin geriye dönerlerse, Muhammed (s.a.v.)'in diğerleri gibi gelip geçen bir peygamber olmadığı inancı oluşur, halbuki ondan sonra da onun getirdiği dine bağlanmak lazımdır, daha önce gelip geçen peygamberlerin ümmetlerinin getirmiş oldukları dine bağlanmaları gerektiği gibi bunların da dine bağlılığı devam etmelidir, Peygamberin vefatına inandıktan sonra dinden uzaklaşma seviyesine düştüler sanki onlar peygamberde iki özelliğin varlığına inanmışlar; Risalet ve vafatından sonra dinden uzaklaşma, onlara cevap olarak onun sadece risalet vasfına sahip olduğu onun dışında başka bir vasfa sahip olmadığı, onun vefatından sonra dinden uzaklaşma diye bir vasfının olmadığına dair ayette cevap verilmiştir.⁵⁵¹

Örnek 7: *إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ*

فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ "Allah size yardım ederse, artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi bırakıverirse, ondan sonra size kim yardım eder? Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar."⁵⁵² *وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ* "Mü'minler sadece Allah'a güvensinler." Burada hasr ifade etmek için harf-i cer ile mecrûr fiilden önce gelmiştir.⁵⁵³

Örnek 8: *أُولَئِكَ جَزَاءُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ*

الْعَامِلِينَ "İşte onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlerdir. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!"⁵⁵⁴ *وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ* "Böyle amel edenlerin mükafatı ne güzeldir." Burada

⁵⁵¹ Hâfi, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihi ve Beyânihî*, Cilt II, s. 325.

⁵⁵² Âl-i İmrân 3/160.

⁵⁵³ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 221; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 68.

⁵⁵⁴ Âl-i İmrân 3/136.

mahsusun bilmedh (övülen) hazfedilmiştir.⁵⁵⁵ Medhedilen kişi zikredilmeyip hazfedilmiştir.⁵⁵⁶

Örnek 9: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِأَحْوَانِهِمْ إِذَا صَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرَىٰ لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكْ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يَخِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Ey iman edenler! Sizler, sefere çıkan veya savaşa giren kardeşleri hakkında -Allah sonunda bunu kalplerinde bir hasret acısı kılsın diye- "Onlar yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi" diyen inkârcılar gibi olmayın. Hayat veren de öldüren de Allah'tır; Allah yaptıklarınızı görmektedir.”⁵⁵⁷ إِذَا صَرَبُوا فِي الْأَرْضِ burada istiâre sanatı vardır.⁵⁵⁸

3.5. CİNS İSİM (الاسم الجنس)

Bir cinsin bütün ferdlerini kapsamaya, sadece bir ferde değilde bütün ferdlerine ad olmaya denilir.⁵⁵⁹ Yüce Allah, Kur'an'ın diğer semavî kitaplara üstünlüğünün kemalini göstermek için, Kur'an yerine cins isim olan el-Kitâb tabirini kullanmıştır. Sanki, kitâb ismini almaya layık olan sadece odur, ve gerçekte öyledir. Bu ifade, Kur'an-ı Kerim'den önce gelen semâvî kitâplardan kinayedir. Önce gelen kitâplar çok açık ve meşhur oldukları için, bunlar, Kur'an'ın önünde mânâsına gelen sözüyle ifade edilmişlerdir. Yani, hakkı bâtıldan ayıran diğer kitapları da indirdi. Bu bölüm umumî olanı hususî olana atıf kabilindedir. Çünkü önce hususî olarak üç kitap zikredildi. Sonra bunlara itina ile birlikte bütün kitapları ifâde eden el-Furkan ismi kullanıldı. Şerif Râdî şöyle der: Bu bir istiâredir. Bundan maksat, bu âyetlerin, kitabın aslı olduğunu ve ondaki bütün özetlerin manasını cemetmiş bulunduğunu bildirmektir. Bu âyetler, kitabın anası durumundadır, Sanki Kur'an'ın diğer âyetleri bunlara tabidir veya

⁵⁵⁵ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 57.

⁵⁵⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 213; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s.67.

⁵⁵⁷ Âl-i İmrân 3/156.

⁵⁵⁸ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 68.

⁵⁵⁹ Şeyh Mustafa Ğalâyeynî, *Câmi'ud-Durusil A'rabiyye*, Dârul- İhya yayınları, Beyrüt, s. 7.

bunlarla alakalıdır. Bu durum, çocuğun annesi ile olan ilgisine ve önemli işlerinde ona sığınmasına benzer.⁵⁶⁰

Örnek 1: "نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ" (Resûlüm!) O, sana Kitab'ı hak ve önceki kitapları tasdik edici olarak indirdi, Tevrat ile İncil'i ve Furkan'ı indirmişti.⁵⁶¹ "نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ" "O, sana Kitab'ı hak ve önceki kitapları tasdik edici olarak tedricen indirmiş" âyetinde: Yüce Allah, Kur'an'ın diğer semavî kitaplara üstünlüğünün kemalini göstermek için, Kur'an yerine cins isim olan el-Kitâb tabirini kullanmıştır. Sanki kitâp ismini almaya layık olan sadece odur ve gerçekte öyledir.⁵⁶²

3.6. TENKÎR (التنكير)

Bunlar "ال" takısı almayan, izafet (tamlama) halinde bulunmayan ve belirli bir şeye delalet etmeyen isme denir.⁵⁶³ Tenkir ismin manen delâlet ettiğini anlatma konusunda uzun bir süre düşündüm, Âlimlerin manen zikrettiklerini öğrendikten sonra dediler ki, tenkir faydalıdır, bu uzun düşünceden sonra anladım ki tenkirle irad edilen, cins isimden bir ferttir, tenkir yapılır fakat yapılan bu tenkirle bir ferdin belirlenmesi amaç değildir bilakis cins isimden herhangi biri irad edildiği zaman nekire ve tenkir yapılır, ozaman nekirenin anlamı mutlaklıdır, yararı tabiatıyla değil ancak içerisinde bulunduğu ortama/makama göre olur.⁵⁶⁴ Eğer birisi marife mi veya nekire mi asıldır? diye söylerse şöyle söylenir: Nekire asıldır çünkü marife tenkire çerçevedir. Tenkirin sınırı, cinsinden herhangi birine has kılınmayınca kadar tenkir sayılır. Nekire ve marife arasındaki fark iki şekilde olur; birisi ال takısının gelmesi diğeri ise رب'nin gelmesidir.⁵⁶⁵

⁵⁶⁰ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 168.

⁵⁶¹ Âl-i İmrân 3/3.

⁵⁶² Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 168.

⁵⁶³ Çögenli, *Âyet ve Hadis Örnekli Arapça Belâğat*, s. 46.

⁵⁶⁴ Bedevî, Ahmed Ahmed, *Min-Belâğati'l Kur'ân*, Nahdetü Mısır, Kahire 2005, s. 102.

⁵⁶⁵ Enbârî, Ebî Berakât Abdurrahman Muhammed b. Ebî Saîd, *Esrâru'l 'Arabîyye*, Thk. Berakât Yûsuf Habbûr, Dâru'l Erkam b. Ebî Erkam, Birinci Baskı, Beyrut 1420/1999, s. 241.

Örnek 1: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ:

"Bilinmelidir ki inkâr edenlerin ne malları ne de evlâtları Allah huzurunda kendilerine bir fayda sağlayacaktır. İşte onlar cehennemnin yakıtıdır."⁵⁶⁶ شَيْئًا bu kelimenin nekre gelmesi azlık ifade eder. Yani onlara, mal ve evlatları az da olsa bir fayda sağlamaz.⁵⁶⁷

Örnek 2: قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنَتِنِ اتَّقْنَا فِتْنَةَ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ

كُلِّكُمْ (Bedir'de) karşı karşıya gelen şu iki gurubun halinde sizin için büyük bir ibret vardır. Biri Allah yolunda çarpışan bir grup, diğeri ise bunları apaçık kendilerinin iki misli gören kâfir bir grup. Allah dilediğini yardımcı ile destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır.⁵⁶⁸ كَلِّكُمْ (Bedirde) karşı karşıya gelen şu iki gurubun halinde sizin için büyük bir ibret vardır. "Bunun aslı كَلِّكُمْ آيَةٌ دُرٌّ. Öne geçene itina göstermek, sonraya almaya da teşvik etmek maksadıyla kelimelerin yeri değiştirilmiştir. Kelimesinin nekre getirilmesi tefhîm ve ta'zîm içindir. "Büyük bir ibret" demektir رِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ terkinde, رِضْوَانٌ kelimesinin nekre gelmesi de bunun gibidir.⁵⁶⁹

Örnek 3: قُلْ أُوْنِبْتُكُمْ بِحَيْرٍ مِّنْ ذَلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ

(Resûlüm!) De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takvâ sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan, ebediyyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinin üstünde) Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını çok iyi görür."⁵⁷⁰ آيَتِي كَرِيمَةً مِّنْ ذَلِكُمْ burada

⁵⁶⁶ Âl-i İmrân 3/10.

⁵⁶⁷ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 172.

⁵⁶⁸ Âl-i İmrân 3/13.

⁵⁶⁹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 172.

⁵⁷⁰ Âl-i İmrân 3/15.

خَيْرِ kelimesinin nekre getirilmesi, onun şanını yüceltme ve onu tanımaya teşvik içindir.⁵⁷¹

Örnek 4: ضَرَبْتَ عَلَيْهِمُ الدَّلِيلَ أَيْنَ مَا تَقِفُوا إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَاؤُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضَرَبْتَ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةَ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ “Onlar (yahudiler) nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ahbine ve insanların (müminlerin) himayesine sığınmadıkça kendilerine zillet (damgası) vurulmuştur; Allah'ın hışmına uğramışlar ve miskinliğe mahkum edilmişlerdir. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. Bu da onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır.”⁵⁷² وَبَاؤُوا بِغَضَبٍ “Allah'ın gazabıyla döndüler.” Burada غَضَبٍ kelimesinin nekra olması, olayın dehşet ve korkunçluğunu gösterir.⁵⁷³ Allahın şiddetli gazabını ve dehşetini belirtmek için bu şekilde gelmiştir.⁵⁷⁴

Örnek 5: إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاجْتِزَاءِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.”⁵⁷⁵ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ “Akıl sahipleri için alâmetler vardır.” Burada آيَاتٍ kelimesinin nekre olarak getirilmesi alâmetlerinin büyüklüğünü gösterir, إِنَّ nin haberinin başına ل gelmesi ise daha fazla pekiştirme ifade eder.⁵⁷⁶

⁵⁷¹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.203; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 59.

⁵⁷² Âl-i İmrân 3/112.

⁵⁷³ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmil-Kur'ân*, Buruç Yayınları, 4/9.

⁵⁷⁴ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 65.

⁵⁷⁵ Âl-i İmrân 3/190.

⁵⁷⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 232; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s.70.

Örnek 6: “Allah’ın اَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ” rızasını elde eden, Allah’ın gazabına uğrayan gibi olur mu hiç! Bunun varacağı yer cehennemdir; o ne kötü bir varış yeridir!”⁵⁷⁷ اللهُ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ Allah’ın hışımıyla, سَخَطٍ kelimesinin burada nekre olarak getirilmesi, hışımın korkunçluğunu gösterir. Anlatılamayacak kadar büyük bir hışım demektir.⁵⁷⁸

Örnek 7: وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّوهُم بِأُذُنَيْهِ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ذُو فَضْلٍ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ “Siz Allah’ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken, Allah, size olan vâdini yerine getirmiştir. Nihayet, öyle bir an geldi ki, Allah arzuladığınızı (galibiyeti) size gösterdikten sonra zaafa düştünüz; (Peygamberin verdiği) emir konusunda tartışmaya kalkıştınız ve âsi oldunuz. Dünyayı isteyeniniz de vardı, ahireti isteyeniniz de vardı. Sonra Allah, denemek için sizi onlardan (onları mağlup etmekten) alıkoydu. Ve andolsun sizi bağışladı. Zaten Allah, müminlere karşı çok lütufkârdır.”⁵⁷⁹ ذُو فَضْلٍ “Mü'minlere karşı lütufkârdır.” Burada فَضْلٍ kelimesinin nekre gelmesi, Allah tarafından verilen lütfün büyüklüğünü gösterir. عَلَيْهِم (zahir) yerine açık isim olarak عَلَى الْمُؤْمِنِينَ denilmesi de mü'minleri şereflendirmek ve bu lütfün sebebinin, hükmünün iman olduğunu göstermek içindir.⁵⁸⁰

Örnek 8: فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ “Rabbi Meryem'e hüsnü kabul gösterdi; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyayı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde orada

⁵⁷⁷ Âl-i İmrân 3/162.

⁵⁷⁸ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 221; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 69.

⁵⁷⁹ Âl-i İmrân 3/152.

⁵⁸⁰ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 217.

bir rızık bulur ve "Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?" der; o da: Bu, Allah tarafından. Allah, dilediğine sayısız rızık verir, derdi."⁵⁸¹ Âyeti kerimede رَزَقًا kelimesi çokluğu ve yaygınlığı ifade etmek için, onun tek bir cinsten olmadığı bilakis birçok cinsi belirtmek için tenkir olarak gelmiştir.⁵⁸²

Örnek 9: وَلَا يَجْزِيكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يَصُرُوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا فِي

(Resûlüm) İnkârda yarışanlar sana kaygı vermesin. Çünkü onlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onlara, ahiretten yana bir nasip vermemek istiyor. Onlar için çok büyük bir azap vardır."⁵⁸³ Çünkü onlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler ayetinin شَيْئًا kelimesinde tenkir sanatı vardır, tenkirlikte azlığındaki tekid için, hakaret için ve yapılanın kaybolması anlamındaki tenkirlilik شَيْئًا kelimesinde bulunmaktadır.⁵⁸⁴

Örnek 10: قُلْ أَوُنِّبْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ

(Resûlüm!) De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takvâ sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan, ebediyyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinin üstünde) Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını çok iyi görür."⁵⁸⁵ "Takvâ sahipleri için Rableri yanında" burdaki ayet hakkında Ebu Suûd şöyle dedi: Müttekinlerin zamirinin izafetiyle Rablîğin adresini arzetme, onlara yapılan fazla lütfun izharıdır.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ Âl-i İmrân 3/37.

⁵⁸² Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt II, s. 168.

⁵⁸³ Âl-i İmrân 3/176.

⁵⁸⁴ Hâfî, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihi ve Beyânihi*, Cilt II, s. 381.

⁵⁸⁵ Âl-i İmrân 3/15.

⁵⁸⁶ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğ fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 59.

3.7. İSİM CÜMLESİ (الجملة الاسمية)

Mübteda ve haberden oluşun veya aslı mübteda ve haber olan cümleye isim cümlesi denilir.⁵⁸⁷ Kelâm ikiye ayrılır. a-Haber b-İnşa

30.1. Haber (الخبير)

Sıdk ve kızıba ihtimali olan kelâma haber denilir yani söyleyenin söyleyişinde doğruluk veya söyleyenin söylediğinde yalan söyleme ihtimali olan konuşmaya haber denir. Eğer kelâm gerçeğe uygun olursa söyleyeni sâdıktır. Eğer kelâm gerçeğe uygun değilse söyleyeni kâziptir. Haberde asıl iki amaçtan birini söylemektir, a-Cümlenin kapsadığı hükmü muhatabın ifade etmesi b-Muhatabın mütekellemin hükmü bildiğini ifade etmesi, bu hükme haberin faydası olarak isimlendirilir. Muhatabın mütekellemin hükmü bilmesini ifade etmesi buna faydanın lâzımı olarak isimlendirilir. Bazen de başka amaçlardan dolayı haber muhataba bildirilir, kelâmın akışından anlaşılır, o amaçlardandır şu gelenler: a-Merhamet dileme b-Zayıflığı izhar etme c-Üzüntüyü izhar etme d-Övünme e-Çalışma ve gayrete teşvik.⁵⁸⁸ Haber veren için sözünde Sâdıktır veya kâziptir denilebilir. **عَلِيٌّ كَسَافِرٍ مُحَمَّدٌ** Muhammed yolculuk yaptı gibi ve **عَلِيٌّ مُقِيمٌ** Ali mükimdir.⁵⁸⁹ Haber, öncelikle öğrenilmesi gereken kısımlardan biridir. Çünkü haber cümleden bir parçadır haber olmadan cümlenin vereceği fayda eksik kalır.⁵⁹⁰

30.2. İnşâ (الإِنشَاء)

Sıdk veya kizb ihtimali olmayan cümleye, kelâma inşa denir. İnşâ, talebî olan ve olmayan olmak üzere iki kısma ayrılır.⁵⁹¹ İnşa ve haber cümlelerinin her birisine iki rükün gereklidir. a-Mahkûm aleyh b- Mahkûm bih, yani üzerine hüküm verilen veya onunla hüküm verilen mahkûm aleyhine müsnedden ileyh, mahkûmün bihiye müsned

⁵⁸⁷ Ğalâyeynî, *Câmiu'd-Durusil-Arabiyye*, s. 57.

⁵⁸⁸ Cârîmî ve Emin, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s. 264.

⁵⁸⁹ Muhammed Mustafa Tammûm ve Nâsîf Muhammed Diyab, *Durûsu'l-Belâğâ*, Şrh. Muhammed b. Sâlih 'Useymin, 1347/1421, Mektebetu Ehlil-Eser, Birinci Baskı, Kuveyt 1425/2004, s. 33.

⁵⁹⁰ Cürçânî, Abdülkâhir b.Abdurrahman, *Kitâbu Delâilü'l-İ'câz*, s.173.

⁵⁹¹ Nekrit, Abdullah Muhammed, *eş-Şâmil fil-luğati'l Arabiyyeti*, Dâru'l Kutubil Vataniyye, Birinci Baskı, Libya 2003, s.150.

denilir. Bundan fazla olan, müdafun ileyh ve sıla dışında o kayıttır. Bundan fazla olan mudafun ileyh yani şart edatları nefy, mefail, hal, temmiz, tevâbi' ve nevasihtir. İnşada söyleyeni için yalan söylüyor veya doğru söylüyor denilemez كسافريا محمد ey Muhammed yolculuk yap ve اقم ياعلي ey Ali yolculuk yapma (mükim ol)⁵⁹² bu örnekler inşada sıdk ve kizb ihtimali olmayan cümle olduğunu bizlere vurgulamak istemiştir.

30.2.1. Talebî İnşâ (الإنشاء الطلبي)

İstenen öyle bir taleptir ki istenen vakitte hasıl olmayan talebe inşâ talep denir. İnşâ talep:

1. Emir
2. Nehiy
3. İstifham
4. Temennî
5. Nidâ olmak üzere beş şekilde yapılır.⁵⁹³

30.2.2. Talebî Olmayan İnşâ (الإنشاء غير لطلبي)

Talebî olmayan inşâ istenmeyen inşâdır, talebi olmayan inşanın çok sigası vardır, o sigalardan: Taaccüp, medh (övme), zem (yerme), kase (yemin), reca fiilleri ve akit sigaları vardır.⁵⁹⁴

Örnek 1: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ

“Bilinmelidir ki inkâr edenlerin ne malları ne de evlâtları Allah huzurunda kendilerine bir fayda sağlayacaktır. İşte onlar cehennemin yakıtıdır.⁵⁹⁵ وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ”

⁵⁹² Muhammed Diyâb ve Mustafa Tammûm, *Durûsu'l-Belâğati*, s.33.

⁵⁹³ Muhammed Diyâb ve Mustafa Tammûm, *Durûsu'l-Belâğati*, s. 41.

⁵⁹⁴ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğa (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s. 310.

⁵⁹⁵ Âl-i İmrân 3/10.

cehennemnin yakıtıdır.” Subût ve tahakkuk ifade etmek için, isim cümlesi kullanılmış.⁵⁹⁶

Örnek 2: لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ “Hepsi bir değildir: Ehl-i kitap’tan geceleri secdeye kapanarak Allah’ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.⁵⁹⁷ İsim cümlesi olarak gelmesinin sebebi devamlılığa delâlettir. يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ “Allah’ın âyetlerini, O’na boyun eğerek okurlar.” Cümlesinde muzari sigası geldiği gibi bu da yeniliğe alâmettir. Ve onun benzeri يَسْجُدُونَ muzari fiilidir.⁵⁹⁸

3.8. NIDÂ (النداء)

İnşâdan olan nidâ ادعو fiilinin yerini tutan nida harflerinden birisiyle birisinden yönelmeyi istemek anlamına gelmektedir.⁵⁹⁹ Uzaklık için olan nidâ harfleri kullanılır.⁶⁰⁰

Nidâ harfleri sekiz tanedir الوا،وايا،وهبا،وا،الهمزة hemze ve ey yakın nidâ için, bunların dışındakileri uzak nidâ için kullanılır.⁶⁰¹

Bazen uzak olan yakın olanın menziline indirilir ve “أي، الهمزة” ile nidâ yapılır, kalbe yakın ve zihnen hazır olduğunun işareti olarak bazen “أي، الهمزة” kullanılır. Uzağın yerine o uzaklık yakınlık menziline indirgenerek, zihnen hesaplayarak, kalben hazır olarak yapılır.

Bazen de yakında olan uzaktaymış gibi kabul edilir “أي، الهمزة” in yerine uzaklık için kullanılan edatlar kullanılır, mertebesinin yüksekliğine işaret olarak veya

⁵⁹⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 172.

⁵⁹⁷ Âl-i İmrân 3/113.

⁵⁹⁸ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 206; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 66.

⁵⁹⁹ Muhammed Diyâb ve Mustafa Tammûm, *Durûsu'l-Belâğati*, s. 57.

⁶⁰⁰ Cârîmi ve Emin, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s. 365.

⁶⁰¹ Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğa (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s. 306.

konumunun düşüklüğüne işaret olarak veya gafletinin ve zihninin dalgınlığına işaret olarak hemze ve ey yerine bazen başkaları kullanılır.⁶⁰²

Örnek 1: فَادَّاتُهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنْ

“Zekeriya mabedde namaz kılarken melekler ona, Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa’yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya’yı müjdelers” diye seslendiler.⁶⁰³ Buradaki münadi Cebrâildir, cemaat ismiyle kullanılması meleklerin reisi olması ve ona verilen ta’zimdir.⁶⁰⁴

3.9. USLÛBÎ-TEHAKKUM (الأسلوب التحكم)

Uslûbî tehakkum, muhataba beklemediği şekilde cevap vermektir veya soranın beklemediği bir cevap alması, asıl maksad edilen konuda uyarıdır. Uslubunun iki yolu vardır; birisi sorusunu bırakıp sormadığı soruya cevap vermektir. İkincisi söyleyenin murat ettiğinin tersi bir anlamın yüklenmesidir. Sözüne murat edilenden başka bir anlamın yüklenmesidir. Sorulan soruya değil de başka bir soru sorulmuş gibi cevap verilir, konu uygun bir şekilde çözüme kavuşturulur.⁶⁰⁵

Örnek 1: إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ آيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ

النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ “Allah’ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adaleti emreden insanları öldürenler (yok mu), onlara acı bir azabı haber ver!”⁶⁰⁶ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ “Onları elim bir azapla müjdele.” Aslında müjde hayırlı şeylerde kullanılır. Onun şerde kullanılması alay ifade eder. Buna uslub-i Tehakkumî denir. Zira burada “elem verici bir azabı haber verme” sevindirici müjde şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim الْمُنَافِقِينَ بَأَنَّ هُمْ عَذَابًا أَلِيمًا Münafıklara, kendileri

⁶⁰² Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğa (Bedi’, Beyân ve Meâni)*, s. 306-307.

⁶⁰³ Âl-i İmrân 3/39.

⁶⁰⁴ Sabûnî, *Safyetü’t-Tefâsir*, Cilt I, s. 182; Balâma, *el-İ’câzu’l Belâğî fil-Kur’âni’l Kerîm*, s. 61.

⁶⁰⁵ Muhammed Mustafa Tammûm ve Nâsîf Muhammed Diyab, *Durûsu’l-Belâğati*, s.169.

⁶⁰⁶ Âl-i İmrân 3/21.

için elem verici bir azap olduğunu müjdele âyetinde de bu mana vurgulanmıştır. Bu, meşhur üsluptur.⁶⁰⁷ Burada Allah tarafından uyarılma müjdeleme mesabesindedir.⁶⁰⁸

3.10. REDDUL-ACEZ (الرد العجز)

Hatîp Kazvînî (1268-1338) “Reddül-acezi” nesirde şöyle tarif eder: Mükerrer olan lafızdan veya mütecânis olan lafızdan birinin paragrafin başında diğerinin paragrafin sonunda gelmesidir. Şiirde ise “Reddul Acezi” şöyle tarif eder: İki lafızdan birisinin beytin sonunda olması diğerinin ilk mısranın başında olması veya ilk mısranın ortasında, sonunda veya ikinci mısranın başında gelmesidir şeklinde tanımını yapar.⁶⁰⁹

Örnek 1: تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin.”⁶¹⁰ تُولِجُ

“Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın.” اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ İfâdelerinde reddu'l-acez sanatı vardır.⁶¹¹

Örnek 1: شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ

الحَكِيمُ “Allah, şehâdet (şahitlik) etti: Muhakkak ki O'ndan başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de adaletle kâim oldular (şahit oldular) ki, O'ndan başka ilâh yoktur, (O) Azîz'dir, Hakîm'dir.”⁶¹² الْعَزِيزُ kelimesinde teklik vardır öyle teklik ki, izzeti gerektiriyor. الْحَكِيمُ kelimesinde de hikmetten adaletle bir dönüş vardır, yani öyle bir kıst (adalet) ki Allahu tealanın yaptığında ve yaratılışında bir haksızlığın, sınırı aşmanın,

⁶⁰⁷ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.360.

⁶⁰⁸ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 175; Balâma, *el-I'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s.60.

⁶⁰⁹ Muhammed Ahmed Kasım ve Mihyeddin Dib, *Ulumul-Belâğa (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s.121.

⁶¹⁰ Âl-i İmrân 3/27

⁶¹¹ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.178.

⁶¹² Âl-i İmrân 3/18.

hayıflanacak bir duruma meydan vermediği, yaratılışında hikmetin, adaletin varolduğu, herşeyin yerli yerinde yaratıldığını haber veren edebi sanattır.

3.11. MU'TERİZA CÜMLESİ (الجملة المعترضة)

Birbirini isteyen, birbirine lazım olan iki şey arasında meydana gelen cümleye denilir. Kelâmı takviye etmek için, sağlamlaştırmak ve güzelleştirmek için iki şey arasında meydana gelir. Örnek verecek olursak mübteda ve Haber gibi...⁶¹³

Örnek 1: فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي

سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذَرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ “Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.”⁶¹⁴ وَمَا وَضَعْتَ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ ve وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ cümleleri, mu'teriza cümlelerdir. Doğan çocuğun mevki ve derecesinin yüksekliğini ifade ederler.⁶¹⁵

3.12. TECEDDÜD (التجدد)

Örnek 1: فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ

وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذَرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ “Onu doğurunca dedi ki: "Rabbim! Onu kız doğurdum. -Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir- erkek de kız gibi değildir. Ben onun adını Meryem koydum, işte ben onu ve soyunu kovulmuş şeytana karşı senin korumana bırakıyorum.”⁶¹⁶ وَإِنِّي أُعِيذُهَا “Onu senin korumana veriyorum,” buradaki muzâri sigası teceddüd ve devamlılık ifade eder.⁶¹⁷

⁶¹³ Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, (Dördüncü Baskı), Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2006, 264.

⁶¹³ Ğalâyeynî, *Câmiu'd-Durusil-Arabiyye*, s. 580.

⁶¹⁴ Âl-i İmrân 3/36.

⁶¹⁵ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 61.

⁶¹⁶ Âl-i İmrân 3/36.

⁶¹⁷ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 182; Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 61.

Örnek 2: “لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ” Hepsi bir değıldir: Ehl-i kitap’tan geceleri secdeye kapanarak Allah’ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.”⁶¹⁸ “مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ” “Ehli kitaptan bir grup vardır.” Burada, devamlılık ifade etmesi için isim cümlesi kullanılmıştır. Bundan sonra gelen يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ “Allah’ın âyetlerini okurlar”⁶¹⁹ cümlesinde ise teceddüd (fiilin yenilenmesi) ifade etmesi için muzârî sıgası kullanılmıştır. يَسْجُدُونَ fiilinde de durum aynıdır.

3.13. TEKÎT (التأكيد)

Tekit, toplumun fertlerini düşünce açısından etkilemede en önemli faktördür. Düşüncenin kalblerine yerleşip inanmayla neticelendiren faktörlerdendir. Tekidin değeri lafızların aynısıyla, tekrarının devamıyla bağlantılıdır; bir şey tekrarlandığı zaman zihinlere işler, tekrarın Aydınların üzerinde etkisi olduğu gibi toplumun üzerinde fonksiyonu daha da büyüktür. Kur’ân-ı Kerim tevkidi kullanmada okuyanın nefsinde manayı sabit kılıp kalblerine yerleşmesine vesile yapar, böylece inançlarından bir inanç haline gelir. Kur’ân-ı Kerim bazen müekked cümleyi birkaç sefer lafızlarıyla beraber tekrar eder ki Şuarâ süresinde olduğu gibi nefiste etki bıraksın.⁶²⁰

Tekit lafzın tekrarıyla olabileceği gibi، كل، نفس، جميع vb. bazı kelimelerle de meydana gelmektedir.⁶²¹ Muhâtabın bilgi durumuna göre bir sözde tekîtli ifade kullanılması yerine göre güzel, yerine göre zorunlu bazen de gereksizdir. Mesela eğer muhâtab bir konu hakkında hiçbir bilgiye sahip değılse, bu durumda verilen bilgiden şüphe duymayacağından dolayı tekîtli ifade kullanmak uygun olmaz. Bunun yanında muhâtabın, haberin doğruluğıyla ilgili tereddüt ve şüphe olması ve işin hakikatini öğrenmeyi isteme durumlarında tekîtli ifade kullanmak güzel olur. Eğer bu durum inkâr boyutuna ulaşmışsa o zaman tekît kullanmak zorunludur. Bu durumda da bu

⁶¹⁸ Âl-i İmrân 3/113.

⁶¹⁹ Âl-i İmrân 3/113.

⁶²⁰ Bedevî, *Min-Belâğati'l Kur'ân*, s.112.

⁶²¹ Cuveyni, *el-Belâğatu'l-Arabiyye te'sil ve tecdîd*, s.57-59; 68-69.

konu me‘ânî ilminde haber cümlesi başlığı altında incelenir.

Tekit aşağıda anlatılan yerlerde yapılır.⁶²²

-Bir şeye teşvik edilmesi,

-Muhatabın bir konuda tereddüt ve şüphesinin olması,

- Bir konunun inkâr edilmesi,

- Bazı sebepler gözetilerek muhatabın bir konuyu tereddüt veya inkâr eden kişi konumunda kabul edilmesi,

-Mecaz ihtimalinin ortadan kaldırılması,

-Matbu'una bağlı olan, matbu'undaki şüpheleri ortadan kaldıran, kelimada açık olmayan şüpheyi kaldırandır. Tekit, lafzi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır.

36.1. Lafzî Tekît (التأكيد اللفظي)

Manayı pekiştirmek ve muhatabın zihnindeki şüpheleri ortadan kaldırmak için bir lafız veya ifadenin tekrar edilmesiyle meydana gelen tekît türüdür. Bu da isim, fiil ve harfin tekrarı veya cümlenin tekrarıyla olabilmektedir. Bir lafzın kendisinin veya eş anlamlısının tekrar edilmesiyle gerçekleşmektedir. Kur'an'da birçok örneği bulunmaktadır. Türkçede de bulunan "kalem malem" tarzındaki kelimeler bir nevi lafzî tekîit olarak kabul edilmektedir.

36.2. Manevî Tekît (التأكيد المعنوي)

Belirli kelimelerle yapılan tekîit türüdür. Arapça'da bulunan “ كل ، جميع ، أجمع ، ” Belirli kelimelerle yapılan tekîit türüdür. Arapça'da bulunan “ كل ، جميع ، أجمع ، ” kelimeleri ile yapılan manevi tekîit, pekiştirilen öğede mecâzî anlam ihtimalini veya kapsamama halini ortadan kaldırmak için gelmektedir. Bu tarz tekîide çoğu zaman olağandışı hallerde başvurulmaktadır. Burada tekîid edilen lafza ait

⁶²² Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, Cilt II, Dâru'l-Kalem Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrût 1996, s.105.

bir zamir bulunması şarttır.⁶²³

Örnek 1: فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ

“Orada apaçık nişâneler, (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir.”⁶²⁴ وَمَنْ كَفَرَ “Kim kâfir olursa..” Burada كَفَرَ lafzı, "Kim hacetmezse..." yerine kullanılmıştır. Bu durum hacın farz olduğunu tekit eder, bu emri terk edenin büyük bir günah işlediğini gösterir. Ebu's-Suûd şöyle der: وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ âyet-i kerimesinde, bundan daha iyi ifade edilemeyecek birçok edebî sanat vardır. Haber sigası olan, gerçekleşmeye delalet eden ve isbat eden, devamlılık arzeden isim cümlesi şeklinde ibraz edilmiştir, insanın boynunda yerine getirilmesi gereken bir görev olduğunu beyan eder, önce ibham şeklinde sonra beyan ederek gelmiştir, önce icmalen sonra da tafsilen gelmiştir.⁶²⁵

3.14. TEŞVİK VE TAHRİK (التشويق والتحرير)

Örnek 1: الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ “Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyle ise

şüphecilerden olma.”⁶²⁶ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ “Sakın şüpheye düşenlerden olma.” Bu ifadede, Peygamber (s.a.v.)'in îsâ (a.s.) hakkındaki inancını daha da pekiştirmek için bir teşvik ve tahrik vardır.

Zamir: Mütেকellim, muhâtab ve gâib için konulan bir isimdir. Bâriz, müstetir, muttesil ve munfasıl olmak üzere dört kısma ayrılır.⁶²⁷

⁶²³ Suyûtî, *el-İtkân*, Cilt V, 1645; Meydânî, *el-Belâğatu'l-Arabiyye*, Cilt II, s.109; Matlûb, *Mu'cemu'l mustalahâti'l-belâğîyye*, Cilt II, s. 241; Durmuş, “İtnâb”, *DİA*, XIX, s. 218-219.

⁶²⁴ Âl-i İmrân 3/97.

⁶²⁵ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s.200.

⁶²⁶ Âl-i İmrân 3/60.

⁶²⁷ Haşimî, *el-Kavâ'idul-Esâsiyye li'l-luğatil 'Arabiyye*, tekit, s. 84.

Örnek 1: وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدُّ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَّا يُؤَدُّ إِلَيْكَ

"Ehl-i İ kitabtan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur" demelerindedir. Allah adına bile bile yalan söylüyorlar."⁶²⁸ Bu, şöyle demeleri yüzündendir. Hıristiyanların şer ve fesatta aşırı gittiklerini ifade etmek için burada, uzağı gösteren işaret ismi kullanılmıştır.

Örnek 2: أُولَئِكَ جَزَاءُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ

الْعَامِلِينَ "İşte onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlerdir. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!"⁶²⁹ "Onların mükafatları mağfirettir." Mü'minlerin makamlarının yüksekliği ve faziletteki mertebelerinin yüceliğini göstermek için uzaklık ifade eden işaret ismi kullanılmıştır.

Örnek 3: بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فُورِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ

مُؤَيَّدِينَ "Evet, siz sabır gösterir ve Allah'tan sakınırsanız, onlar (düşmanlarınız) hemen şu anda üzerinize gelseler, Rabbiniz, nişanlı beş bin meleklerle sizi takviye eder."⁶³⁰ "Rabbinizin size yardım etmesi." Rab kelimesinin muhatap zamirine muzaf olması, onlara verilen önemi göstermektedir. Ebu's-Suûd böyle der.

Örnek 4: يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ

"Bunlar Allah'a ve âhîret gününe inanırlar, iyiliği emrederler,

⁶²⁸ Âl-i İmrân 3/75.

⁶²⁹ Âl-i İmrân 3/136.

⁶³⁰ Âl-i İmrân 3/125.

kötülükten menederler ve hayırlarda yarışılar. İşte bunlar iyi kimselerdendir.”⁶³¹
“Onlar sâlihlerdendir.” Bu kimselerin faziletlerinin ve derecelerinin
yüksekliğini ifade etmek maksadıyla, uzağı gösteren ismi işaret kullanılmıştır.

Örnek 5: الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ “Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyle ise
şüphecilerden olma.”⁶³² الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ Rab kelimesinin Rasüle ait zamire izafeti, onu
şereflendirmek içindir.

Örnek 6: كَذَّبَ آلُ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِدُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ
“(Onların yolu) Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin tuttuğu yola benzer.
Onlar bizim âyetlerimizi yalanladılar, Allah da kendilerini günahları yüzünden
yakalayiverdi. Allah'ın cezası çok şiddetlidir.”⁶³³ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ
âyetlerimizi yalanladılar, Allah da kendilerini günahları yüzünden yakalayiverdi.
Burada ikinci şahıstan üçüncü şahsa dönüş vardır. Takdiri فَأَخَذَنَا هم dir.

Örnek 7: إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْيًا :
“Allah nezdinde hak din İslâm'dır. Kitap
verilenler, kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki kıskançlık yüzünden
ayrılığa düştüler. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok
çabuktur.”⁶³⁴ بَعْيًا burada zamir yerine Allah lafzının gelmesi, kalplere korku ve
heybet yerleştirmek içindir.

Örnek 8: قُلْ أُوذِيكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
“(Resûlüm!) De ki: Size bunlardan daha iyisini
مِنْ ذَلِكُمْ

⁶³¹ Âl-i İmrân 3/114.

⁶³² Âl-i İmrân 3/60.

⁶³³ Âl-i İmrân 3/11.

⁶³⁴ Âl-i İmrân 3/19.

bildireyim mi? Takvâ sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan, ebediyyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinin üstünde) Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını çok iyi görür.”⁶³⁵ **لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ** Ebu's-Suûd der ki **رَبِّ** kelimesinin, müttakîlere ait zamire muzaf olarak getirilmesi, onlara yapılacak lutfun çokluğunu açıklamak içindir.

3.15. EMİR (الأمر)

Emir, üstünlük yoluyla bir işin yapılmasını istemektir. (veya büyüğün, küçükten bir işi yapmasını istemesidir). Büyüklükle veya büyülenerek bir fiilin olmasını isteme, emir için dört sigâ (unsur) vardır: Emir fiil, emir lamıyla gelen muzari, emir fiilinin yerine geçen masdar, emir fiilin ismidir.⁶³⁶

Emir sigaları bazen asıl manalarından çıkıp başka anlamlar verir, kelâmın akışından anlaşılır, irşad gibi, dua, iltimas, temenni, tesviye, taciz, tehdid, ibaha gibi anlamlar verir. Nehiy için bir sigâ vardır, o sigâ nahiyle beraber muzari fiildir. Nehiy sigası bazen hakiki manasından çıkar başka manalar verir, kelâmın akışından anlaşılır ve hallerin karinelerinden dua gibi, iltimas, temenni, irşad, tevbih (azarlama), tehdid, tahkir gibi hallerin karinelerinden ve kelâmın akışından başka anlamlar anlaşılır.⁶³⁷ Üstün alttan bir şeyin yapılmasını istemesidir. Emir fiilinin dört tane sigâsı vardır:

1. Emir Fiil Örnek **خذ الكتاب بقوة**
2. Lâmla beraber olan muzari Örnek **لينفق وسعة منذ سعته**
3. İsmu Fiil Örnek **حي على الفلاح**
4. Emir fiilinin yerinde olan masdar Örnek **سعيًا في الخير**

Bazen emir sigaları asli manalarından çıkıp başka anlamlara gelir, kelâmın akışından ve durumların belirtilerinden anlaşılır:

1. Dua gibi
2. İltimas

⁶³⁵ Âl-i İmrân 3/15.

⁶³⁶ Muhammed Ahmed Kasım ve Mihyeddin Dib, *Ulumul-Belâğa (Bedi', Beyân ve Meâni)*, s.283-284.

⁶³⁷ Cârîmi ve Emin, *el-Belâğatul-Vâdiha*, s.323.

3. Temenni

4. Tehdid gibi

5. Ta'ciz

6. Tasviye gibi⁶³⁸ Örnek : *فاصبروا ولا تصبروا*

Örnek 1: *كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلالًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ: ١*

“Tevrat'ın indirilmesinden önce, İsrail'in (Ya'kub'un) kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceğin her türlü İsrailoğullarına helâl idi. De ki: Eğer doğru sözlü iseniz o zaman Tevrat'ı getirip onu okuyun.”⁶³⁹ *قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ* “De ki: Tevrat'ı getirin.” Burdaki emir Yahudileri kınamak ve susturmak içindir. Onların yaptıklarının son derece çirkin olduğunu gösterir.

3.16. HAZF (الحذف)

Sözlükte ‘hazefe’ fiilinin mastarı olup bir şeyi (sözü) düşürmek, atmak ve zikretmemek manasına gelir. Lügatta düşürmek anlamına gelir, ıstılah anlamı bir delilden dolayı kelâmın bir kısmını veya hepsini düşürme anlamına gelir. Hazf konuşanın kelâmından hece harflerinden bir harf veya bütün mühmel harfleri ihtiyaç olmama şartıyla hafzetmedir.⁶⁴⁰ Bir meâni olarak söylenilmesi icab etmeyen bir sözün ibarede zikredilmemesidir.⁶⁴¹ Duyanın ifadesi hüküm olarak istenirse, hangi lafız o manaya delalet ediyorsa onun zikredilmesi asıldır, hangi lafız kelâmın delaletinden biliniyorsa asıl hazftir. Hazfin çeşitleri vardır bu çeşitleri şu şekilde anlatılır: Birincisi inkitâ’ hazfi; o öyle bir haziftir ki kelimenin bazı harfleri hafzedilen hazif çeşitidir. İkincisi iktifa hazfidir ki ikisi arasında gerekli olan iki şeyden birini zikretmekle iktifa eden hazif çeşitidir. Üçüncüsü İhtizâl hazfidir ki; önceden hiç hazfi yapılmayan hazif

⁶³⁸ Diyâb, Muhammed, *Durûsu 'l-Belâğati*.

⁶³⁹ Âl-i İmrân 3/93.

⁶⁴⁰ Matlub, Ahmed, *Esâlîbu Belâğiyye el-Fesâha-el-Belâğa-el-Me'ânî*, s. 160-161.

⁶⁴¹ Bolelli, Nesrettin, *Belağat- beyân-meani-bedi ilimler Arap edebiyatı*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.397.

çeşitlidir, bu çeşit hazif de isim, fiil, harf veya başka bir kelimenin hazfiyle yapılan hazif çeşitidir.⁶⁴²

Hazfın Gerekçeleri:

1. Muhatap dışındakilere işin gizlenmesi
2. Makamının dar olması
3. Genelin özelleştirilmesi
4. Müteaddi fiilin lâzimi fiilin seviyesine düşmesidir.⁶⁴³

Örnek 1: لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ “Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.”⁶⁴⁴ هُمْ دَرَجَاتٍ “Onların dereceleri farklıdır.” Burada muzaf hazfedilmiştir. Yani, "Onlar farklı derecelere sahiptirler" demektir.⁶⁴⁵ Mü'minin derecesi yüksek; kâfirin derecesi alçaktır.⁶⁴⁶

Ayrıca bu âyetlerde birçok yerde hazif vardır.⁶⁴⁷

Örnek 2: فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ

إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ “Orada apaçık nişâneler, (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden

⁶⁴² Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebûbekr, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 541-543.

⁶⁴³ Diyâb, Muhammed, *Durûsu'l-Belâğati*.

⁶⁴⁴ Âl-i İmrân 3/164.

⁶⁴⁵ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 69.

⁶⁴⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*; Cilt I, s. 221; Râdî, *Telhîsu'l-beyân*, s. 22.

⁶⁴⁷ Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-muhîd*, 3/129.

müstağnîdir.”⁶⁴⁸ لِلَّذِي بِنِكَ “Mekke'deki ev” demektir. Burada ism-i mevsulun mevsufu

olan "beyt" kelimesinin hazfedilmiş olması, onun büyüklüğünü açıkça göstermiştir.

a. Kesinlik ifade eden haber sıgası tercih edilmiştir.

b. Subût ve devamlılık ifade eden isim cümlesi ile açıklanmıştır. Bu ifade tarzı, haccın, Allah'ın insanlar üzerinde farz kılınmış bir hakkı olduğunu vurgulayacak şekilde gelmiştir.

c. Ayette önce umumî olarak haccın bütün insanlara farz olduğu ifade edilmiş daha sonra gücü yetenlere tahsis edilmiştir.

d. Hacc meselesi önce mübhem olarak sonra da açıkça anlatılmıştır.

e. Ayrıca hacc meselesi Önce özetle, sonra geniş olarak açıklanmıştır.⁶⁴⁹

Örnek 3: سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ

وَبُنُسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ “Allah'ın, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaları sebebiyle, kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız. Gidecekleri yer de cehennemdir. Zalimlerin varacağı yer ne kötüdür!”⁶⁵⁰ Bu cümlede “mesvâhum” değil de, مَثْوَى الظَّالِمِينَ denilerek zamir yerine açık ismin getirilmesi sertlik ifade eder ve onların bir şeyi, konulması gereken yerden başka bir yere koydukları için yani Allah'a şirk koştukları için zâlim olduklarını gösterir. Burada, kötülünen Cehennem hazfedilmiştir.⁶⁵¹ Takdiri şöyledir بُنُسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ النَّارُ Zâlimlerin barınağı olan cehennem ne kötüdür. Ebu's-Suûd böyle ifade eder.⁶⁵²

⁶⁴⁸ Âl-i İmrân 3/97.

⁶⁴⁹ Ebus-Suûd, *İrşadü'l-Aklis-Selim ila Mezayal Kitabil Kerim*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2007, 1/255.

⁶⁵⁰ Âl-i İmrân 3/151.

⁶⁵¹ Balâma, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, s. 68.

⁶⁵² Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, s. 217; Ebus-Suûd, *İrşadü'l Aklis- Selim ila Mezayal Kitabil Kerim*, 1/282.

3.18. ESBÂB (الأسباب)

Gerçek ve mecâz anlamlardan birinin diğere sebep olmasıdır. “Ressam fırçasıyla geçinir” ifadesinde sebep olan fırçanın söylenip müsebbeb olan resim ücretinin kastedilmesi gibi.⁶⁵⁸

Örnek 1: وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ

“Rabbimizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!”⁶⁵⁹ سَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ “Bir mağfirete koşun.” Yani mağfireti gerektiren sebeplere koşun. Bu, bir şeyi, sebebinin yerine zikretme kebilindedir.⁶⁶⁰

3.19. BELÎĞ (البليغ)

Sadece kendisine benzeyen ve benzetilenden oluşan teşbihtir.

Örnek 1: وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغُلَّ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ

لَا يُظْلَمُونَ “Bir peygambere, emanete hıyanet yaraşmaz. Kim emanete (devlet malına) hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir. Sonra herkese -asla haksızlığa uğratılmaksızın-kazandığı tastamam verilir.”⁶⁶¹ وَمَا كَانَ

لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ “Hiçbir peygamberin ganimet malına hıyanet etmesi sahih ve doğru olmaz.”

Burada durumu olumsuzlaştırmak, fiili olumsuzlaştırmaktan daha belîğ olmuştur.

⁶⁵⁸ Acat ve az-Ziyadat, *Yabancılar için Arap Dili Belağatı*, s. 46.

⁶⁵⁹ Âl-i İmrân 3/133.

⁶⁶⁰ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*; Cilt I, s. 213.

⁶⁶¹ Âl-i İmrân 3/161.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Kur'ân-ı Kerim'in en uzun yedi sûresinden biri olan Âl-i İmrân sûresindeki edebî sanatları; Âl-i İmrân Süresinde Mecâza dayalı sanatlar, Âli İmrân Süresinde Anlama Dayalı Sanatlar, Âli İmrân Süresinde Söze dayalı Sanatlar olmak üzere üç bölüm şeklinde inceledik. Günümüzde belâğat ilimlerini sistematik bir biçimde ve çağımıza uygun bir şekilde bir arada toplayan eserlerin sayısı azdır. Bundan dolayı biz de Âli İmrân sûresinde geçen belâğat ile bağlantısı olan yani sürede me'ânî, beyân ve bedî ilimleriyle bağlantısı olan Ayeti kerimeleri, edebi sanatlar açısından tek tek inceleyerek ayeti kerimeleri uygun oldukları edebi sanatlara örnekler olarak sunmaya çalıştık yeri gelince Arap ve edebi şiiirlerden de örnekler getirilmiştir. Tezimizi üç bölüm halinde inceledik. Bu bölümler de kendi aralarında birkaç bölüme ayrılırlar;

Âli İmrân Süresinde Mecâza dayalı sanatlar bölümünde Teşbih Sanatı ve Kısımları, İstiâre Sanatı ve Kısımları, Mecâz Sanatı ve Kısımları, Kinâye Sanatı, Mübâlağa Sanatı, bu sanatların tanımları ve açıklamaları konusunda belâğat kitapları araştırdık ve aynı zamanda edebi sanatlarla ilgili tefsir kitaplardan da yararlanarak Âli İmrân sûresindeki edebi sanatları tanıtmaya ve anlamaya çalıştık.

Âli İmrân Süresinde Anlama Dayalı sanatlar bölümünde Tıbâk Sanatı ve Kısımları, Mükâbele Sanatı, Tekrîr Sanatı, İstifham Sanatı, Vasl Sanatı, Fasl Sanatı, Müsâvât Sanatı, Temennî Sanatı, İltifat Sanatı mevcuttur. Bu edebi sanatlara âyeti kerime ve edebî şiiirlerden örneklemeye geçmeden önce işlenen konular hakkında yeterince bilgi vermeye çalıştık ki âyetler ve şiiirler üzerindeki tahliller iyi anlaşılsın.

Âli İmrân Süresinde Söze dayalı sanatlar bölümünde İcâz ve kısımları, İtnâb Sanatı, İştikak Sanatı, Cinâs ve Kısımları, Kasr/Hasr ve Kısımları, İsim Cümlesi ve kısımları, Tenkir Sanatı, İnşâ Sanatı ve kısımları, Nidâ Sanatı, Uslubi Tehakkum Sanatı, Reddul A'cez Sanatı, Zamir, Emir, Hazf, Tasavvur, Esbâb ve Belîğ mevcuttur. Anlatmaya çalıştığım sanatları daha sade hale getirmek ve okuyucuya daha güzel kavratmak için âyetlerden, şiirlerden ve deyimlerden yararlandım.

Tez yazımı boyunca Âl-i İmrân süresinden anladığımız; sûre ismini Âli İmrân Ailesinden almış, nüzul sebebi ise Medine'deki Necrân hristiyanlarının peygamberimizle Hz. İsa, tevhid ve ilah konusundaki münakaşaları yer almaktadır ve sürenin faziletini, önemini öğrendik. Kur'ân-ı Kerim nazil olmadan önce de edebî sanatlar kullanılmış özellikle cahiliye dönemindeki Araplar şiir, belâgat alanında ileri seviyedeydiler yani onlar edebî sanatları hayatlarında tatbik konusunda ileri düzeydeydiler. Kur'ân-ı Kerimi sûre sûre baz aldığımızda veya Kur'ân'ın hepsine baktığımızda edebî sanatlarının dinimiz ve Arap edebiyatındaki önemi hemen göze çarpmaktadır. Tezimiz konusu olan Âl-i İmrân süresini de edebî sanatlardan bağımsız bir şekilde anlamak neredeyse imkânsız olduğunu araştırmalarımız ve tezimiz teyit etmektedir. Çünkü İcâz, i'caz ve müciz olan Kur'ân-ı Kerimi sadece mana, lafız açısından anlamamanın eksiklik olduğunu, Kur'ânın mü'ceziliğine uygun olmadığını görmekteyiz.

Münzel ve Evrensel olan Furkan kitabımızı tek bir perspektiften anlamaya çalışırsak Kur'an-ı kerimin vermek istediğine vakıf olamayacağımız kanısına yapılan incelemeler neticesinde vardık, Âyetlerin ve sûrelerin mefhumuna ve maksadına varabilmek için onları yerli gelince mana, söz ve mecâz açısından ele almamız gerektiğini Âli İmrân süresinin ayetlerinden ve Kur'an-ı Kerimin sûrelerinden anlıyoruz.

Tezin konularının başlıklandırılmasında verimli ve açıklayıcı bir yol izlenmiş olup bu başlıklandırmalar sayesinde sanatlar birbirine karışmamakla beraber okuyucu kitlesi için tezi hem daha rahat hem de daha verimli hale getirmeye çalıştım aynı zamanda konumuzla irtibatı olan Asrî tez ve makâlelerden de yararlanmaya çalıştım.

KAYNAKÇA

- Âmidî, Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fi-Usuli'l-Ahkâm*, thk: Abdurrezzak Afifi, Daru's Samiî, 2003.
- Acat, Yaşar – Tayseer, Az-Ziyadat, *Yabancılar için Arap Dili Belağatı*, Kitâbi Yayınları, İstanbul 2013.
- 'Atîk, Abdulazîz, *Arap Belâğatında İlmu'l-Beyân*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1405/1985.
- 'Atîk, Abdulazîz, *fil-Belâğatil-Arabiyyeti 'İlmu'l-Meânî*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1430/2009.
- 'Atîk, Abdulazîz, *fil-Belâğatil-Arabiyyeti 'İlmu'l-Bedi'*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut/Lubnan.
- Atiye, Muhtâr, *el-İtnâb fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Câmiâ'ti'l-Cedide, İskenderiye 2008.
- Balâme, Muhammed Huseyn, *el-İ'câzu'l Belâğî fil-Kur'âni'l Kerîm*, Dâru'l İfâdeti'l Arabiyye, Birinci Baskı, Kâhire 1423/2002.
- Beğavî, Muhammed b. Ferra, *Meâlimut-Tenzil fi-Tefsiril Kur'an*, Cilt 2, Dâru Tayyibe, 1.Baskı, Riyad, 1409/1989.
- Baş, Erdoğan, *Kur'an'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, Pınar Yayınları, 1. Bsk., İstanbul 2003.
- Bedevî, Ahmed Ahmed, *Min-Belâğati'l Kur'an*, Nahdetü-Mısır, Kahire 2005.
- Bekrî, Şeyh Emin, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye fî-sevbihâ'l-cedîd- 'İlmu'l-me'ânî*, I, ;
- Besyûni, Abdü'l-fettâh Feyûd, *'İlmu'l-me'ânî dirâse belâğiyye ve'n-nakdiyye limesâili'l-me'ânî*, Matba'atu's-Sa'âdet, Kâhire 1988.
- Bolelli, Nusrettin, *Belâgat*, İFAV yay., İstanbul 2001.
- Bolelli, Nusrettin, *Belağat- Beyan-Meânî-Bedi' ilimler Arap edebiyatı*, M.Ü.İ.F Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.
- Bulut, Ali, *Belâğat Beyan Meânî Bedi' İlimleri*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013.
- Bütî, Muhammed Saîd Ramadan, *"Allah'ın Kitabında İki Harika Olay"*, Kur'an'ı Anlamada Çağdaş Bir Yaklaşım Risâle-i Nur Örneği, Sözler Yay., İstanbul 1998.
- Carimi, Ali – Mustafa, Emin, *el-Belâğatul-Vâdiha*, Risale Yayınları, Suriye, Hicri 1433.

- Cârim, Ali ve Emin, Mustafâ, *Belâğatu'l-Vâdiha Beyân-Meânî-Bedi' lil-Medârisis-senâviyyeti*, Dâru Meârif, Londra 1999.
- Cemâleddin, Muhammed, *Î'câzul Kurân (Beyân, Meâni, Bedi')*, Mektebetül Hâncî, Kâhire.
- Cevziyye, ibn Kayyim, *es-Savâuku'l-Mürsele Ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla* (Muhtasar), İhtisar: Muhammed b. el-Mevsılî, Thk: Seyyid İbrahim, Daru'l Hadis, Kahire 2001.
- Cüveynî, Mustafa Sâvî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye te'sîl ve tecdîd*, Dâru Münşeâtî'l Me'ârif, İskenderiye 1985.
- Cürcânî, Abdülkâhir b. Abdurrahman, *Kitâbu Delâilü'l-Î'câz*, Litera Yayıncılık, Çev: Osman Gümak, İstanbul 2008
- Cürcânî, Ali b. Muhammed, el-Şerif, *et-Tarifât*, Mektebetü Lübnan, Riyad 1985.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-luğa ve sihâhi'l-'Arabiyye*, (thk. Ahmed Abdulgafur Attâr), Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût 1990.
- Cevziyye, ibn Kayyim Şemsuddin Ebî Abdullah Muhammed, *el-Fevâidu'l Muşevvak ilâ 'Ulûmi'l-Kur'ân ve 'İlmi'l-Beyân*, 1. baskı, Mısır H.1327.
- Cezâirî, Mâlik b. Nebi, *Kur'ân-ı Kerîm Mucizesi*, T.D.V. Yay., Ankara 1991.
- Çelik, Muhammed, *Kur'ân'ın İkna Hususiyeti*, Çağlayan Yay., İzmir 1996.
- Çögenli, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâğat*, Erzurum, Kasım 2012,
- Derviş, Muhyeddin, *Î'râbul-Kur'ân-ı Kerim ve Beyânı*, Cilt 1, Dâru'l-İrşad, Suriye 1980.
- Durmuş, İsmail, *Arap Dili ve Belâğatıyla İlgili İncelemeler*, Samet Matbaası, Yalova 2001.
- Durmuş, İsmail ve İskender Pala, “İstiare”, *DİA*, XXII, 2001.
- Durmuş, İsmail, “Tezad”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLI, 59.
- Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, Matbaatüs-Saâde, Mısır.
- Ebus-Suûd, *İrşadü'l Aklis- Selim ila Mezayal Kitabıl Kerim*, Boğaziçi Yayınları, 2007 İstanbul.
- el-Endülüsi, Ebu Hayyân, *Tefsirul Bahril Muhît*, cüz 9/2, İlmî Kitaplar Yayın Evi, Üçüncü Baskı, Lubnan 2010.
- Enbârî, Ebî Berakât Abdurrahman Muhammed b. Ebî Saîd, *Esrâru'l 'Arabiyye*, Thk. Berakât Yûsuf Habbûr, Dâru'l Erkâm b. Ebî Erkâm, Birinci Baskı, Beyrut 1420/1999.

- Garipoğlu, Kemal, *Edebiyat Bilgileri*, Baylan Basımevi, Ankara 1969.
- Ėalâyeyni, Şeyh Mustafa, *Câmiu'd-Durusil-Arabiyye*, Dârul-ihya yayınları, Beyrüt.
- Hâfi, Mahmud, *el-Cedvelü fi-İ'râbil-Kur'âni ve Serfihî ve Beyânihi*, II, Dârür-Reşid, Beyrut 1995.
- Halî, Seyfeddin, *Şerhu'l Kâfiyeti'l Bedî'yyeti fi-Ulumu'l Belâğatı ve Mehâsini'l Bedî'*, Thk. Nasîp Naşâvî, Sadir Yayıncılık, İkinci Baskı, Beyrut 1412/1992.
- Haşimî, Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğati fi'l Meânî-Beyân-Bedî'*, Mektebetu'l Asrî, Tekit: Yusuf Samîlî, Beyrut 1999.
- Haşimî, Ahmet, *el-Kavâ'idul- Esâsiyye Li'l-luğatil Arabiyye*, tekrit, Şerif Ensârî yayınları, Beyrüt.
- Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, Şerif Ensârî yayınları, Beyrüt.
- İbnu Kesir, *Tefsirul Kur'ânîl Azîm*, Tahkik: Hikmet b. Beşir b. Yasin, İbnul-Cevzi Yayın Evi, 1.Baskı, cüz 2, Beyrüt 1431.
- İbnü'l-Esîr, Diyâuddîn, *el-Meselü's-sâ'ir fi-edebi'l-kâtib ve'ş-şâ'ir*, Dâru'n-Nahdati'l-Mısır, Kâhire.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mûkerrem b. Ali, el- Ensârî. *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, y.y. 1997.
- Kahveci, Nuri, “*Haneî Fıkah Usulü Literatüründe Mecazi Anlam*”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 18, 2011.
- Kalkile, Abduh Abdülaziz, *el-Belâğatü'l-İstılâhi*, 58/74, yye, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kâhire 1991.
- Kur'ân-ı Kerîm'den verilen örneklerin Türkçe meâllerinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılmış olan meâl baz alınmıştır. Bkz. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, (haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin), Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 4.bsk., Ankara 2009.
- Kasım, Muhammed Ahmed ve Muhyiddin Dîb, *Ulumu'l Belâğa “Bedî'-Beyân-Me'ânî,”* cilt 1, el-Muessesetu'l Hadîse Lilkitab, Trablus/Lubnan 2003.
- Karaçam, İsmail, *En Büyük Mucize Kur'ân-ı Kerîm'in İlmi ve Edebî Sırları*, İmaj Baskı, y.y., 2005.
- Kazvîni, Hatip, *el-İzâh fi-Ulûmi'l-Belâğa (Meânî-Beyân-Bedî')*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrüt 1424/2003.
- Kazvîni, Celâlüd-Dîn Muhammed b. Abdurrahman, *et-Telhisu fi-'Ulumi'l-Belâğa*, Arap Fikir Yayın Evi, Birinci Baskı 1904.

- Kazvinî, Hatip, *Telhisu'l-miftah*, Beyrut 1302.
- Kurtûbî, *el-Camiu li Ahkamil-Kur'an*, Buruç Yayınları,
- Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, Damla Yayınevi, İstanbul.
- Külekçi, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.
- Mahmud Yusuf, Abdulkerim, *Uslubu'l İstifhâmı fil-Kur'an-ıl Kerîm*, Maktebetü Ğazzâlî, Birinci Baskı, Şam 1999/1421.
- Ma'ruf, Nâyif, *el-Mûcezu'l-kâfi fi-'ulûmi'l-Belâga ve'l-'arûz*, Dâru'n-Nefâis, 1. Bsk., Beyrût 1997.
- Mat'ânî, Abdulâzîm İbrahim Muhammet, *el-Mecaz fi'l-lügave'l-Kur'an-ı Kerîm beyne'l-icâze ve'l men'arz ve tahlil ve nakd*, Mektebetu Vehbe, Kahire 1995.
- Matlub, Ahmed, *Mu'cemü'l-mustalâhati'l-belâğiyye ve tetavvuruha*, el-Mecma'u'l 'İlmiyyi'l-İrâkî, Bağdat 1983.
- Matlub, Ahmed, *Esâlîbu Belâğiyye el-Fesâha-el-Belâğa-el-Me'ânî*, Vekâletu'l Matbûâ't, Birinci Baskı, Kuveyt 1980.
- Matracî, İrfân. *el-Câmi li-fünûni'l-luğati'l-'Arabiyye ve'l-'arûz*, Müessesetu'l Kutubi's Sekâfiyye, 1. Bsk., Beyrût 1987.
- Merâğî, Ahmed Mustafâ, *Tefsirul Merâğî*, cüz 3, Dârul Mustafa, 1.Baskı, s.89-90, Mısır H.1365/M.1946.
- Mevdûdî, *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım?*, Çev. Bekir Karlığa, İşaret Yay., İstanbul 1997.
- Mevsîlî, Muhammed, *İhtisar*, Daru'l Hadis, Kahire 2001.
- Meydanî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Kalem Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrût 1996.
- Medenî, Sadruddin b. Ma'sûm, *Envâru'r-Rebi' fi Envâ'i'l-Bedi'* (thk. Şâkir Hâdî Şukur), Matba'atu'n-Nu'mân, 1. baskı, Neced 1968.
- Moralı, Beşir Ağa, -Balaban, Mustafâ Rahmi, "*Belağat*", *DİA*, II, TDV Yay., İstanbul 1992.
- Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyeddin Dib, *Ulumul-Belâğa (Bedi',Beyân ve Meâni)*, I. Baskı, Tarablus /Lübnan.
- Râdî, Şerif, *Telhîsu'l-beyân*
- Muhammed Mustafa Tammûm ve Nâsîf Muhammed Diyab, *Durûsu'l-Belâğati*, Şrh. Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, 1347/1421, Mektebetu Ehlil-Eser, Birinci Baskı,

Kuveyt 1425/2004.

Nekrit, Abdullah Muhammed, *eş-Şâmil fil-Luğati'l Arabiyyeti*, Dâru'l Kutubil Vataniyye, Birinci Baskı, Libya 2003.

Rümmânî, 'Hattâbî ve 'Abdulkâhir Cürcânî, *Selâsu Resâil fi-İ'câzi'l Kur'ân*, Thk. Muhammed 'Halfu'llâh Ahmed-Muhammed Zağlul Selâm, Üçüncü Baskı, Dâru'l Maârif, Msır 1976.

Rûmiyye, Vehb, *Binyetu'l-Kasîdetil Arabiyye*, Dâru Sa'di'd-Dîn, Dimaşq 1997.

Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, Cilt I, Sabunî Neşriyat, Birinci Baskı, Kâhire 1417/1997.

Sa'labî, Muhammed b. İbrâhim, *el-Keşfu ve Beyân fi-Tefsiril Kur'ân*, 1.Baskı, İlmî Kitaplar Evi, Beyrüt 1425/2004.

Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, (Dördüncü Baskı), Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2006.

Saraç, Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Yay., İstanbul 2000.

Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. 'Ali, *Miftâhu'l-ulûm* (tah., Na'im Zerzûr), Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1987.

Sebkî, Bahâud-Dîn, *Kitâbu 'Urûsu'l- Afrâh fi-Şerhi Telhîsu'l-Muftâh*, thk. Abdulhamîd Hundâvî, Birinci Cüz, Birinci Baskı, Asrî Mektep, Beyrut 1423/2003.

Seyyid, İzzeddin Ali, *et-Tekrîr beyne'l-musîr ve't-te'sîr*, 'Alemu'l-Kutub, 2. Bsk., Beyrüt 1986.

Sa'labî, Muhammed b. İbrâhim, *el-Keşfu ve Beyân fi-Tefsiril Kur'ân*, cüz 2, 1.Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1425/2004.

Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, III.

Suyûtî, Abdurrahman b. Kemal Celâleddin, *ed-Dürri'l Mensûr fit-Tefsiril Me'sûr*, cüz 2, Fikir Yayın Evi, Beyrut 1433-1432/2010.

Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebûbekr, *Şerhu Ukûdi'l-Cümân fi-İlmi'l-Me'ânîve'l-Beyân*, Dâru'l-fikr, Beyrut.

Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebûbekr, *el-İtkân fi-'ulûmi'l-Kur'ân* (thk.Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye), Mektebetu Melik Fahd el-Vataniyye, y.y. 2005.

Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebûbekr, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.

- Şeyhayu, Behcet Abdulvâhid, *Belâğatu'l Kur'ânîl Kerim fil-İ'câz*, Cilt 2, Birinci Baskı, Dendis Yayinevi, Umman 1422/2001.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an-Ta'vili Âyil-Kur'ân*, cilt 2, 1.Baskı, Risâle Yayınları, Beyrut 1415/1994.
- Tabâne, Bedevî, *Mu'cemü'l-belâğati'l-'Arabiyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrût 1997.
- Taberî, İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 3, Beyrut 1408/1988.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa, *Şerhu Fevâidi'l-giyâsiyye*, Dersâdet Matbaay-i Amire, İstanbul 1894.
- Vâhidî, Muhammed b. Ali, *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân*, Birinci Baskı, Meymân Yayıncılık, Riyad 1426/2005.
- Yekta, Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi, İstanbul 2000.
- Özli, Muzaffer, “Arap Dilinde İtnâb'ın Tarihi Seyri ve Önemi” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII/II, Elazığ 2013.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Azim Yay., İstanbul, ts.
- Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fî-'Ulûmi'l Kur'ân*, Thk. Ebil fadıl ed-Dimatî, Dâru'l Hadis, Kâhire 1427/2006.

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Mardin ili Midyat ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Bağözü köyünde tamamladı. Ortaokulu Batman İmam Hatip lisesinde tamamladı. Liseyi Siirt İmam Hatip lisesinde tamamlayıp 1994 senesinde mezun oldu. 1997 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde İmam-Hatip olarak göreve başladı. Daha sonra 2007 senesinde Anadolu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ön lisans bölümünden mezun oldu. 2012 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat fakültesinden mezun oldu. 2012 yılında Almanya Frankfurt bölgesinde kısa dönem Din görevlisi olarak görev yaptı. 2013 yılında Kayseri Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi'nde okudu. Bölgenin medreselerinden Arapça dersleri aldı. 2015 yılından beri Almanya Stuttgart bölgesinde uzun dönem Din görevlisi olarak görev yapmaktadır.